VIAŢA COTIDIANĂ
IN VREMURILE BIBLICE

M.C.Teiiney- J.I.Packer - W.White

Merril C. Tenney • James I. Packer • William White

Viaţa cotidiană
in vremurile biblice

Editura Agape Făgăraş

Citatele biblice au fost traduse după versiunea engleză King James (KJV)
Versetele marcate cu NASB sunt traduse după New American Standard Bible
Versetele marcate cu RSV sunt traduse după Revised Standard Version
Titlul original: Daily life in Bible Times
Copyright 1982 by Thomas Nelson, Nashville, Tenn. (SUA)
Copyright 1997 by Editura Agape
Traducător: Olimpiu S. Cosma
Tiparul: Agape S.R.L.
str. Podului 8
2300 Făgăraş
ISBN 973-9228-19-4

Introducere

Viaţa cotidiană în vremurile biblice prezintă rezultatele celor mai recente descoperiri biblice

şi arheologice referitoare la viaţa şi obiceiurile cotidiene ale popoarelor Bibliei. Legislaţia, datinile şi obiceiurile oamenilor din acea epocă erau foarte diferite de ale noastre. Astfel, dacă putem să înţelegem aceste diferenţe, ne vom face o imagine mai corectă a numeroaselor evenimente menţionate în Scriptură.

Viaţa de familie pe care ne-o descrie Biblia era foarte diferită de ceea ce este astăzi. Femeile şi copiii jucau un rol diferit în societatea de atunci. în plus, în perioada biblică, femeile din Israel aveau un statut mai ridicat decît cel al femeilor din culturile înconjurătoare. Concepţia înaltă despre căsătorie pe care o aveau evreii era unică pentru acea epocă, chiar dacă existau tensiuni continue între idealurile is-raelite şi practicile stricate ale popoarelor printre care trăiau. Copiii erau totdeauna bine primiţi în familie, şi de multe ori dragostea pentru copii se reflectă în Scriptură. Un alt aspect al vieţii de familie care tinde să dispară în zilele noastre este respectul profund arătat celor
bătrîni.

Viaţa cotidiană în vremurile biblice nu se limitează totuşi la familie. Cartea abordează boala şi vindecarea ei, hrana şi comportamentul la masă, ca şi felul de vestimentaţie, pentru a-1 ajuta pe cititorul Bibliei să-şi imagineze mai bine practicile biblice. Arhitectura evreilor era simplă, în comparaţie cu cea a romanilor şi grecilor. în vremurile de la început ale vieţii, oamenii locuiau în corturi mari, şi doar atunci cînd Israel a devenit mai sedentar s-au construit case şi s-a adîncit prăpastia între bogaţi şi săraci. Muzica ebraică era la fel de simplă, deşi a făcut puţin cîte puţin apel la instrumentele popoarelor vecine. în plus, lui David i se atribuie inventarea mai multor instrumente de muzică care au fost foarte folosite pentru închinarea adusă Domnului.

Ceremoniile religioase evreieşti erau marcate de respect şi insistau asupra rugăciunilor de mulţumire, asupra speranţei şi recunoştinţei. Deşi n-a fost totdeauna fidel în închinarea sa, Israel a primit binecu-vîntările promise de Dumnezeu. Această speranţă încrezătoare e cea care adăuga o notă de veselie sărbătorilor lor.

Viaţa cotidiană în vremurile biblice va sluji drept ghid pentru legile, datinile şi obiceiurile personajelor biblice. încurajăm pe orice cititor al Bibliei să citească această lucrare şi să descopere semnificaţia acestor aspecte ale vieţii lui Israel, ca şi sensul lor pentru vremurile actuale.

1

Relaţiile de familie

în ceea ce spune Biblia privitor la familie şi relaţiile familiale merită să fie notate două chestiuni. Mai întîi, rolul membrilor familiei a rămas aproape neschimbat în toată perioada biblică. Evoluţia culturii şi a legilor n-a afectat deloc structurile familiale în profunzime. Desigur, la începutul perioadei Vechiului Testament, oamenii erau se-mi-nomazi şi-şi schimbau adesea domiciliul; ei aveau deci alte obiceiuri decît cele ale popoarelor sedentare în anumite domenii. Legea lui Moise a desfiinţat unele practici nomade, precum cea care consta în luarea de soţie a propriei surori. Dar, în esenţă, stilul vieţii de familie a rămas acelaşi pînă în vremea Noului Testament.

în al doilea rînd, viaţa de familie în epoca biblică reprezintă o cultură foarte diferită de a noastră. Se cuvine să ne dăm seama de această diferenţă atunci cînd consultăm Biblia ca să ştim cum să ne creştem copiii. Trebuie deei să cercetăm principiile Scripturii mai bine decît să urmăm literal anumite datini pe care le descrie ea, datini concepute pentru mici comunităţi agricole şi care de altfel nu I-au plăcut totdeauna lui Dumnezeu.

Un exemplu: cultura din epoca aceea permitea unui bărbat să aibă mai multe soţii, şi unii oameni ai lui Dumnezeu au avut mai multe. Totuşi, Scriptura nu afirmă nicăieri că Dumnezeu este de acord cu această practică. Vedem deci aici o datină evreiască tolerată, dar în nici un caz prescrisă de Biblie.

Alt exemplu: cînd Avraam trăia în Egipt cu Sara, i-a recomandat să spună că era sora lui, temîndu-se că va fi omorît de egipteni din cauza marii frumuseţi a soţiei sale. De fapt, ea era sora lui vitregă, un grad de rudenie despre care Dumnezeu a zis ulterior că era prea apropiat pentru căsătorie (Gen.20:12; Lev.l8:9). Faraon a luat-o pe Sara în casa (familia) lui, şi Dumnezeu i-a lovit familia cu calamităţi pentru a o salva.

Viaţa cotidiană în vremurile biblic

Vorbind despre familie, Biblia dă învăţături copiilor, mamelor şi taţilor. Vom vedea exemple de familii care au urmat căile lui Dumnezeu şi care au fost foarte binecuvîntate; vom vedea şi altele care n-au ascultat de El şi care au suferit urmările acestui lucru. Vom constata şi evoluţia vieţii de familie în cursul istoriei lui Israel.

CELULA FAMILIALĂ

Familia este prima structură socială pe care a creat-o Dumnezeu. El a întemeiat prima familie prin unirea lui Adam cu Eva ca soţ şi soţie (Gen. 2:18-24). Bărbatul şi femeia au devenit nucleul celulei familiale.

De ce a creat Dumnezeu celula familială? Potrivit lui Geneza 2:18, El a creat femeia ca „ajutor" pentru Avraam, ceea ce indică faptul că bărbatul şi femeia trebuiau să fie tovarăşi unul pentru altul. Femeia trebuia să-şi ajute soţul, şi acesta trebuia să aibă grijă de soţia lui. împreună, ei trebuiau să se îngrijească de nevoile copiilor, rodul legăturii lor.

A. Soţul. Unul din sensurile cuvîntului evreiesc pentru „soţ" este „a domina, a domni"; el se poate traduce şi cu „stăpîn". Ca şi conducător de familie, soţul era responsabil de bunăstarea familiei lui. De exemplu, cînd Avraam şi Sara l-au înşelat pe Faraon cu privire la căsătoria lor, suveranul s-a supărat pe Avraam şi nu pe Sara, care era cea care minţise (Gen.l2:17-20). Nu trebuie să tragem de aici concluzia că soţul evreu era un tiran care ţinea pe toată lumea din scurt. El se arăta responsabil faţă de familia sa pe care o iubea şi căuta să se îngrijească de nevoile celor pe care îi avea în grijă.

Orice cuplu evreiesc se căsătorea în perspectiva de a avea copii, mai ales băieţi. Bărbatul care avea şansa de a avea un fiu era foarte mîndru de lucrul acesta. Ieremia remarca: „Omul care a adus veşti tatălui meu, zicînd: ‚Ţi s-a născut un băiat!', 1-a făcut foarte fericit" Ier.20:15). Tatăl evreu era şi conducătorul spiritual al familiei, în cadrul căreia îşi asuma funcţia de preot (cf. Gen.l2:8; Iov 1:5). El trebuia să-şi conducă familia în ţinerea ritualurilor religioase, precum Pastele (Ex.l2:3).

Relaţiile de familie

împreună cu soţia sa, tatăl trebuia „să-1 înveţe pe copil calea pe care să meargă" (Prov.22:6). Trebuia de asemenea să-i înveţe pe copii toată legea scrisă: „Să-i înveţi cu sîrguinţă pe fiii tăi şi să le vorbeşti despre ele cînd şezi în casa ta, şi cînd umbli pe drum, şi cînd te culci, şi cînd te scoli. Şi să le legi ca un semn pe mîna ta, şi ele să fie ca nişte fruntarii între ochii tăi" (Dt.6:7-8).

Tatălui îi revenea sarcina de a aplica copiilor pedepsele corporale. Lucrul acesta trebuia făcut în aşa fel, încît „să nu-i provoace la mînie, ci să-i crească în disciplina şi mustrarea Domnului" (Ef .6:4).

în vremea Bibliei, bărbatul care nu se îngrijea în mod corect de nevoile familiei lui se făcea vinovat de o faptă gravă. Oamenii îl evitau şi-şi băteau joc de el (cf. Prov.6:6-ll; 19:7). Pavel scrie: „Dacă cineva nu se îngrijeşte de ai lui... a tăgăduit credinţa şi este mai rău ca un ne-credincios" (l.Tim.5:8).

Ca soţ şi tată, bărbatul apăra drepturile familiei sale înaintea judecătorilor, dacă era cazul (cf. Dt.22:13-19). Orfanul şi văduva nu aveau pe nimeni care să-i apere; de aceea, se întîmpla ca să nu li se facă dreptate (Dt.lO:18).

Casă **reconstituită** ca **în Vechiul Testament.** Acest interior al unei case tipice din vremurile biblice conţine un cuptor de bucătărie (în stînga centrului) şi o găleată de apă cu un polonic (în prim-plan). Un război de ţesut orizontal atîrnă pe o prăjină în partea stingă a „sufrageriei" familiei — o rogojină rotundă pe care se găsesc castronaşe. Urcioare, coşuri şi castronaşe sunt aşezate în ordine pe etajere, pe bănci şi pe pămînt.

Evreii urmau un anumit număr de tradiţii speciale. Talmudul declară că tatăl are patru responsabilităţi faţă de fiul său, în afara faptului că-l învaţă Legea. El trebuia să-l circumcidă (să-l taie împrejur) (Gen.l7:12-13), să-l răscumpere pentru Dumnezeu dacă era întîi născut (Num.l8:15-16), să-i găsească o soţie şi să-l înveţe o meserie bună.
Un tată bun îşi considera copiii ca nişte fiinţe omeneşti şi ţinea seama de sentimentele şi capacităţile lor. Un teolog evreu din vremea aceea afirma că un tată bun trebuia „să-i dea la o parte cu mîna stingă şi să-i îmbie să vină la el cu mîna dreaptă". Acest echilibru fin între fermitate şi afecţiune îl caracterizează pe tatăl evreu ideal.
B. Soţia. în căsnicie, femeia se supunea de bună voie soţului ei. Responsabilitatea ei consta în a fi „ajutorul" soţului ei (Gen.2:18), cineva care „îi face bine şi nu rău în toate zilele vieţii ei" (Prov.31:12). Principala ei responsabilitate se exercita la nivelul căminului şi copiilor, dar se extindea uneori la tîrguieli şi la alte domenii care aveau de a face cu bunăstarea familiei (Prov.31:16,25).
Obiectivul esenţial în viaţa unei soţii era să dea naştere unor copii pentru soţul ei. Reprezentantul familiei Rebecăi i-a zis: „Fie ca tu, so-
La poarta oraşului (cetăţii). Porţile oraşului erau locul favorit pentru conversaţii şi comerţ. Erau denumite deseori după mărfurile care se vindeau acolo (de ex. Poarta Oilor, Poarta Peştilor). Dat fiind că anticii îşi încheiau deseori afacerile la aceste porţi, „şederea la poartă" era semnul că cineva îşi cîştigase un anumit rang social.

ra noastră, să fii mama a zeci de milioane, şi urmaşii tăi să posede poarta celor care îi urăsc" (Gen.24:60). O familie evreiască spera ca soţia să devină ca o viţă de vie roditoare, umplînd casa cu mulţi copii (Ps.l28:3). Astfel, naşterea primului copil era primită cu multă bucurie şi cu anumită uşurare.
Pe măsură ce copiii veneau pe lume, mama devenea tot mai ataşată de căminul ei. Ea îi alăpta pînă la vîrsta de doi sau trei ani, şi îmbrăca şi dădea mîncare restului familiei. în fiecare zi, ea făcea de mîncare şi confecţiona haine de lînă. Dacă era cazul, îşi ajuta soţul pe ogor la semănat şi recoltat.
Mama era în egală măsură responsabilă cu tatăl la educarea copiilor, care-şi petreceau primii ani de formare lîngă ea. Cînd băieţii a-veau vîrsta de a putea merge la lucru pe cîmp sau într-un alt loc de muncă cu tatăl lor (Prov.31:l-9), mama dădea mai mult atenţie fiicelor, ca să le înveţe să fie bune soţii şi mame.
Modul în care femeia îşi îndeplinea îndatoririle stabilea eşecul sau succesul vieţii de familie. înţelepţii ziceau: „O femeie virtuoasă este coroana soţului ei, dar cea care îi face ruşine este ca putreziciunea în oasele lui" (Prov.l2:4). Dacă ea muncea din greu, uşura foarte mult misiunea soţului ei. Evreii credeau că un soţ nu poate ajunge la un loc important printre conducătorii lui Israel decît dacă soţia lui era înţeleaptă şi virtuoasă (Prov.31:23).
C. Fiii. în epoca biblică, fiii trebuiau să aibă grijă de părinţii lor la bătrîneţe şi să se îngrijească de înmormîntarea lor. De aceea, soţii doreau în general să aibă mulţi fii. „Ca săgeţile în mîna unui războinic, aşa sunt copiii tinereţii cuiva. Fericit este bărbatul a cărui tolbă este plină de ei; ei nu vor rămîne de ruşine cînd vor vorbi cu duşmanii lor la poartă" (Ps.l27:4-5).
Fiul cel mai mare ocupa o poziţie de onoare specială în familie. El urma să fie capul de familie după tatăl său. în timpul vieţii lui, trebuia să-şi asume responsabilităţi deosebite pentru acţiunile lui şi cele ale fraţilor lui. Iată de ce Ruben, ca cel mai mare, s-a interesat îndeaproape de viaţa lui Iosif atunci cînd fraţii lui s-au hotărît să-l omoare (Gen.37:21,29). La moartea tatălui, fiul mai în vîrsta primea o parte dublă din moştenire (Dt.21:17; 2.Cr.21:2-3).
A cincea poruncă sună: „Onorează pe tatăl tău şi pe mama ta, ca

zilele tale să fie prelungite în ţara pe care ţi-o dă Domnul, Dumnezeul tău" (Ex.20:12). Acelaşi respect era datorat ambilor părinţi. Totuşi, rabinii Talmudului au raţionat că dacă fiul

trebuia să aleagă într-o zi, îl va prefera pe tatăl său. Dacă, de exemplu, cei doi părinţi spuneau în acelaşi timp că vor să bea apă, Talmudul învăţa că fiul şi mama trebuiau amîndoi să se ocupe mai întîi de tatăl.
Isus a fost exemplul desăvîrşit al unui fiu ascultător. Luca notează că la vîrsta de doisprezece ani, Isus „S-a coborît cu ei şi a venit la Na-zaret, şi le era supus" (Lc.2:51). Chiar în timp ce suferea chinurile de pe cruce, El Şi-a amintit de mama Sa şi de responsabilitatea pentru ea ca fiul mai mare. I-a cerut lui Ioan să se ocupe de ea după moartea Sa, îndeplinindu-Şi astfel îndatorirea prin dragostea pentru ea (Io.l9:27).
D. Fiicele. Odinioară, fetele nu erau tot aşa de apreciate ca şi băieţii. De fapt, unii taţi le considerau ca o jenă, o încurcătură, ca acest tată care a scris: „O fată este pentru tatăl ei un motiv de insomnie, grija pe care i-o dă ea îndepărtează somnul: cînd este tînără, pentru că riscă să lase să treacă floarea vîrstei (adică nu se căsătoreşte); odată

Măcinarea făinii, coacerea **plinii.**
Evreii se serveau de pietre pentru a măci-na grîul şi orzul, ca să facă făină. Ei frămîntau făina cu drojdie, ulei de măsline şi apă sau lapte ca să facă aluatul, care era întins în strat subţire pentru coacere.

măritată, pentru că ar putea fi urîtă de soţ; fecioară fiind, riscă să fie deflorată şi să rămînă însărcinată în casa tatălui ei, atunci cînd este unită cu un soţ riscă să-i fie infidelă, iar în casa soţului ei riscă să fie sterilă" (Siracid 42:9-10).
Totuşi, evreii se purtau cu fetele lor cu mai multă atenţie şi consideraţie decît unele popoare vecine. Romanii nu şovăiau să-şi expună nou-născuţii de sex feminin la intemperii, sperînd că ele vor muri. Pentru evrei, orice viaţă - atît cea a băieţilor, cît şi cea a fetelor - venea de la Dumnezeu. De aceea, ideea de a omorî un prunc era de neconceput pentru ei. De fapt, încercînd să descrie legătura intimă între un părinte şi copilul său, profetul Natan a înfăţişat oaia ca o *fiică* în braţele tatălui ei, cu capul pe pieptul lui (2.Sam.l2:3).
Fiicele mai în vîrstă aveau un loc de cinste şi unele responsabilităţi în familie. Astfel, fiica mai mare a lui Lot a încercat să-şi convingă sora mai mică să-i facă lui Lot un copil pentru a asigura astfel supravieţuirea familiei (Gen.l9:31-38). în istoria lui Laban şi a lui Iacob, Lea, fiica mai mare, trebuia să se mărite înaintea surorii ei mai mici (Gen.29:26).
Dacă o familie nu avea fii, fiicele puteau moşteni bunurile tatălui lor (Num.27:5-8); dar ele nu-şi puteau păstra moştenirea decît dacă se măritau în sînul propriei lor seminţii (Num.36:5-12).
Fiica rămînea sub autoritatea juridică a tatălui ei pînă la căsătoria ei. El era cel care lua pentru ea toate deciziile importante, ca cea a alegerii soţului ei, dar era necesar ca fata să fie de acord cu alegerea soţului; uneori i se permitea chiar să-şi arate preferinţa (Gen.24:58; l.Sam.l8:20). Tatăl confirma toate legămintele cu care se lega fiica lui înainte ca ele s-o constrîngă (Num.30:l-5).
Trebuia ca fata să-şi ajute mama în casă. Foarte timpuriu, învăţa

O „masă" evreiască. în epoca Vechiului Testament, familiile israelite rnîncau în jurul unei rogojini ca aceasta, pusă pe pămînt, pe care erau aranjate farfurii sau străchini simple din lut. Această reconstituire se află în muzeul Ha-Aretz din Tel-Aviv.

să facă diferite treburi casnice, ca să devină ea însăşi o soţie bună şi o mamă bună. La vîrsta de doisprezece ani, ea era practic o stăpînă a casei împlinită şi avea dreptul să se mărite.
în unele culturi din Orientul Apropiat, familiile nu îngăduiau fiicelor lor să părăsească casa. Cînd ieşeau ele în public, trebuiau să poarte un văl pe faţă şi nu aveau dreptul să vorbească cu un bărbat. Israeliţii nu impuneau aceste restricţii fiicelor lor. Ele puteau să umble liber, cu

condiţia de a-şi face lucrul. Vedem cîteva exemple de acest fel: Rebeca a vorbit cu un străin la fîntînă (Gen.24:15-21), iar cele şapte fiice ale preotului din Madian au început o conversaţie cu Moise în timp ce dădeau de băut turmei tatălui lor (Ex.2:16-22).
în epoca Bibliei, tinerele fete se preocupau mult de înfăţişarea lor. Ele considerau o piele albă drept un semn de frumuseţe. Dacă o tînă-ră se bronza la soare, nu se arăta în public (Cînt.l:6). De aceea, femeile încercau să-şi facă dimineaţa devreme sau după-amiaza tîrziu lucrul în exteriorul casei. Cu toate acestea, cîteodată o femeie - ca tî-năra din Cîntarea cîntărilor - era obligată să iasă în soarele amiezii. Această fată le reproşa fraţilor ei că făcuseră din ea „păzitoarea viei", ceea ce înseamnă că trebuia să stea cea mai mare parte a zilei în aer liber (Cînt.l:6).
Familiile cereau ca fetele lor să rămînă fecioare pînă la căsătorie. Din nefericire, nu totdeauna se întîmpla lucrul acesta. Unele fete tinere erau seduse sau violate. în aceste cazuri, Legea lui Moise făcea cu grijă deosebire între pedeapsa care se dădea pentru violul fetelor care erau logodite şi cele care nu erau logodite.
Fetele se măritau adesea foarte tinere. Aceste căsătorii ale unor adolescenţi nu puneau problemele pe care le pun în zilele noastre. De îndată ce fata măritată ieşea de sub dominaţia tatălui ei, ea trecea sub responsabilitatea soţului şi familiei lui. Soacra ei intervenea ca să vadă ce fel de creştere şi educaţie îi dăduse celei căsătorite mama ei. Deseori, soţia şi cu soacra ei erau unite printr-o legătură profundă şi durabilă. Avem ilustrarea perfectă a acestui lucru în cartea Rut, unde Nao-mi o numeşte în mai multe rînduri pe Rut „fiica mea". Profetul Mica descrie o familie dezbinată ca fiind o familie în care „fiica se ridică împotriva mamei ei, nora împotriva soacrei ei" (Mi.7:6).
Cînd o tînără femeie venea să locuiască la familia soţului, nu re-
nunţa la drepturile ei în sînul propriei ei familii. Dacă soţul ei murea, şi ea nu avea un cumnat cu care să se căsătorească, putea să se întoarcă în casa tatălui ei. Naomi le îndemnase pe nurorile ei să facă exact lucrul acesta, şi Orpa i-a urmat sfatul (Rut 1:8-18).
E. **Fraţi** şi **surori.** Dragostea creştea între fraţi şi surori în timp ce creşteau împreună, avînd în comun responsabilităţi, probleme şi victorii. Unul din Proverbe afirmă: „Un om cu mulţi prieteni ajunge la ruină, dar există un prieten care rămîne mai aproape ca un frate" (Prov.l8:24).
Iosif a arătat o dragoste adevărată fraţilor săi. în tinereţea lui, ei îl vînduseră ca sclav din cauza urii pe care o aveau pe favoritismul tatălui lor cu privire la el. Mai tîrziu, ajungînd la putere şi dispunînd de o putere absolută, Iosif ar fi putut să se răzbune pe fraţii săi. Dar el a dat dovadă de milă şi dragoste. El a zis: „Acum nu fiţi necăjiţi sau supăraţi pe voi înşivă pentru că m-aţi vîndut ca să fiu adus aici, pentru că Dumnezeu m-a trimis înaintea voastră ca să vă păstreze viaţa" (Gen.45:5).
Biblia menţionează mulţi fraţi care au păstrat o dragoste profundă şi durabilă unii faţă de alţii. Psalmistul descrie astfel această dragoste frăţească: „Este ca uleiul preţios pe cap, ce se scurge pe barbă, pe barba lui Aaron, scurgîndu-se pe marginea veşmintelor lui. Este ca rouă Hermonului, scurgîndu-se pe munţii Sionului" (Ps.l33:2-3).
Exista de asemenea o legătură deosebită între fraţi şi surori. Fiii lui Iov n-ar fi primit niciodată invitaţi dacă nu le-ar fi poftit ei pe cele trei surori ale lor (Iov 1:4). Cînd Dina a fost violată, fraţii ei au răzbunat-o (Gen.34).
în primele secole, tinerii se căsătoreau deseori cu surorile lor vitrege. Avraam şi Sara aveau acelaşi tată, dar nu aceeaşi mamă (Gen. 20:12). Cum am observat deja, Legea lui Moise a desfiinţat acest obicei (Lev.l8:9; 20:17; Dt.27:22).
Legăturile de dragoste între fraţi şi surori erau atît de puternice, încît Legea lui Moise permitea chiar ca un preot să atingă trupul unui frate, al unei surori, al unui părinte sau al unui copil decedat (Lev. 21:1-3). Era singura dată că un preot putea să atingă un cadavru fără să fie impur sau necurat din cauza aceasta.

FAMILIA LĂRGITĂ
în sensul cel mai fundamental, familia ebraică se compunea din soţ, soţie şi copii. Cînd soţul avea mai mult de o soţie, „familia" lui includea toate celelalte soţii şi copiii rezultaţi (cf. Gen. 30). Uneori, familia cuprindea pe toţi cei care aveau acelaşi domiciliu sub protecţia şefului de familie. Aici erau cuprinşi bunicii, servitorii şi vizitatorii, ca şi fiicele văduve şi copiii lor. Familia lărgită cuprindea adesea pe fii cu soţiile lor şi copiii lor (Lev.l8:6-18). Dumnezeu îi considera pe sclavii lui Avraam ca membri ai grupului său familial, căci a poruncit patriarhului să-i circumcidă (să-i taie împrejur) (Gen.l7:12-14,21-27). In primele vremuri ale lui Israel, uneori trăiau împreună pînă la patru generaţii. Era un element inseparabil al stilului de viaţă semi-no-mad şi - ulterior - agricol.
încă şi azi în Orientul Mijlociu, popoarele semi-nomade se adună în familii mari ca să supravieţuiască mai bine. Fiecare familie lărgită îşi are propriul ei „tată" sau „şeic", al cărui cuvînt are putere de lege.
în Vechiul Testament, familia lărgită era pusă sub autoritatea celui mai în vîrstă bărbat din cămin, care era numit şi „tată". Acesta era adesea bunicul sau străbunicul. Astfel, cînd familia lui Iacob a plecat în Egipt, Iacob era considerat ca „tatăl" lor, deşi fiii săi erau cu soţiile şi copiii lor (Gen.46:8-27). Iacob a păstrat această autoritate asupra „familiei" lui pînă la moarte. „Tatăl" unei familii lărgite exercita o putere de viaţă sau de moarte asupra restului familiei. Lucrul acesta se vede bine atunci cînd Avraam a fost pe punctul de a-1 sacrifica pe fiul său Isaac (Gen.22:9-12), şi cînd Iuda a condamnat-o la moarte pe nora sa pentru că a comis un adulter (Gen.38:24-26).
Mai tîrziu, Legea lui Moise i-a restrîns autoritatea. Ea nu i-a mai permis să-şi sacrifice copilul pe un altar (Lev.l8:21). Ea i-a permis să-şi vîndă fiica, dar nu unui străin şi nu pentru prostituţie (Ex.21:7; Lev.l9:29).
Potrivit Legii, tatăl nu-şi putea lipsi sau priva fiul cel mai mare de dreptul lui de întîi născut, chiar dacă avea fii de la două femei diferite (Dt.21:15-17).
Unii taţi evrei au încălcat aceste legi, ca Iefta, care a făcut legă-

mînt de a aduce ca jertfă pe oricine care urma să iasă din oraş în în-tîmpinarea lui, după întoarcerea lui dintr-o campanie victorioasă. Această persoană a fost propria sa fiică. Crezînd că trebuie să fie fidel legămîntului sau juruinţei lui, a sacrificat-o (Jud.ll:31,34-40). La fel, regele Mânase şi-a adus fiul ca ardere-de-tot (holocaust) ca să potolească mînia unui zeu păgîn (2.Re.21:6).
Nu ştim în ce epocă familia lărgită a Vechiului Testament a fost înlocuită de structura familială pe care o cunoaştem actualmente. Unii savanţi situează această evoluţie în timpul monarhiei lui David şi Solomon. Alţii socotesc că ea a avut loc mai tîrziu. în orice caz, în epoca Noului Testament, familia lărgită dispăruse practic. Scrierile lui Pavel confirmă lucrul acesta: vorbind despre rolurile şi atitudinile fiecărui membru al familiei, el n-a menţionat decît părinţii, copiii şi sclavii (Ef.5:21; 6:9).
Noul Testament povesteşte faptul că Iosif şi Măria s-au dus ca soţ şi soţie la Betleem ca să ia parte la recensământ (Lc.2:4-5). Ei s-au dus la templu împreună atunci cînd Măria a adus jertfa (Lc.2:22). Ei s-au dus tot împreună în Egipt cu Isus (Mt.2:14). Aceste relatări par să confirme faptul că familia din Noul Testament nu se compunea decît din soţ, soţie şi copii.
CLANUL
Familia lărgită făcea parte dintr-un grup mai larg numit „clan". Unele din aceste clanuri puteau să numere pînă la mai multe sute de adulţi (Gen.46:8-27; Ezr.8:l-14). Membrii lui aveau strămoşi comuni şi se considerau deci ca înrudiţi. Ei se simţeau obligaţi să se ajute şi să se apere unul pe altul.

Clanul desemna adesea pe un bărbat - numit *goel* - ca să ajute pe membrii clanului care se aflau în nevoie, oricare ar fi domeniul. Acest cuvînt s-ar putea traduce prin „rudă-răscumpărătoare".
Dacă un membru al clanului era obligat să vîndă o parte din proprietatea sa ca să-şi plătească datoriile, el dădea rudei-răscumpără-toare prioritatea pentru cumpărare. Aceasta din urmă trebuia să achiziţioneze terenul, dacă era posibil, ca să-1 păstreze în proprietatea clanului (Lev.25:25; Rut 4:1-6). Această situaţie s-a prezentat atunci

cînd vărul lui Ieremia s-a dus ca să-1 caute şi să-i zică: „Cumpără ogorul meu... care este în Anatot... pentru că dreptul de moştenire este al tău... Cumpără-1 pentru tine!" (Ier.32:7-8). Ieremia 1-a cumpărat şi s-a folosit de lucrul acesta ca să proclame faptul că evreii urmau în cele din urmă să se întoarcă în Israel (Ier.32:15).
Din cînd în cînd, o armată captura ostatici şi îi vindea celui care oferea mai mult. Un om putea astfel să se vîndă pe sine ca sclav pentru a putea plăti o datorie. în cele două cazuri, cea mai apropiată rudă a sclavului era datoare să înştiinţeze pe ruda-răscumpărătoare, care încerca atunci să răscumpere libertatea sclavului (Lev.25:47-49).
Dacă un bărbat căsătorit murea fără copii, *goel-ul* era obligat s-o ia pe văduvă de soţie (Dt.25:5-10). Era legea *leviratului* („cumnat"). Orice copil născut din această unire era considerat ca urmaş al fratelui decedat.
Istoria lui Rut şi Naomi ilustrează admirabil responsabilitatea ru-dei-răscumpărătoare. Devenită văduvă, Naomi a trebuit să-şi vîndă proprietatea de lîngă Betleem, şi ea voia ca nora ei, care n-avea copii, să se recăsătorească. Ruda ei cea mai apropiată a acceptat să cumpere ogorul, dar a refuzat să se căsătorească cu Rut. El a renunţat deci la cele două obligaţii cu ocazia unei ceremonii care a avut loc înaintea (mai)-bătrînilor oraşului. Pe urmă Boaz, o rudă ceva mai îndepărtată, a cumpărat ogorul şi s-a căsătorit cu Rut (Rut 4:9-10).
Goel-ul trebuia să răzbune uciderea unui membru al clanului său. El era numit pe atunci „răzbunătorul sîngelui" (Dt.l9:12). Legea lui Moise limita această practică prin aceea că prevedea nişte oraşe (cetăţi) de refugiu unde se puteau refugia asasinii. Dar chiar şi acolo, ei nu erau în siguranţă: dacă acţionaseră prin rea-voinţă sau cu premeditare, răzbunătorul sîngelui putea să-i urmărească acolo şi să ceară arestarea lor. Atunci ucigaşul era dat pe mîna goe/-ului, care putea să-1 omoare (Dt.l9:l-13). Astfel 1-a executat Ioab pe Abner (2.Sam. 2:22-23).

DETERIORAREA FAMILIEI

O familie care trăieşte în armonie şi în dragoste adevărată este o bucurie pentru cei ce o înconjoară. Acesta a fost foarte probabil pla-

nul lui Dumnezeu atunci cînd a creat familia. Din nefericire, Biblia ne arată foarte puţine familii care să fi atins acest ideal. Vedem deseori în ea familii dezintegrîndu-se sub povara presiunilor sociale, economice şi religioase, care se traduceau în felul următor.
A. **Sterilitatea.** în epoca biblică, era o gravă ameninţare pentru căsătorie. Dacă un cuplu rămînea fără copii, considera acea situaţie ca o pedeapsă a lui Dumnezeu.
în ciuda dragostei sale trainice pentru soţia sa, bărbatul fără copii îşi lua uneori o a doua soţie, sau recurgea la serviciile unei sclave ca să aibă urmaşi (Gen.l6:2; 30:3; Dt.21:10-14). Unii chiar divorţau pentru a avea urmaşi. Deşi această practică rezolva problema sterilităţii, ea crea multe alte dificultăţi.
B. **Poligamia.** Cînd două femei aveau pe vremea Vechiului Testa-
Satul Kafr Kenna.
Kafr Kenna, un sat gali-leean, seamănă cu multe sate din vremurile biblice. Observaţi simplitatea arhitecturii caselor.

ment acelaşi soţ, existau certuri casnice neîncetate. Cuvîntul ebraic care desemnează a doua soţie înseamnă literal „soţie rivală" (l.Sam. 1:6). Lucrul acesta sugerează în mod potrivit amărăciunea şi ostilitatea care domneau în căsniciile poligame. Cu toate acestea, poligamia era o tradiţie, mai ales pe vremea patriarhilor. Dacă un bărbat nu avea suficienţi bani ca să-şi procure o a doua soţie, intenţiona să-şi cumpere o sclavă în acest scop, sau s-o ia pe una care era deja în slujba sa (Gen.l6:2; 30:3-8).

într-o căsnicie poligamă, soţul prefera totdeauna pe una din soţii. Acest fapt complica lucrurile, mai ales cînd trebuia să decidă pe care fiu să-1 onoreze ca întîi născut. Uneori bărbatul voia să-şi dea moştenirea sa fiului avut cu soţia preferată, deşi prin tradiţie trebuia s-o dea fiului soţiei pe care o „ura" (Dt.15-17). Moise a declarat că fiul întîi născut trebuia să fie onorat cum se cuvine, şi soţul nu putea reduce partea cuvenită mamei întîiului său născut şi să micşoreze „hrana, îmbrăcămintea şi drepturile conjugale" (Ex.21:10).

Politica era un alt motiv de poligamie. Un rege semna adesea un pact cu un alt rege luînd în căsătorie pe fiica aliatului său. Vorbind despre marele harem al lui Solomon, Biblia semnalează că el a avut „ca soţii şapte sute de prinţese" (l.Re.ll:3). Este probabil că majoritatea căsătoriilor lui au avut raţiuni politice. Aceste femei veneau din micile oraşe-state şi din triburile care îl înconjurau pe Israel.

După exod, majoritatea căsătoriilor evreieşti au fost monogame: fiecare soţ nu avea decît o singură soţie (Mc.lO:2-9). Cartea Proverbelor nu menţionează niciodată poligamia, deşi ea abordează numeroase aspecte ale culturii evreieşti. Profeţii făceau totdeauna apel la căsătoria monogamă pentru a descrie relaţia Domnului cu Israel. O asemenea căsătorie era idealul pentru viaţa de familie.

C. Moartea **soţului.** Aceasta avea totdeauna consecinţe importante pentru întreaga familie, mai ales în epoca biblică. După perioada de doliu, văduva avea mai multe soluţii.

Dacă nu avea copii, era obligată să rămînă în familia soţului ei, conform legii leviratului (Dt.25:5-10). Ea trebuia să ia în căsătorie pe unul din fraţii soţului ei sau o rudă apropiată. Dacă lucrul acesta nu era posibil, era liberă să se căsătorească cu cineva care nu aparţinea clanului (Rut 1:9).

Văduvele cu copii aveau mai multe opţiuni. Cartea apocrifă Tobit ne învaţă că unele se întorceau în familia tatălui sau fratelui lor (Tobit 1:8). Dacă văduva era în vîrstă, unul din fiii ei putea să aibă grijă de ea. Dacă ea putea să se descurce singură din punct de vedere financiar, putea să rămînă în casă. Astfel, ludita nu s-a recăsătorit şi nu s-a dus să locuiască la o rudă, căci „Mânase, soţul ei, îi lăsase aur şi argint, slujitori şi slujitoare, vite şi ogoare, şi ea rămînea în averea ei" (Iudit 8:7).

Unele văduve nu aveau nici mijloace de trai, nici rudă care să le a-jute: ele trebuiau atunci să înfrunte dificultăţi mari (l.Re.l7:8-15; 2.Re.4:l-7).

în epoca Noului Testament, văduvele fără copii erau într-o situaţie mai favorabilă. Dacă ele nu aveau mijloace de subzistenţă, puteau să ceară ajutor bisericii. Pavel recomanda tinerelor văduve să se recăsătorească şi sugera ca copiii să se îngrijească de mama lor văduvă; dar dacă văduva nu avea pe nimeni spre care să se îndrepte, biserica trebuia să aibă grijă de ea (l.Tim.5:16).

D. Copiii îndărătnici. Era un păcat grav să-ţi necinsteşti tata sau mama. Moise a poruncit ca acela care îşi lovise ori blestemase părinţii să fie dat la moarte (Ex.21:15-17; Lev.20:9). Biblia nu spune că această pedeapsă a fost pusă în practică, dar vedem deseori în ea copii care-şi necinstesc sau dezonorează părinţii. Enumerînd păcatele Ierusalimului, Ezechiel a scris: „în tine, ei s-au purtat cu dispreţ faţă de tată şi mamă, l-au asuprit pe străin în mijlocul tău, şi au făcut rău orfanului şi văduvei" (Ez.22:7). Proverbe 19:26 arată o imagine similară. Isus i-a condamnat pe evreii din vremea Sa pentru că nu-şi onorau părinţii (Mt.l5:4-9).

Uneori părinţii creau mai multe neînţelegeri în familie decît copiii. Profetul Natan i-a vestit lui David că „acum, sabia nu se va îndepărta niciodată din casa ta, pentru că M-ai dispreţuit şi ai luat-o pe soţia lui Urie hititul ca să fie soţia ta" (2.Sam.l2:10). Ca urmare, David a avut necazuri cu fiii săi.
Amnon s-a îndrăgostit nebuneşte de Tamar, sora lui vitregă, şi a violat-o. Totuşi David nu şi-a pedepsit fiul, şi atunci Absalom, fratele lui Tamar, s-a răzbunat pe Amnon omorîndu-1. Apoi s-a refugiat în ţara mamei sale şi s-a întors mai tîrziu în fruntea unei revolte împotriva tatălui său (2.Sam.l5). David a ordonat oamenilor lui să nu-1 omoare pe Absalom, dar tînărul a murit într-un accident în timpul bătăliei. David 1-a plîns amarnic (2.Sam.l8).
Cu cîtva timp înainte de moartea lui David, fiul său Adonia a vrut să-i urmeze la tron. David nu încercase niciodată să pună frîu încă-păţînării fiului său, în toate domeniile. Scripturile subliniază că „tatăl său nu i se opusese niciodată întrebînd: De ce faci aşa?" (l.Re.l:6).
E. Rivalitatea copiilor. Autorul Proverbelor descrie în mod pitoresc problema copiilor care se ceartă şi se dondănesc: „Un frate jignit este mai greu de cîştigat decît o cetate puternică, şi certurile sunt ca zăvoarele unui castel" (Prov. 18:19). Biblia menţionează nişte fraţi care se ceartă pentru diferite motive. Iacob a vrut să fure binecuvîntarea lui Esau (Gen.27). Absalom îl ura pe Amnon pentru că David refuzase să-1 pedepsească (2.Sam. 13). Solomon 1-a asasinat pe fratele său Adonia pentru că îl bănuia că-i rîvneşte tronul (l.Re.2:19-25). Cînd Ioram a ajuns la putere, a pus să-i măcelărească pe toţi fraţii săi, pentru ca să nu-i mai ameninţe poziţia (2.Cr.21:4).
Unii părinţi aţîţau certurile între fraţi, cum a fost cazul în familia lui Isaac. Biblia indică faptul că „Isaac îl iubea pe Esau... şi Rebeca îl iubea pe Iacob" (Gen.25:28). Cînd Isaac a vrut să-1 binecuvînteze pe Esau, Rebeca 1-a ajutat pe Iacob să-şi însuşească binecuvîntarea. Esau s-a înfuriat şi a ameninţat că-1 va omorî pe Iacob, care a fugit într-o ţară îndepărtată (Gen.27:41-43). A trecut o generaţie întreagă înainte ca familia să se împace iarăşi.
Din nefericire, Iacob n-a învăţat mare lucru din greşelile părinţilor lui. Şi el 1-a favorizat pe unul din fiii lui, cinstindu-1 pe Iosif mai mult decît pe fraţii săi. Aceştia au fost atît de supăraţi de lucrul acesta, în-cît au complotat să-1 omoare pe preferatul tatălui lor. Potrivit Bibliei, „fraţii lui au văzut că tatăl lor îl iubea mai mult decît pe toţi fraţii lui, aşa că l-au urît, şi nu-i puteau vorbi prieteneşte" (Gen.37:4).
F. Adulterul. Evreii considerau adulterul ca o gravă ameninţare pentru familie; ei dădeau deci o pedeapsă promptă şi severă celor ce comiteau adulter.

<u>Relaţiile de familie</u>
REZUMAT
Familia este unul din factorii care a realizat unitate în epoca Bibliei. Cînd era ameninţată sau provocată, celula familială trebuia să lupte pentru supravieţuire. Dumnezeu Se slujea de familie ca să-Şi vestească mesajul fiecărei generaţii succesive.
Domnul Se prezenta totdeauna ca Tatăl familiei Sale răscumpărate (Os.ll:l-3). El vrea să fie onorat de copiii Săi (Mal.l:6). Isus i-a învăţat pe discipolii Săi să se roage: „Tatăl nostru". Şi astăzi, rugăciunile copiilor îi pregătesc să-L onoreze pe Dumnezeu ca pe Tatăl desăvîrşit care este în stare să le satisfacă toate nevoile.
Dumnezeu a instaurat celula familială ca un element esenţial al societăţii omeneşti. Prin legăturile de dragoste dintr-o familie omenească, începem să înţelegem minunatul privilegiu pe care îl avem de a aparţine „familiei lui Dumnezeu".

Femeile şi feminitatea

Se poate spune pe drept că israeliţii din Biblie îi considerau pe bărbaţi mai importanţi decît femeile. Tatăl sau fiul întîi născut din familie lua deciziile care îi priveau pe ceilalţi membri ai familiei, iar femeile trebuiau în general să tacă. Această structură familială *patriarhală* dădea tonul modului în care erau tratate femeile în societatea israelită.

Astfel, fiicele erau crescute în aşa fel, încît să se supună tatălui lor fără discuţii. Cînd se măritau, ele trebuiau să se supună în acelaşi fel soţilor lor. Femeile divorţate şi văduvele se întorceau deseori ca să trăiască la tatăl lor.
De fapt, Levitic 27:1-8 sugerează că o femeie nu valora decît o jumătate de bărbat. De aceea, naşterea unei fete era primită de obicei mai puţin favorabil decît cea a unui băiat. Aceştia erau învăţaţi să ia decizii şi să-şi conducă familia. Cît despre fete, nu erau pregătite decît pentru căsătorie şi procreare.
O tînără femeie nu s-ar fi gîndit niciodată să aibă o meserie în afara casei ei. Mama ei o învăţa să facă mesajul şi să-şi crească copiii. Ea trebuia să fie un ajutor soţului ei şi să-i dăruiască mulţi copii (Gen.3:16). Dacă era stearpă (sterilă), era considerată ca blestemată (Gen.30:l-2,22; l.Sam. 1:1-8).
Cu toate acestea, o femeie valora mai mult decît un articol de comerţ: ea avea de jucat un rol extrem de important. Proverbe 12:4 declară: „O femeie virtuoasă este coroana soţului ei, dar cea care îi face ruşine este ca putreziciunea în oasele lui". Altfel zis, o soţie bună era un atu pentru soţul ei: îl ajuta, se ocupa de el şi îi făcea cinste. Dar o soţie rea era mai rea decît o carie sau cancer: ea putea să-1 distrugă încetul cu încetul şi să facă din el un subiect de batjocură. O femeie era fie o binecuvîntare, fie un blestem pentru soţul ei.
Deşi majoritatea femeilor îşi petreceau viaţa ca soţii şi mame, e-

xistau şi excepţii, între altele Miriam, Debora, Hulda şi Estera, care nu erau numai nişte soţii bune, dar au fost şi nişte conducători religioşi şi politici care au dovedit că puteau să conducă naţiunea la fel de bine ca şi un bărbat.

PUNCTUL DE VEDERE DIVIN ASUPRA FEMEILOR

Spre sfîrşitul primului capitol din Gen., citim: „Şi Dumnezeu 1-a creat pe om după imaginea Lui, după imaginea lui Dumnezeu 1-a creat El; parte bărbătească şi parte femeiască i-a creat. Şi Dumnezeu i-a binecuvîntat; şi Dumnezeu le-a zis: Fiţi roditori şi înmulţiţi-vă, şi umpleţi pămîntul, şi supuneţi-1; şi stăpîniţi peste peştii mării şi peste păsările cerului, şi peste orice fiinţă vie care se mişcă pe pămînt" (Gen.l:27-28). Acest pasaj indică două lucruri cu privire la femei. Mai întîi, femeia, *ca şi bărbatul,* a fost creată după imaginea lui Dumnezeu. Dumnezeu n-a creat femeia inferioară bărbatului: ei au aceeaşi

Cap de femeie. Liniile de cupru negru montate în pleoapele acestei sculpturi în fildeş (sec.14 î. Cr.) dau o înfăţişare veridică acestei reprezentări a unei femei importante din Uga-rit. Pe frunte, la rădăcina părului, se disting bucle de argint amestecat cu aur. Coafura înaltă şi părul erau acoperite odinioară cu o plasă fină de aur.

importanţă în ochii Săi. în al doilea rînd, femeia trebuia să participe în egală măsură la autoritatea bărbatului asupra creaţiei divine: aceasta nu era numai de competenţa bărbatului. Dumnezeu a zis: „Nu este bine pentru bărbat să fie singur; îi voi face un ajutor potrivit pentru el" (Gen.2:18, RSV). Atunci, „Domnul a făcut să cadă un somn adînc peste om, şi el a adormit; atunci El a luat una din coastele lui" (Gen.2:21). Faptul folosirii unei coaste pentru crearea Evei arată importanţa femeii pentru bărbat: ea face parte din fiinţa lui profundă şi, fără ea, el este incomplet.
Cînd Adam şi Eva au căzut în păcat, Dumnezeu a zis Evei: „Dorinţa ta va fi după soţul tău, şi el va stăpîni peste tine" (Gen.3:16). Trebuia deci ca soţiile să se supună soţului lor. La fel a rămas situaţia în vremea Noului Testament, cînd apostolul Pavel a declarat soţiilor creştine: „Fiţi supuse soţilor voştri, ca Domnului" (Ef.5:22). Dar deşi ea trebuia să asculte de soţul ei, nu-i era inferioară. Ea trebuia doar să-1 considere ca şi conducător al familiei. De fapt, Pavel îl îndemna atît pe soţ, cît şi pe soţie, să se supună „unul altuia în teama de Cris-tos" (Ef.5:21). într-o altă scrisoare, Pavel afirmă limpede că nu există diferenţă de statut în Cristos între cele două sexe.
„Nu există nici evreu, nici grec, nu există nici sclav, nici om liber, nu există nici parte

bărbătească, nici parte femeiască, pentru că voi toţi sunteţi una în Cristos Isus" (Gal.3:28).

STATUTUL JURIDIC AL FEMEILOR

Statutul juridic al unei femei în Israel era inferior celui al unui bărbat. De exemplu, un soţ putea să divorţeze de soţie dacă „a descoperit în ea vreo necurăţie", dar o soţie nu putea să divorţeze din vreun motiv oarecare (Dt.24:l-4). Legea declara că dacă o soţie era bănuită că are relaţii sexuale cu un alt bărbat, trebuia să o supună unui test de gelozie (Num.5:ll-31). Nici un test asemănător nu era prevăzut pentru un soţ bănuit că este infidel. Legea afirma de asemenea că orice jură-mînt pe care îl făcea un bărbat faţă de Domnul trebuia să fie respectat (Num.30:l-15), dar că un jurămînt rostit de o femeie putea fi anulat de tatăl ei sau (dacă era căsătorită) de soţul ei. Un tată putea să-şi vîndă fiica ca să plătească o datorie (Ex.21:7) şi, contrar unui bărbat,

ea nu putea fi eliberată decît după 6 ani (Lev.25:40). în cel puţin un caz, un om şi-a dat fata unei mulţimi ca s-o dezonoreze din punct de vedere sexual (Jud.l9:24). Cu toate acestea, anumite legi cereau ca bărbaţii şi femeile să fie trataţi în acelaşi fel. De exemplu, copiii trebuiau să se poarte cu respect identic faţă de tatăl şi faţă de mama lor (Ex. 20:12). Un fiu neascultător sau care îşi blestema părinţii trebuia să fie pedepsit (Dt.21:18-21). Bărbatul şi femeia prinşi în flagrant delict de adulter trebuiau să fie amîndoi lapidaţi (omorîţi cu pietre) (Dt.22:22). E interesant de observat că atunci cînd fariseii au adus-o pe femeia adulteră înaintea lui Isus ca s-o lapideze, ei înşişi încălcaseră deja Legea prin aceea că l-au lăsat pe bărbat să scape (Io.8:3-ll).

Alte legi evreieşti protejau femeile. Dacă un bărbat îşi lua o a doua soţie, era obligat din punct de vedere juridic să-o hrănească şi s-o îmbrace pe prima sa soţie, şi să continue a avea relaţii sexuale cu ea (Ex. 21:10). Chiar o femeie străină luată ca „pradă de război" avea anumite drepturi: dacă soţul ei n-o mai iubea, trebuia s-o lase să plece (Dt.21: 14). Orice bărbat care se făcea vinovat de viol trebuia să fie lapidat (Dt.22:23-27).

în general, doar bărbaţii puteau poseda bunuri. Totuşi, dacă părinţii nu aveau fii, fiicele lor puteau primi moştenirea; trebuia totuşi ca ele să se căsătorească cu un bărbat din clanul lor pentru a putea păstra această moştenire (Num.27:8-ll).

O femeie din Mari. Această statuetă găsită în oraşul Mari, pe malurile Eufratului în Mesopotamia (în Siria actuală) reprezintă o femeie care cîntă. Ea este anterioară lui 2500 î. Cr.

Deoarece Israel era o societate cu elementul predominant masculin, drepturile femeilor erau uneori ridiculizate. Isus a povestit istoria unei văduve care a fost obligată să-1 bată la cap pe un judecător care refuza să-şi facă timp ca să-i asculte versiunea asupra celor întîmplate. Cînd s-a săturat să tot fie deranjat, i-a făcut în cele din urmă dreptate (Lev.l8:l-8). Ca în cazul multor alte relatări ale lui Isus, aceste fapte au putut foarte bine să fie reale.

Cu toate acestea, văduvelor li se acordau privilegii deosebite. Li se permitea de exemplu să strîngă spicele de pe cîmp după seceriş (Dt. 24:19-22) şi să împartă cu leviţii zeciuiala din al treilea an (Dt.26:12). Astfel, în ciuda statutului lor juridic inferior, femeile beneficiau de drepturi speciale în societatea evreiască.

FEMEILE ÎN RELIGIA EVREIASCĂ

Femeile erau considerate ca membre în „familia credinţei". Ca atare, ele puteau pătrunde în majoritatea locurilor de închinare.

Legea poruncea tuturor bărbaţilor să se înfăţişeze înaintea Domnului de trei ori pe an. Se pare că în anumite ocazii, îi însoţeau femeile (Dt.29:10; Nee.8:2; Ioel 2:16), dar lucrul acesta nu era necesar pentru ele.

Era poate din cauza importanţei sarcinilor lor de soţii şi mame. Astfel, Ana s-a dus la Silo împreună cu soţul ei şi I-a cerut lui Dumnezeu un fiu (l.Sam.l:3-5). Mai tîrziu, după naşterea

fiului său, ea a zis soţului ei: „Nu mă voi sui acolo pînă ce copilul nu este înţărcat; atunci îl voi aduce, ca să se înfăţişeze înaintea Domnului şi să rămînă acolo pentru totdeauna" (l.Sam.l:21-22).
în calitatea lui de cap de familie, soţul-tată aducea jertfe (sacrificii) şi ofrande în numele întregii familii (Lev.l:2). Soţia lui era uneori prezentă. Femeile asistau la sărbătoarea Tabernacolelor (corturilor sau colibelor) (Dt.l6:14), la Sărbătoarea anuală a Domnului (Jud.21: 19- 21) şi la Sărbătoarea Lunii Noi (2.Re.4:23).
Numai femeile puteau să aducă o jertfă lui Dumnezeu după naşterea copilului lor: „Cînd se vor termina zilele purificării ei, pentru un fiu sau pentru o fiică, ea va aduce preotului la uşa tabernacolului în-tîlnirii un miel de un an pentru o ardere-de-tot, şi un porumbel tînăr

sau o turturică pentru jertfa de ispăşire" (Lev.l2:6).
în epoca Noului Testament, evreicele încetaseră să fie active în închinarea din templu sau din sinagogă. în ciuda existenţei unei zone speciale a templului numită „curtea femeilor", acestea aveau accesul interzis în curtea interioară. Surse extrabiblice ne informează că lor nu li se permitea să citească sau să vorbească într-o sinagogă; ele puteau totuşi să se aşeze şi să asculte în zona destinată femeilor. Doar sinagogile care aplicau principiile eleniste le erau deschise.
Biserica creştină primară ne prezintă o cu totul altă imagine. Lu-ca 8:1-3 indică faptul că Isus le accepta pe unele femei ca însoţitoare în călătorie. El le-a încurajat pe Marta şi Măria să se aşeze la picioarele lui ca discipole (Lc.lO:38-42). Respectul lui Isus pentru femei a fost cu adevărat una din trăsăturile Lui marcante.
Fîntînă şi **scară.** Construită spre 110 î. Cr., această scară cu 79 trepte coboară în spirală spre rezervorul din Gabaon. Fîntîna şi scara, care au necesitat excavarea a 3000 tone de piatră, au permis accesul la apă dulce chiar în interiorul oraşului. Femeile din Gabaon făceau în fiecare zi această lungă coborîre pentru a aduce apa necesară întregii lor familii.

După înălţarea lui Isus, mai multe femei li s-au alăturat discipolilor în Camera de Sus ca să se roage. Deşi Biblia nu o zice expres, aceste femei probabil că s-au rugat în public cu voce tare. Bărbaţi şi femei s-au adunat în casa mamei lui Ioan Marcu ca să se roage pentru eliberarea lui Petru (Fap.l2:l-17), iar în biserica din Corint bărbaţii şi femeile se rugau în mod regulat (l.Cor.ll:2-16). Iată de ce apostolul Pavel i-a învăţat atît pe bărbaţi, cît şi pe femei modul de a se ruga în public.
Libertatea femeilor era un fapt atît de nou, încît a creat nişte probleme în Biserică; Pavel a dat deci primelor adunări îndrumări care limitau rolul femeilor. El a scris: „Femeile să tacă în biserici; căci lor nu le este permis să vorbească, ci să fie supuse, aşa cum zice şi Legea. Şi dacă doresc să înveţe ceva, să-i întrebe pe soţii lor acasă; căci este necuviincios pentru o femeie să vorbească în biserică" (l.Cor.l4:34-35).
într-o altă epistolă, Pavel a recomandat: „Femeia să înveţe în tăcere, cu toată supunerea. Căci unei femei nu-i dau voie să înveţe sau să uzurpe autoritatea peste un bărbat, ci să rămînă în tăcere" (l.Tim. 2:11-12). Părerile diferă în privinţa a ceea ce 1-a făcut pe Pavel să scrie lucrul acesta, şi în ce măsură constituie aceasta o regulă pentru creştinii de astăzi. Se pare totuşi evident că el voia să corecteze un comportament care părea necuviincios în vremea aceea.
Mai multe femei din Biblie au fost renumite pentru credinţa lor. Lista exemplelor de credinţă din Evrei 11 menţionează două femei: Sara şi Rahab (Ios.2; 6:22-25). Ana era un exemplu admirabil de mamă evreică. Ea se ruga lui Dumnezeu, ea credea că El îi ascultă rugăciunile, şi ea şi-a ţinut promisiunea pe care I-a făcut-o. Istoria ei ne este relatată în l.Samuel 1. Măria, mama lui Isus, era şi ea o femeie bună şi pioasă. Se pare chiar că ea şi-a amintit de exemplul Anei, căci cînta-rea ei de laudă lui Dumnezeu (Lc.l:46-55) este foarte asemănătoare cu cea a Anei (l.Sam.2:l-10). Apostolul Pavel i-a reamintit lui Timotei bunătatea mamei şi bunicii lui

(2.Tim.l:5).
Nu toate femeile evreice din Biblie I-au fost fidele lui Dumnezeu. Aşa cum relatează cartea cu scrieri evreieşti cunoscută sub numele de Talmud, unele femei „se dedau la vrăjitorie" (Joma 83b) şi ocultism. Mai multe pasaje biblice menţionează nişte femei în contact cu lumea

O piaţă romană. Acest basorelief funerar roman prezintă standul unui negustor de păsări de casă şi legume. Vînzătoarea stă în spatele tejghelei. Soarta femeilor romane era mai bună decît a majorităţii celorlalte femei din antichitate.
ocultă (de ex. 2.Re.23:7; Ez. 8:14; Os.4:13-14) şi indică limpede că aici erau implicaţi şi bărbaţi. Din cele patru daţi în care este menţionată vrăjitoria în cartea Faptelor, ea nu priveşte decît o dată o femeie (Fap.8:9-24; 13:4-12; 16:16-18; 19:13-16).
FEMEILE ÎN CULTURA EVREIASCĂ
Societatea evreiască socotea că locul femeii era în casă şi că ea nu se putea dezvolta cu adevărat decît ca soţie şi mamă. Se pare că femeile evreice acceptau bucuros acest rol.
A. **Femeia ideală.** Orice bărbat era în căutarea soţiei perfecte care „îi face bine şi nu rău, în toate zilele vieţii ei" (Prov.31:12). Puţini bărbaţi, acum sau în altă epocă, doresc o soţie autoritară şi certăreaţă! Proverbe 19:13 compară certurile unei femei cu o „streaşină care picură întruna". De fapt, „mai bine să trăieşti într-o regiune pustie decît cu o femeie certăreaţă şi supărăcioasă" (Prov.21:19).
Care calităţi făceau o „femeie ideală" în Israel în epoca biblică? Ce calităţi căuta o familie pentru viitoarea soţie a fiului lor? Ce virtuţi

voia o mamă să-i insufle fiicei ei ca s-o pregătească să fie o soţie bună şi o mamă bună? Majoritatea acestor calităţi sunt descrise în interesantul poem din Proverbe 31. Este vorba despre un *acrostih,* adică fiecare verset începe cu o literă a alfabetului ebraic în ordinea alfabetică. El poate fi intitulat „ABC-ul soţiei perfecte".
Potrivit acestui poem, trebuia ca ea să aibă numeroase calităţi. Ea ştia să gătească şi să coasă (v.13,15,19,22). Ea nu-şi pierdea timpul cu flecăreli, ci-1 consacra unor lucruri mai importante (v.27). Ea avea în-demînare pentru a vedea ce era de făcut şi pentru a o face. Ea se pricepea la afaceri şi ştia să cumpere şi să vîndă în mod bine gîndit, judicios (v.16,24). Totuşi, ea nu era egoistă. Ea îi ajuta pe cei în nevoie şi-i sfătuia pe cei care aveau probleme (v.26). Şi ea avea un respect profund pentru Dumnezeu (v.30). în toate lucrurile, ea voia să fie un ajutor pentru soţul ei. Poemul se termină spunînd că dacă ea face toate acestea, soţul ei va putea ocupa un loc important în comunitate (v.23).
O descriere mai succintă a unei soţii ideale ne este dată în Siracid 26:13-16: „Farmecul unei femei face bucuria soţului, şi iscusinţa ei îi asigură bunăstarea. O femeie care vorbeşte puţin este un dar de la Domnul, şi cu nimic nu se poate înlocui o persoană bine crescută. O femeie pudică este cel mai mare favor, şi nimic nu valorează mai mult ca o persoană castă. Asemenea soarelui care se ridică pe cer este frumuseţea unei femei perfecte în casa ei bine îngrijită".
B. Frumuseţea feminină. Fiecare societate îşi are propriile ei criterii de frumuseţe. Unele culturi socotesc că o femeie frumoasă trebuie să fie grasă, altele laudă supleţea. Ne este greu să ştim cu exactitate ce considerau evreii din antichitate că este frumos.
Majoritatea femeilor frumoase citate în Biblie nu sunt descrise în amănunt. Autorul se mulţumeşte să noteze că ele erau „frumoase". Interpretările diferă deci în privinţa conceptului biblic de frumuseţe.
Să luăm de exemplu afirmaţia potrivit căreia „ochii Leei era slabi, dar Rahela era frumoasă la siluetă şi faţă" (Gen.29:17). Unii specialişti traduc cuvîntul „slab" cu „gingaş". Se poate deci spune că fiecare din cele două surori era frumoasă în felul ei; Lea avea poate ochii încîntători, iar Rahela un fizic fermecător.

33
Cîntarea Cîntărilor e cea care ne furnizează descrierea cea mai completă a unei femei frumoase; dar chiar şi aici, te poţi întreba dacă descrierea este fidelă. Poetul a recurs la o serie de metafore şi comparaţii ca să picteze un portret mintal al logodnicei lui, şi uneori tehnica poetică învinge obiectivitatea: „Dinţii tăi sunt ca o turmă de oi proaspăt tunse... buzele tale sunt ca un fir stacojiu" (Cînt.4:2-3).
Unele din femeile cele mai importante din Vechiul Testament erau frumoase, mai ales Sara (Gen.l2:ll), Rebeca (Gen.26:7) şi Rahela (Gen.29:17). David a căzut în adulter cu Bat-Şeba pentru că era aşa de frumoasă (2.Sam.ll:2). Tamar, fiica lui David, a fost violată de fratele ei vitreg Amnon din cauza frumuseţii ei (2.Sam.l3:l). Absalom şi Iov aveau fiice frumoase (2.Sam.l4:27; Iov 42:15). Lupta între Solomon şi Adonia pentru succesiunea la tronul lui David s-a încheiat cînd Ado-nia a cerut mîna frumoasei Abişag (l.Re.l:3-4). Nu numai că nu i s-a îndeplinit dorinţa, dar şi-a pierdut şi viaţa (l.Re.2:19-25). în timpul
La coafeză. Acest panou al sarcofagului prinţesei Kavit din Egipt (către 2100 î. Cr.) ilustrează arta complexă a coafurii. O servitoare împleteşte părul stăpînei ei, în timp ce prinţesa ţine un bol cu lapte şi o oglindă.
34

perioadei persane, evreii au fost salvaţi de o femeie frumoasă numită Estera (a se vedea în cartea Estera).
Nu toate femeile erau frumoase din naştere, dar cele bogate puteau să se facă mai atrăgătoare prin haine scumpe, prin parfumuri şi prin machiaj. Profetul Ezechiel a declarat că poporul Israel era ca o femeie frumoasă care se scălda şi se ungea cu ulei. Ea purta haine la ultima modă şi încălţăminte de piele. Dumnezeu le-a zis: „Şi Eu te-am împodobit cu podoabe, ţi-am pus brăţări la mîini şi un lănţişor în jurul gîtului. Ţi-am pus de asemenea un inel în nas, cercei în urechi şi o coroană frumoasă pe cap. Astfel ai fost tu împodobită cu aur şi argint, şi îmbrăcămintea ta a fost de in fin, de mătase şi de stofe brodate" (Ez.l6:ll-13). în Isaia 3:18-23, profetul oferă o listă şi mai lungă: inele pentru glezne, plase sau legături de încins fruntea, semilune sau amulete, pandative, inele şi verigi pentru nas. Arheologii au găsit unele din aceste bijuterii.
Ieremia menţionează un alt obicei curent în epoca aceea. Femeile îşi desenau nişte linii pe faţă ca să scoată în evidenţă ochii (Ier.4:30). Alte femei îşi puneau în păr piepteni împodobiţi cu bijuterii ca să fie mai elegante. Au fost de asemenea descoperiţi sute de piepteni şi o-glinzi datînd din vremurile biblice.
Există totuşi două tipuri de frumuseţe: frumuseţea exterioară şi frumuseţea interioară a unei personalităţi plăcute. Scriptura avertizează pe bărbaţi şi femei împotriva faptului de a pune prea mult accentul pe trăsăturile fizice şi pe hainele luxoase.
Un înţelept spunea: „Ca un inel de aur în ritul unui porc este o femeie frumoasă căreia îi lipseşte discreţia (sau: gustul)" (Prov.ll:22). Un altul scria: „Farmecul este înşelător şi frumuseţea este deşartă; dar o femeie care se teme de Domnul va fi lăudată" (Prov.31:30). Petru şi Pavel au recomandat femeilor din vremea lor să se îngrijească mai mult de frumuseţea lor interioară decît de aspectul lor fizic (l.Tim.2: 9-10; l.Pt.3:3-4).
C. Femeia ca parteneră sexuală. Legea interzicea femeilor celibatare să aibă relaţii sexuale. Trebuia ca ele să rămînă fecioare pînă după ceremonia cununiei. Dacă cineva putea să dovedească că ele *nu* erau virgine în clipa aceea, atunci ele erau scoase din casa părintească, şi bărbaţii din oraş le omorau cu pietre (Dt.22:20-21).
Femeile şi feminitatea
35
Sexualitatea juca totuşi un rol important în viaţa conjugală. Dumnezeu instituise relaţiile sexuale ca izvor de plăcere în cadrul prevăzut şi între persoanele autorizate: cei doi soţi. Evreii acordau o asemenea importanţă acestui lucru, încît tînărul căsătorit era scutit de serviciul militar şi de orice însărcinare publică timp de un an pentru ca să se bucure de „soţia pe care a luat-o" (Dt.24:5). Singura restricţie era că soţul şi soţia nu aveau voie să aibă

raporturi sexuale în timpul ciclului menstrual'(Lev.l8:19).
Femeia trebuia să guste plăcerea sexuală la fel de mult ca soţul ei. Dumnezeu i-a zis Evei: „Dorinţa ta va fi după soţul tău" (Gen.3:16). în Cîntarea cîntărilor, femeia lua într-adevăr iniţiativa, îmbrăţişîn-du-şi soţul şi atrăgîndu-1 spre camera de culcare. Ea nu înceta să-i arate dragostea şi-1 încuraja să se bucure de legătura lor fizică (Cînt.l:2; 2:3-6,8-10; 8:1-4).
în epoca Noului Testament, a fost o neînţelegere în biserica din Corint cu privire la locul sexualităţii. Se pare că unii membri socoteau că trebuie să se bucure de toate aspectele vieţii, deci toate dorinţele sexuale trebuiau satisfăcute, inclusiv adulterul, prostituţia şi homosexualitatea. Alţii considerau sexualitatea ca un rău în sine şi dezaprobau toate relaţiile fizice, chiar între soţi. Pavel a reamintit co-rintenilor că adulterul şi homosexualitatea erau păcate ce trebuiau evitate (l.Cor.6:9-ll). El a recomandat totuşi ca soţul şi soţia să se bucure împreună de darul relaţiilor pe care le făcuse Dumnezeu: „Soţul să-şi împlinească datoria faţă de soţia lui, şi la fel şi soţia faţă de soţul ei... Nu vă lipsiţi unul pe altul, decît de comun acord pentru o vreme, ca să vă devotaţi rugăciunii, şi apoi să fiţi iarăşi împreună, ca nu cumva să vă ispitească Satan din cauza nestăpînirii voastre" (l.Cor.
7:3,5).
D. Femeia ca mamă. Fără medicamentele şi calmantele moderne, naşterea era o experienţă foarte dureroasă. De fapt, numeroase mame mureau în timpul naşterii (Gen.35:18-20; l.Sam.4:20). în ciuda acestor pericole, majoritatea femeilor voiau să aibă copii.
A fi o soţie bună şi o mamă bună era foarte important pentru o evreică. Cea mai mare onoare pentru o femeie ar fi fost să-L nască pe Mesia. Nu e greu de imaginat plăcerea Măriei cînd îngerul Gabriel a salutat-o cu aceste cuvinte „Salut, tu cea favorizată (sau: femeie

binecuvîntată din plin)! Domnul este cu tine" (Lc.l:28). El a continuat explicîndu-i că ea urma să devină mama lui Mesia. Salutul cu care a întîmpinat-o Elisabeta a fost asemănător (Lc.l:42).
E. Munca unei femei. După criteriile actuale, viaţa zilnică a mamei israelite nu poate fi considerată ca foarte pasionantă. Orarul ei era foarte încărcat, iar munca ei foarte grea.
Ea se scula în fiecare dimineaţă înaintea tuturor ca să aprindă focul în cămin sau cuptor. Hrana principală a evreilor era pîinea. într-adevăr, cuvîntul ebraic pentru „hrană" *(ohel)* era sinonim cu pîine. Una din sarcinile soţiei consta în măcinarea grîului ca să facă făină. Lucrul acesta necesita mai multe operaţii, toate făcute manual, căci ea nu dispunea de roboţii electrici de care beneficiază femeia modernă!
Ea folosea mărăcini, paie sau chiar balegă de animal drept combustibil, îi însărcina în general pe copii să strîngă „combustibilul"; dacă erau prea mici ca să plece din casă, trebuia s-o facă ea însăşi.
Fiecare familie avea nevoie de apă. Uneori îşi construia rezervorul privat ca să stocheze în el apa de ploaie; dar de cele mai multe ori se trăgea apa dintr-un izvor sau o fîntînă situată în mijlocul satului. Mai multe oraşe din Vechiul Testament erau construite deasupra unor izvoare subterane: Meghido şi Haţor, de exemplu. în acest oraş din urmă, femeile se duceau la o fîntînă adîncă, coborau două rampe de nouă metri săpate de om, apoi cinci scări diferite pînă la tunel, şi mai coborau nişte trepte pînă la nivelul apei pentru a-şi umple urciorul mare. Trebuia ca ele să fie foarte robuste ca să urce la suprafaţă du-

Frămîntarea aluatului. Acest personaj modelat grosolan, provenind din El-Jib în Palestina (către sec.6 î. Cr.) este aplecat asupra unei alnii (copaie) în care frămîntă aluatul. Pîinea era hrana de bază în orientul Apropiat antic. Brutarii amestecau făina cu apă, adăugau o cantitate mică de aluat fermentat pînă ce dospea tot aluatul. Evreii nu foloseau drojdie în jertfele (ofrandele) prin ardere (ardere-de-tot, holocaust, Levitic 2:11), şi folosirea ei era interzisă în timpul săptămînii Paştelui.

cînd greul urcior plin, dar aveau compensaţii: faptul de a căuta apă le dădea ocazia să flecărească cu celelalte femei din sat. Ele se strîngeau deseori în jurul locului de unde scoteau

apa seara sau dimineaţa devreme ca să schimbe veşti şi să bîrfească (Gen.24:ll). Este evident că femeia de la fîntînă din Sihar se ducea acolo la vremea amiezii, deoarece celelalte femei din sat nu voiau să aibă legături cu ea din cauza vieţii ei stricate şi o luau peste picior cînd o întîlneau (Io.4:5-30).
Soţia trebuia de asemenea să confecţioneze îmbrăcămintea familiei ei. Copiii sugari aveau nevoie să fie alăptaţi, supravegheaţi şi spălaţi, iar mai tîrziu mama lor îi învăţa buna-cuviinţă. Ea le învăţa pe fiicele mai mari să gătească, să coasă şi să îndeplinească alte însărcinări ce reveneau tuturor soţiilor evreice.
în plus, soţia trebuia să ajute la strînsul recoltei (Rut 2:23). Ea pregătea şi nişte fructe - măsline şi struguri - ca să facă conserve din ele. Era necesar ca rutina ei zilnică să fie destul de flexibilă ca să poată îndeplini şi aceste însărcinări.
Femei torcînd lina. Acest basorelief în piatră din Susa arată o femeie ţinînd în mî-na stingă o substanţă fibroasă, poate lîna. în spatele ei, o slujitoare agită un evantai mare. La evrei, toarcerea lînei era rezervată femeilor (Ex.35:25-26).

FEMEILE CU PUTERE ÎN ISRAEL
Majoritatea evreicelor n-au avut niciodată acces la o responsabilitate publică, dar există cîteva excepţii de la această regulă. Scriptura ne citează şi ne prezintă mai multe femei ilustre în domeniul politic, militar sau religios.
A. Eroine militare. Cele două eroine militare celebre din Vechiul Testament sunt Debora şi Iael; şi una şi cealaltă au contribuit la acelaşi lucru. Dumnezeu a vorbit prin Debora ca să semnaleze generalului Barac modul în care canaaniţii puteau fi învinşi. Barac a acceptat să-i atace, dar a vrut ca Debora să-1 însoţească în luptă. Ea a făcut lucrul acesta, şi canaaniţii au fost puşi pe fugă. Totuşi, generalul lor Si-sera a fugit pe jos. Iael 1-a văzut, s-a dus să-1 salute şi 1-a invitat în cortul ei unde 1-a adormit. în timpul somnului lui, Iael i-a bătut un ţăruş de cort în cap ca să-1 omoare (Jud.4 şi 5).
într-un alt moment, mai multe femei au participat la apărarea oraşului lor Tebeţ împotriva agresorilor. Conducătorul acestora, Abi-melec, s-a apropiat de poartă ca să-i dea foc. Una din femei 1-a zărit şi i-a aruncat o piatră de moară în cap; aceasta, grea fiind, i-a spart capul. Rănit mortal, i-a poruncit celui care îi purta armura: „Scoate sabia şi omoară-mă, ca să nu se spună despre mine: L-a omorît o femeie" (Jud.9:54). Atacul a fost anulat. Generaţiile ulterioare au onorat-o după merit pe această femeie neidentificată ca autoare a acestei victorii (2.Sam.ll:21).
Cap de femeie din fildeş. Acest cap de femeie asiriană din fildeş (către sec.8 î. Cr.) a fost sculptat în capătul gros al unui colţ de elefant. O panglică sau o bandă de încins fruntea îi ţine strîns părul care îi cade în bucle pe gît.
în epoca lui Isus, evreii povesteau o istorie populară cu privire la o văduvă bogată numită Iudita care era evlavioasă şi frumoasă. Israel fusese invadat de o armată asiriană condusă de generalul Holofern, care a asediat unul din oraşele evreieşti, i-a tăiat căile de aprovizionare si i-a dat cinci zile ca să se predea. Iudita şi-a încurajat concetăţenii să se încreadă în Dumnezeu că le va da victoria, apoi s-a îmbrăcat în haine foarte frumoase şi i-a făcut o vizită lui Holofern. Generalul a găsit-o foarte frumoasă şi i-a cerut să revină în fiecare zi. în ultima noapte înaintea zilei în care trebuiau să se predea evreii, Iudita era singură cu Holofern. El a băut mai mult ca de obicei, şi în timp ce dormea după beţie, Iudita a luat sabia, i-a tăiat capul şi l-a pus într-un coş înainte de a se întoarce în oraş. Dimineaţa, asirienii şi-au găsit conducătorul mort, şi evreii au repurtat o victorie uşoară.
B. Regine. Nu toate femeile din Biblie se distingeau prin faptele lor bune. Regina Iezabela este în acest sens exemplul cel mai izbitor din Vechiul Testament. Fiica lui Etbaal, regele sidoniţilor, ea s-a căsătorit cu Ahab, prinţ din Israel şi s-a instalat la Samaria. Cînd a devenit regină, ea şi-a impus dorinţele asupra poporului. Ea voia ca israeliţii să se proştearnă înaintea lui Baal: ea a invitat deci sute de profeţi ai lui Baal să vină în Israel şi i-a plătit gras. Ea a pus

de asemenea să fie executaţi toţi profeţii Domnului care i-au căzut sub mînă (l.Re.l8:13). Chiar şi un israelit pios ca Nabot a fost dat la moarte. Profetul Ilie a fugit şi s-a ascuns ca să-şi salveze viaţa. El credea că este singurul profet adevărat care mai rămăsese în toată ţara. De fapt, în toată ţara nu mai existau decît 7.000 de persoane care refuzaseră să slujească lui Baal, dar numai Domnul ştia cine erau ei. Bineînţeles, numărul lor era mic. La ani de zile după răsturnarea şi omorîrea Iezabelei, oamenii se mai închinau încă lui Baal (l.Re.18 şi 21).
Irodiada a fost o altă femeie care a profitat de puterea şi de frumuseţea ei ca să obţină ceea ce dorea. Cînd Ioan Botezătorul i-a condamnat căsătoria cu regele Irod, ea l-a pus pe rege să-1 aresteze şi să-1 bage la închisoare. La aniversarea zilei de naştere a lui Irod, fiica Irodiadei a dansat pentru invitaţi. Ea a plăcut atît de mult regelui, încît el a promis să-i dea tot ceea ce dorea. Irodiada i-a sugerat fiicei ei să ceară capul lui Ioan Botezătorul ca să scape de el.
Cu toate acestea, nu toate reginele din Biblie erau rele. Estera a pro-

fitat de puterea ei în sînul imperiului persan ca să-i ajute pe evrei. Cartea Estera ne relatează istoria ei.
C. **Regine-mame.** Autorii cărţilor 1 şi 2.Regi, precum şi 2.Cronici ne vorbesc mult despre reginele-mame. Cînd îi menţionează pe cei douăzeci de regi care au domnit în Iuda între epoca lui Solomon şi cea a Exilului, numai o singură dată n-au vorbit despre regina-mamă. Un exemplu tipic în această privinţă este dat în 2.Regi 14:1-3: „în al doilea an al lui Ioas, fiul lui Ioahaz, regele lui Israel, Amaţia, fiul lui Ioas, regele lui Iuda, a devenit rege. El avea douăzeci şi cinci de ani cînd a devenit rege, şi el a domnit douăzeci şi nouă de ani la Ierusalim. Şi numele mamei lui era Iehoadin din Ierusalim. Şi el a făcut ce este drept în ochii Domnului..."
Presupunem că mama regelui era o personalitate importantă în Iuda. Din nefericire nu ştim mare lucru despre rolul ei în guvern sau în societate.
O altă regină-mamă a avut o influenţă decisivă. Deoarece Adonia era cel mai în vîrstă dintre fiii care-i mai rămăseseră în viaţă lui Da-vid, se gîndea că are dreptul să devină regele lui Israel după tatăl său. Mai multe persoane de rang înalt i s-au asociat, inclusiv Ioab, generalul armatei, şi preotul Abiatar. Dimpotrivă, profetul Natan şi un alt preot numit Ţadoc au socotit că Solomon, un alt fiu al lui David, va fi un rege mai bun. Bat-Şeba, mama lui Solomon, 1-a făcut pe David să promită că Solomon va fi rege (l.Re.l:30). Solomon a fost recunoscător mamei sale pentru ceea ce a făcut în favoarea lui (l.Re.2:19).
Unele regine-mame n-au fost tratate cu atîta respect. Cînd regele Asa a făcut reforme religioase în ţară, a izgonit-o de la curte pe mama lui, căci ea poruncise să se sculpteze o statuie a zeiţei Astarteea. Socotind că aceste lucruri erau vrednice de mustrare, regele Asa a izgonit prostituatele sacre şi a distrus toţi idolii, inclusiv cel al Astarteii. El n-a poruncit uciderea ei, dar a privat-o de toată puterea pe care o avea (l.Re.l5:9-15).
Atalia, mama lui Ahazia, era o regină-mamă care avea multă putere. Cînd fiul ei a fost omorît într-o bătălie, ea a pus mîna pe tron şi a vrut să-i execute pe toţi pretendenţii legitimi la putere. Unul dintre prinţi, un copil, a putut să scape de cruzimea ei. Timp de zece ani, regina-mamă a domnit în Iuda cu o mînă de fier; dar de îndată ce

tînărul prinţ a avut vîrsta necesară pentru a deveni rege, Atalia a fost răsturnată de la putere şi omorîtă **(2.Re.ll:l-16).**
D. Consiliere. Majoritatea satelor aveau înţelepţi cărora li se cerea deseori părerea. Şi curtea regală avea mulţi consilieri înţelepţi. Deşi Biblia nu menţionează consilierii de lîngă rege, ea ne citează mai multe femei care jucau acest rol la nivelul unui sat.
Cînd Ioab, comandantul armatei lui David, a vrut să-1 împace pe David cu fiul său Absalom, a făcut apel la o „femeie iscusită" din Te-coa ca să-1 ajute. Această femeie a pretins că este văduvă şi că are doi fii; ea a zis că unul dintre fiii ei îl omorîse pe celălalt într-un acces de

mînie şi că restul familiei voia să-1 omoare. David i-a ascultat istoria şi a judecat că ea avea dreptate să-1 ierte pe fiul al doilea. Apoi ea a zis regelui că ar face bine să-şi urmeze propriul sfat, căci el nu-1 iertase pe Absalom pentru o crimă similară. David şi-a dat seama că a greşit şi i-a permis lui Absalom să revină la Ierusalim (2.Sam.l4:l-20).
O altă femeie chibzuită şi cu experienţă şi-a salvat oraşul de la distrugere. Un bărbat numit Şeba a condus o răzvrătire împotriva regelui David. Revolta lui eşuînd, Şeba a fugit şi s-a dus să se ascundă în oraşul Abel. Ioab, generalul lui David, a asediat acest oraş şi se pregătea de atac, cînd această femeie inteligentă s-a arătat pe zidul de apărare şi a cerut să vorbească cu Ioab. Ea i-a reamintit cît de important fusese oraşul ei pentru Israel, şi că distrugerea lui ar echivala cu omorîrea „unei mame în Israel". Ei au căzut de acord asupra unui plan. Dacă Şeba va fi omorît, oraşul nu va fi atacat. Femeia a explicat situaţia concetăţenilor ei: ei l-au omorît pe Şeba, şi Ioab şi armata lui au părăsit tabăra.
E. **Lideri religioşi.** Domnul nu rînduise preotese în Israel; de altfel, ele nu puteau în nici un caz să devină preoţi, deoarece ciclul lor menstrual le făceau impure. Numai descendenţii masculini ai lui Aaron erau apţi pentru această funcţie. Totuşi, femeile aveau dreptul să îndeplinească multe alte însărcinări rituale. Nu este deci de mirare că găsim femei luînd parte la diferite nivele în închinarea publică.
Unele erau profetese, altfel zis purtătoare de cuvînt ale Domnului. Cea mai renumită profetesă din Israel a fost Hulda, soţia lui Şalum. Ea şi-a practicat lucrarea în timpul domniei regelui Iosia. Cînd s-a descoperit cartea Legii în templu, conducătorii religioşi s-au dus s-o

Cînd îngerul morţii a străbătut Egiptul, omorînd toţi întîii-născuţi din ţară, familiile evreieşti au fost protejate de sîngele mielului pascal stropit pe tocul uşii sau porţii casei lor (Ex.l2:23). în zilele noastre, mulţi evrei pun o „mezuza" pe cadrul uşii lor ca să-şi amintească de prezenţa lui Dumnezeu şi de izbăvirea poporului evreu ieşit din Egipt.

Mezuza

Mezuza („cadru de uşă" în ebraică) este o cutiuţă care conţine un pergament pe care e scrisă următoarea rugăciune: „Ascultă, (sraele! Domnul este Dumnezeul nostru, Domnul este unicul! Să-L iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău cu toată inima ta şi cu tot sufletul tău şi cu toată puterea ta. Şi aceste cuvinte, pe care ţi le poruncesc astăzi, să fie pe inima ta; şi să-i înveţi cu sîrguinţă pe fiii tăi şi să le vorbeşti despre ele cînd şezi în casa ta şi cînd umbli pe drum şi cînd te culci şi cînd te scoli. Şi să le legi ca un semn pe mîna ta, şi ele să fie ca nişte fruntarii între ochii tăi. Şi să le scrii pe stîlpii uşii tale şi pe porţile tale" (Dt.6:4-9). Pergamentul continuă cu Deuteronom
11:13-21, care insistă pe ascultarea faţă de porunci şi pe binecuvîntările care decurg dintr-o viaţă sfîntă.
Şi astăzi, fiecare *mezuza* este redactată cu grijă de către un scrib calificat care recurge la aceleaşi proceduri stricte ca şi pentru redactarea Legii. Pe urmă, ea este înfăşurată foarte strîns şi pusă în cutia ei, astfel ca acest cuvînt *şadai* („Atotputernic") să se vadă printr-o mică deschizătură făcută în partea de sus. Se citeşte o rugăciune specială atunci cînd *mezuza* este fixată în partea de sus a tocului din dreapta. Deşi popularitatea *mezuzei* s-a micşorat în ultimii ani, mulţi evrei continuă să sărute *mezuza* prin aceea că-şi ating buzele cu degetele şi-şi ridică degetele spre *ea* atunci cînd intră sau ies dintr-o casă. în acelaşi timp, ei recită Psalmul 121:8: „Domnul îţi va păzi ieşirea şi intrarea ta de acum şi pentru totdeauna". Pentru familia evreiască, *mezuza* este o reamintire zilnică a responsabilităţii ei faţă de Dumnezeu şi de comunitatea Lui. Este un semn pentru această comunitate că în familia respectivă legile Domnului au un loc suprem. In acest sanctuar, la adăpost de influenţele lumii, familia evreiască studiază sărbătorile religioase şi-i învaţă pe copii credinţa strămoşilor lor.
Un erudit evreu explica odinioară funcţia *mezuzei* comparînd-o cu gărzile unui rege pămîntesc. Aşa cum aceste gărzi veghează asupra securităţii suveranului la poarta lui, poporul Israel este în siguranţă în casa lui, deoarece Cuvîntul lui Dumnezeu este la uşă pentru a-1 ocroti.

caute şi au întrebat-o ce voia Domnul ca să facă naţiunea. Toată lumea, inclusiv regele Iosia, s-a străduit să asculte de poruncile ei pînă în în cel mai mic amănunt, căci erau siguri că Dumnezeu vorbise prin intermediul ei (2.Re.22:ll; 23:14).
Existau multe alte profetese în Vechiul Testament: Măria (Ex. 15:20), Debora (Jud.4:4) şi soţia lui Isaia (Is.8:3). Noul Testament n-o
menţionează decît pe Ana şi fiicele lui Filip ca fiind profetese, **dar** nu ne dă alte amănunte privind viaţa sau mesajul lor (Lc.2:36; Fap.21:9).
Unele femei şi-au folosit talentele muzicale pe care li le dăduse Dumnezeu. Măria şi celelalte femei au cîntat o cîntare de laudă Domnului după izbăvirea israeliţilor din Egipt (Ex.l5:2). După ce Dumnezeu i-a ajutat pe Debora şi Barac să-i învingă pe canaaniţi, ei au compus o cîntare de victorie şi au cîntat-o în duet (Jud.5:l-31). Cele trei fiice ale lui Heman erau şi cîntăreţe: potrivit lui l.Cronici 25:5-6, ele cîntau în templu.
în biserica din Chencreea exista o diaconiţă numită Fibia (Fivi) despre care Pavel zicea că „ea

i-a ajutat pe mulţi, şi pe mine însumi" (Rom.l6:l-2). într-o scrisoare adresată lui Timotei, Pavel scria că soţiile diaconilor trebuiau să fie „serioase, nu bîrfitoare, ci reţinute la vorbă, fidele în orice lucru" (l.Tim.3:ll), dar sublinia că nu voia ca femeile să-i înveţe sau să exercite o autoritate asupra bărbaţilor.
Printre celelalte femei responsabile din Biserica primară, trebuie s-o amintim pe Priscila, care i-a explicat lui Apolo „mai exact calea lui Dumnezeu" (Fap.l8:26). Evodia şi Sintichia făceau parte dintre responsabilii spirituali din Filipi. După cum zice Pavel, ele „mi-au împărtăşit lupta pentru cauza Evangheliei, împreună cu Clement şi cu restul colaboratorilor mei" (Fil.4:2-3). Se pare deci că ele făceau o lucrare asemănătoare cu a lui.
REZUMAT
O veche istorie evreiască demonstrează cît de importante erau femeile în Israel. Era odată un om pios căsătorit cu o femeie pioasă. Cum erau fără copii, au decis să divorţeze. Soţul s-a căsătorit după aceea cu o femeie rea, care 1-a făcut rău şi pe el. Femeia pioasă s-a căsătorit cu un bărbat rău, şi ea 1-a făcut bun. Morala povestirii este că femeia e cea care dă tonul în cuplu.
Mama israelită ocupa un loc important în viaţa familiei. Rolul ei era în mare măsură crucial pentru succesul sau eşecul familiei. Ea e-xercita o influenţă incalculabilă asupra soţului şi copiilor ei.
Istoria şi cultura evreilor datorează mult acestor femei care îşi luau la inimă responsabilităţile şi lucrau din greu.

Căsătoria si divorţul

Biblia arată limpede intenţiile lui Dumnezeu referitoare la căsătorie, în căsătorie, soţul şi soţia trebuie să găsească o dezvoltare, o înflorire atît spirituală, cît şi sexuală. Această relaţie a fost stricată şi pervertită prin căderea omului. Istoria lui Israel menţionează nişte schimbări care au afectat căsătoria, pentru că israeliţii aleseseră să adopte obiceiurile degradante ale vecinilor lor nelegiuiţi.
Isus a reafirmat însemnătatea căsătoriei. El a criticat atitudinea evreilor faţă de divorţ şi i-a încurajat pe soţi să trăiască în armonie.
CĂSĂTORIA
Să luăm notă de pasajele biblice care descriu obiectivul căsătoriei. Scriptura ne dă o imagine completă a privilegiilor şi datoriilor legăturii conjugale.
A. Instituită de Dumnezeu. Domnul a creat la origine două fiinţe omeneşti: un bărbat şi o femeie. Prima poruncă pe care le-a dat-o a fost: „Fiţi roditori şi înmulţiţi-vă, şi umpleţi pământul" (Gen.l:28). U-nind acest cuplu, Dumnezeu a întemeiat căsătoria, relaţia socială fundamentală, care permite omenirii să se supună poruncii divine de a domina şi de a umple pământul.
Domnul i-a făcut pe bărbat şi pe femeie după imaginea Sa, fiecare avînd un rol special şi fiecare fiind completat de celălalt. Geneza 2 ne spune că Dumnezeu 1-a creat mai întîi pe bărbat. Apoi, folosind o coastă a bărbatului, i-a făcut „un ajutor potrivit pentru el" (Gen.2:18). Cînd a adus-o pe Eva la Adam, i-a unit şi le-a zis: „De aceea va lăsa omul pe tatăl şi pe mama lui şi se va lipi de soţia lui, şi ei vor fi o singură carne" (Gen.2:24).
Dumnezeu voia căsătoria să fie o relaţie permanentă. Era un angajament şi un legămînt exclusiv între două persoane de sex opus, care

excludea **din intimitatea lor pe oricare altă persoană. Dumnezeu a** interzis în **mod expres ruperea acestei uniri dînd porunca: „Să nu comiţi adulter" (Ex.20:14). Noul Testament confirmă exclusivitatea legăturii** conjugale. Isus a **declarat că** soţul şi soţia **„nu mai sunt** doi, ci **o** singură carne. Deci, ce a împreunat Dumnezeu, **omul** să **nu despartă" (Mt.** 19:6). Pavel a comparat admirabil dragostea soţului pentru soţia **lui** cu dragostea lui Cristos pentru

Biserica Sa (Ef .5:25). Dragostea Domnului era atît de profundă, încît El a murit pentru Biserică; la fel, dragostea bărbatului pentru soţia lui ar trebui să depăşească orice imperfecţiune pe care ar putea ea s-o aibă.
Căsătoria este mai mult decît un contract semnat de două persoane pentru avantajul lor reciproc. Deoarece promisiunile conjugale sunt făcute în prezenţa lui Dumnezeu şi în Numele Său, cei doi pot face apel la puterea Sa pentru îndeplinirea acestor promisiuni. Dumnezeu

Alaiul de nuntă. Concepţia acestui artist despre un alai de nuntă tipic vremurilor biblice îl prezintă pe logodnic însoţindu-şi invitaţii poftiţi la o masă acasă la el. Muzica şi dansul erau nişte elemente esenţiale ale festivităţilor, care durau una sau două săptămîni.

devine un ajutor pentru soţi. Cartea Proverbelor ne reaminteşte acest fapt spunînd că Dumnezeu dă înţelepciune, discreţie şi înţelegere pentru ca soţii să nu fie atraşi spre infidelitate (Prov.2:6-16). Autorii Noului Testament au înţeles că Domnul a creat şi ocrotit căsătoria creştină.
B. Caracterizată **prin dragoste.** Dragostea trebuie să fie caracteristica esenţială a acestei uniri. Observaţi simplitatea cu care Scripturile descriu căsătoria lui Isaac cu Rebeca: „El a luat-o pe Rebeca, şi ea a devenit soţia lui; şi el a iubit-o" (Gen.24:67). întemeiată pe o prietenie adevărată şi pe respect, dragostea pecetluieşte şi întăreşte legătura conjugală. Petru îi invită pe soţi să trăiască fiecare cu soţia lui „potrivit cunoştinţei, dînd onoare soţiei ca unui vas mai slab şi ca fiind moştenitoare împreună cu voi a harului vieţii" (l.Pt.3:7). Cînd între soţ şi soţie domneşte o asemenea dragoste, ea le purifică relaţia conjugală.
Biblia declară că soţii sunt egali înaintea lui Dumnezeu, deoarece şi unul şi celălalt au fost creaţi după imaginea lui Dumnezeu. Isus poate să-i mîntuiască de păcatele lor (Gen.l:28; Gal.3:28; Col.3:10-ll). Ei primesc împreună darurile şi binecuvîntările lui Dumnezeu pentru căsnicia lor (Rom.4:18-21; **Evr.ll:ll;** l.Pt.3:5-7). Cînd ei se leagă prin căsătorie, fiecare are obligaţiile lui, deşi nu-şi pot asuma în acelaşi mod responsabilităţile comune.
C. Dezvoltarea sexuală. Unirea sexuală a soţilor este un alt aspect al relaţiei conjugale. Raporturile sexuale sunt consumarea, săvîrşirea căsătoriei pe baza unui angajament reciproc. Expresia „el a cunoscut-o pe soţia lui" (Gen.4:l,25, etc.) este modul biblic direct de a vorbi despre raporturi sexuale, dar ea tratează acest act cu demnitate şi-1 numeşte vrednic de cinste şi nepătat (Evr.l3:4). Scripturile poruncesc poporului lui Dumnezeu să aibă relaţii sexuale pure şi să nu întrebuinţeze sexualitatea pentru satisfacerea unor pofte nelegiuite cum fac păgînii (l.Tes.4:3-7). Scripturile îl încurajează pe soţ să se bucure de soţia tinereţii lui în timpul întregii lui vieţi (Ecl.9:9). El trebuie să fie neîncetat „înveselit de dragostea ei" (Prov.5:19).
1. O datorie de îndeplinit. Cînd se logodea un israelit, el nu avea voie să permită ca cineva sau ceva să-1 împiedice să-şi ţină promisiunea. El nu avea voie să plece la război, ca să nu moară, şi un altul să se

căsătorească cu logodnica lui (Dt.20:7). în timpul primului an de căsnicie, nu avea voie să-şi asume nici o îndatorire care să-1 oblige să plece de acasă pentru ca „să dea fericire soţiei pe care a luat-o" (Dt.24:5). Pavel a recomandat soţilor şi soţiilor să nu se priveze unul pe altul din punct de vedere sexual, pentru ca Satan să nu-i poată ispiti prin legături exterioare, din cauza lipsei lor de stăpînire de sine (l.Cor.7:3-5).
2. **Promiscuitatea** şi **perversiunea sexuală.** Pavel declară că un bărbat care se lipeşte de o „prostituată este un singur trup (cu ea), căci cei doi (bărbatul şi femeia)... vor fi o singură carne" (l.Cor.6:16). După el, trupul este Templul lui Cristos. Deoarece o legătură sexuală exterioară uneşte carnea a două persoane, lucrul acesta este o întinare a Templului sf înt al lui Cristos.
Termenul *carne* de aici înseamnă mai mult decît organele sexuale sau chiar trupul întreg: el desemnează persoana întreagă. Un raport

Scene de căsnicie. Aceste imagini dintr-o căsnicie romană tipică se află pe laturile unui altar. în stînga acestei scene, un cuplu îşi dă mîna la sfîrşitul actului de cununie. La dreapta, copiii iau parte la alaiul de nuntă în direcţia casei soţului ducînd în mină o' ofrandă păgînă.

sexual implică inevitabil întreaga noastră fiinţă, fie în sînul căsătoriei, fie în exteriorul ei. Cînd Dumnezeu cere copiilor Săi să ducă o viaţă sfîntă (l.Pt.l:15-16), lucrul acesta înglobează comportarea lor sexuală în cadrul căsătoriei (l.Tes.4:3-6). El cerea aceeaşi sfinţenie de la israeliţi (Lev.18; 20:10-21). Persoana întreagă - trupul, ca şi sufletul -trebuie să fie pusă deoparte pentru Dumnezeu.

Prostituţia rituală din naţiunile păgîne a sfîrşit prin a-1 cuprinde şi pe Israel. Doar prezenţa acestei practici profana închinarea înaintea Domnului (l.Sam.2:22).

Biblia interzice incestul (Lev.l8:6-18; 20:11-12). Ea denunţă de asemenea relaţiile homosexuale ca fiind perverse şi ruşinoase în ochii lui Dumnezeu. De fapt, cei care se făceau vinovaţi de aceasta în Israel erau pedepsiţi cu moartea (Lev.l8:22; 20:13; Dt.23:17; Rom.l:26-27; l.Cor.6:9; l.Tim.UO).

3. Rolurile sexuale potrivite. în vremea Bibliei, căsătoria era considerată ca o condiţie în care oamenii îşi îndeplineau în mod natural rolul sexual respectiv. Astfel, bărbatul era capul familiei, şi soţia trebuia să se supună autorităţii lui (Ps.45:ll; l.Pt.3:4-6). Această împărţire a rolurilor exista încă de la origine: femeia a fost concepută ca să fie ajutorul potrivit pentru bărbat. în toată perioada Vechiului Testament, femeia îşi găsea locul în societate prin tatăl ei, apoi prin soţul ei, şi în final prin fratele ei mai mare sau „părinte răscumpărător". Dumnezeu lucra în sînul acestei structuri sociale pentru a crea armonie în familie şi în întreaga societate. Supunerea unei evreice soţului ei nu-i devaloriza cu nimic capacităţile şi nu o limita la un rol secundar în societate. „Femeia ideală" din Vechiul Testament (Prov.31) beneficia de încrederea soţului ei şi de respectul copiilor şi vecinilor ei. Ea avea mînă liberă ca să tragă folos din talentele ei practice, ca să se îngrijească de nevoile familiei ei. Ea era un izvor de înţelepciune şi un profesor binevoitor. Ea era complet opusul unei sclave, aşa cum le tratau celelalte culturi din Orientul Apropiat pe femeile din epoca aceea.

D. Un simbol spiritual. Căsătoria simboliza unirea între Dumnezeu şi poporul Său. Israel era numit „soţia Domnului", şi Dumnezeu însuşi declara: „Eu am fost un Soţ pentru ei" (Is.54:5; Ier.31:32). Profeţii declarau că naţiunea se făcuse vinovată de „imoralitate sexuală" (sau „curvie") şi de „adulter" îndepărtîndu-se de Dumnezeu ca să urmeze idolilor (Num.25:l; Jud.2:17; Ier.3:20; Ez.l6:17; Os.l:2). Ei afirmau că Domnul divorţase de „soţia Sa infidelă" (Is.50:l; Ier.3:8) atunci cînd israeliţii au fost duşi în captivitate. Cu toate acestea, Dumnezeu avea milă de Israel „soţia" Sa şi îi cerea să se împace cu El (Is.54). Aşa cum se bucură logodnicul de iubita lui (Is.62:4-5), tot aşa Se bucura Domnul să facă din Israel „poporul Său sfînt", răscumpăraţii Săi (Is.62:12).

Noul Testament aseamănă Biserica cu soţia lui Cristos care se pregăteşte pentru viaţa în împărăţia eternă (Ef.5:23). Această imagine ilustrează adevărul că mariajul ar trebui să fie o unire de dragoste şi de fidelitate exclusivă şi permanentă. Soţii ar trebui să-şi iubească soţia aşa cum îşi iubeşte Cristos soţia Sa răscumpărată, şi soţiile ar trebui să se supună soţului lor cum se supun ele lui Cristos.

OBICEIURILE MATRIMONIALE BIBLICE

în epoca biblică, prima iniţiativă într-o căsătorie era luată de bărbat sau de familia lui (Gen.4:19; 6:2; 12:19; 24:67; Ex.2:l). Familia soţilor făcea în general pregătirile pentru marea zi. Astfel Agar, ca şi cap de familie, „i-a luat o soţie din ţara Egiptului" (Gen.21:21). Cum Isaac avea 40 de ani, era perfect capabil să-şi aleagă el însuşi mireasa (Gen.25:20), cu toate acestea Avraam şi-a trimis slujitorul la Haran ca să caute acolo o soţie pentru fiul său (Gen.24). Avraam a dat slujitorului său două porunci precise: nu era permis ca soţia aleasă de

el să fie canaanită, şi ea trebuia să-şi părăsească familia ca să se ducă să trăiască împreună cu Isaac în Ţara Promisă. Nu era voie în nici un caz ca Isaac să se întoarcă la Haran ca să trăiască acolo ca odinioară tatăl lui.
Slujitorul lui Avraam a urmat instrucţiunile Domnului care 1-a ajutat în alegere (Gen.24:12-32). Pe urmă, conform tradiţiei mesopo-tamiene, a pus la punct detaliile tranzacţiei cu fraţii şi mama logodnicei (Gen.24:28-29,33). El a încheiat învoiala dînd nişte cadouri Re-becăi şi familiei ei (Gen.24:53). în final, s-a cerut consimţămîntul Re-becăi însăşi (Gen.24:57). Această procedură e foarte asemănătoare cu obiceiurile matrimoniale hurite descrise în textele străvechi din Nuzi.

în împrejurări diferite, Iacob şi Esau, cei doi fii ai lui Isaac, şi-au a-les singuri soţiile. Alegerea lui Esau i-a supărat profund pe părinţii lui (Gen.26:34-35; 27:46; 28:8-9), dar ei au aprobat-o pe cea a lui Iacob.
Iacob a fost trimis la Haran, la unchiul său Laban, unde el s-a înfăţişat sub autoritatea tatălui său pentru a se pregăti de căsătorie cu Ra-hela. în loc să dea o zestre lui Laban, el a lucrat pentru ea timp de şapte ani. Cum nu se obişnuia să i se dea voie surorii mai mici să se mărite mai întîi, Laban 1-a înşelat pe Iacob făcîndu-1 să se căsătorească cu Lea, sora mai mare a Rahelei. Apoi Iacob a acceptat oferta lui Laban de a lucra încă şapte ani pentru a se putea căsători cu Rahela.
în această regiune, un om care nu avea fii adopta adesea un moştenitor de sex masculin, căruia îi dădea fiica de soţie. Trebuia ca fiul adoptat să lucreze cu tatăl. Dacă ulterior se năştea un fiu natural, fiul adoptat îşi pierdea moştenirea. Este posibil ca Laban să fi vrut să-1 adopte pe Iacob, dar pe urmă au existat fii (Gen.31:l). Poate că fiii lui Laban au fost invidioşi pe Iacob pentru că se temeau ca el să nu-i lipsească de moştenire. în orice caz, Iacob a plecat în secret din Haran ca să se întoarcă la tatăl său în Canaan.
Rahela a luat cu ea toate statuetele zeilor la care se închina tatăl ei. Deoarece posedarea acestor idoli dădea drept la moştenire, Laban i-a urmărit pe fugari, dar Rahela a ascuns idolii pentru ca tatăl ei să nu-i poată găsi. Ca să-şi potolească unchiul, Iacob i-a promis să nu se poarte rău cu fiicele lui şi să nu ia alte femei în căsătorie (Gen.31:50).
Se cuvine să notăm în mod deosebit tradiţia „preţului celei măritate" în Vechiul Testament. Aşa cum tocmai am văzut, soţul sau familia lui dădeau o dotă sau o zestre tatălui soţiei pentru a pecetlui contractul căsătoriei (Ex.22:16-17; Dt.22:28-29).'
Dota nu era totdeauna plătită cu bani; ea era uneori alcătuită din haine (Jud.l4:8-20) sau din obiecte preţioase. Saul a vrut o „zestre" mult mai crudă cînd i-a cerut lui David o dovadă fizică că a omo-rît 100 de filisteni (l.Sam.l8:25).
înmînarea dotei nu însemna că soţia era vîndută soţului sau că ea era bunul lui. Era oglindirea valorii economice a unei tinere fete. Legea a recunoscut ulterior practica cumpărării unei slujnice care devenea soţia soţului. Legislaţia proteja femeile împotriva exceselor şi comportărilor rele (Ex.21:7-ll).
Căsătoria şi divorţul

Uneori soţul sau familia lui făcea cadouri şi soţiei (Gen.24:53). Uneori tatăl soţiei - precum Caleb (Ios.l5:15-19) îi oferea un cadou de căsătorie. în acest context, este interesant de notat că faraonul egiptean a dat cadou de căsătorie fiicei sale, soţia lui Solomon, oraşul Ghezer (l.Re.9:16).
Ospăţul constituia un element central al ceremoniei căsătoriei. Era oferit în general de familia soţiei (Gen.29:22), dar uneori şi de cea a soţului (Jud.l4:10).
Soţii aveau slujitori ca să-i slujească (Jud.l4:ll; Ps.45:15; Mc.2:19). Pentru căsătoriile regale, cea căsătorită îşi dădea slujitoarele ei soţului pentru a înălţa gloria curţii lui (Ps.45:14).
Deşi soţia se împodobea cu bijuterii şi haine scumpe (Ps.45:14-16; Is.49:18), soţul era acela

care atrăgea toate privirile. Psalmistul insistă nu asupra soţiei (cum ar face contemporanii noştri), ci asupra soţului fericit şi radiind în ziua căsătoriei lui (Ps.l9:6).
în celelalte culturi din Orientul Apropiat, soţul urma în general să locuiască cu familia soţiei lui. în Israel era invers: cea căsătorită urma să locuiască cu restul familiei soţului ei şi făcea de acum parte din ea. Dreptul de moştenire aparţinea copilului de sex masculin. Dacă un is-raelit nu avea decît fiice şi voia să-şi păstreze moştenirea familială, trebuia ca fiicele lui să se mărite cu cineva din tribul (seminţia) lui, pentru ca moştenirea să nu fie transmisă unui alt trib (Num.36:5-9).
Unul din cele mai importante aspecte ale celebrării căsătoriei era declaraţia de binecuvîntare divină asupra cuplului. Iată de ce 1-a bine-cuvîntat Isaac pe Iacob înainte de a-1 trimite la Haran ca să caute o soţie (Gen.24:60; 28:1-4).
Deşi Scriptura nu descrie ceremonia căsătoriei, presupunem că era un eveniment public. Isus a asistat la cel puţin o căsătorie şi a binecu-vîntat-o. El a făcut aluzie la mai multe aspecte ale festivităţilor matrimoniale pentru a extrage lecţii din ele, ceea ce arată cît de ancorate erau ele în cultura timpului Său (Mt.22:10; 25:1-3; Mc.2:19-20; Lc.14: 8).
Cele două familii pregăteau căsătoria. Cea a logodnicei se însărcina şi să aducă dovada că ea era virgină în ziua cununiei, în caz că soţul ar pune mai tîrziu la îndoială lucrul acesta (Dt.22:13-19).

CĂSĂTORIA LEVIRATULUI
Israeliţii socoteau că era esenţial pentru un bărbat să aibă un moştenitor. Pentru a păstra moştenirea materială pe care le-o dăduse Dumnezeu, trebuia ca ea să treacă din tată în fiu (Ex.l5:17-18; Ps.127, 128).
O femeie care nu putea să aibă copii simţea adesea dispreţul vecinelor ei (Gen.30:l-2,23; l.Sam.l:6-10; Lc.l:25). Ea şi familia ei se refugiau adesea în rugăciune fierbinte (Gen.25:21; l.Sam.l:10-12,26-
28).
O situaţie mai gravă se prezenta atunci cînd soţul ei murea înainte ca ea să fi adus pe lume un moştenitor. Pentru a rezolva această problemă, s-a instituit practica unei *căsătorii de levirat.* Menţionată iniţial în contextul familiei lui Iuda (Gen.38:8), această căsătorie a fost pe urmă integrată în Legea lui Moise (Dt.25:5-10). Dacă o femeie îşi pierdea soţul, fratele acestuia se căsătorea cu ea conform legii levira-tului. Ca moştenitori ai fratelui decedat, copiii din această căsătorie permiteau „ca numele să nu fie şters din Israel" (Dt.25:6). Dacă un bărbat refuza să se căsătorească cu cumnata lui văduvă, era dezonorat în mod public (Dt.25:7-10; Rut 4:1-7).
Exemplul cel mai cunoscut al acestui tip de căsătorie este cea dintre Boaz şi Rut. în acest caz, ruda cea mai apropiată nu voia să se căsătorească cu Rut; de aceea Boaz, rudă puţin mai îndepărtată, a jucat rolul de „rudă-răscumpărătoare". După ce şi-a plătit datoria faţă de moştenirea lui Elimelec, el a luat-o pe Rut de soţie „ca să ridice numele celui decedat în moştenirea lui, astfel ca numele celui decedat să nu fie şters dintre fraţii lui şi de la poarta locului lui de naştere" (Rut 4:10). Trei generaţii după aceea s-a născut David, iar Domnul Isus aparţinea aceleaşi linii genealogice (Rut 4:17; Rom.l:3).
ÎNCĂLCĂRILE CĂSĂTORIEI
Deşi Dumnezeu a instituit căsătoria ca o relaţie sfîntă între un bărbat şi o femeie, unii bărbaţi n-au întîrziat să o încalce luînd două soţii (Gen.4:19). Căsătoria cu nişte femei străine şi adoptarea obiceiurilor păgîne au mărit complexitatea problemei.
Scriptura relatează că Avraam a urmat obiceiul păgîn de a face din copilul sclavei sale moştenitorul lui pentru că soţia lui era sterilă. „Te rog, intră la slujnica mea", 1-a sfătuit Sara. „Poate că o să am copii prin ea" (Gen.l6:2). Agar, sclava, a născut un fiu lui Avraam. Sara a

dat pe urmă naştere lui Isaac. Aroganţa lui Agar a supărat-o pe Sara şi a făcut-o să se poarte aspru cu slujnica ei. Cînd Sara a observat că Is-mael îşi bătea joc de propriul ei fiu, s-a săturat: ea i-a cerut lui Avraam să o izgonească pe Agar. Deoarece aceasta îi dăduse un fiu, el n-o putea vinde ca sclavă; el i-a redat libertatea şi i-a dat drumul cu un cadou (Gen.21:14; 25:6).
Iacob a fost un alt patriarh evreu care a urmat obiceiurile matrimoniale păgîne. El şi-a luat două soţii, pentru că unchiul său îl forţase prin şiretenie să se căsătorească cu sora cea mai mare (Gen.29: 21-30). Cînd Rahela şi-a dat seama că era sterilă, ea i-a dat lui Iacob slujnica pentru ca „şi ea să aibă fii" (Gen.30:3). Lea a fost cuprinsă de gelozie şi şi-a dat şi ea slujnica lui Iacob pentru ca el să aibă alţi copii în numele ei (Gen.30:9-13). Iacob a avut deci două soţii şi două concubine, dar a dat o importanţă egală tuturor copiilor săi ca moştenitori ai legămîntului (Gen.46:8-27,49).
începînd cu David, regii lui Israel şi-au plătit luxul de a avea numeroase soţii şi concubine, în vreme ce Domnul le recomandase în mod special să n-o facă (Dt.l7:17). Această practică le-a dat un statut social şi le-a permis să încheie numeroase alianţe politice (2.Sam.3: 2-5; 5:13-16; 12:7-10; l.Re.3:l; 11:1-4).
David a comis adulter cu Bat-Şeba şi în final un omor pentru a se căsători cu ea. Moartea era pedeapsa obişnuită pentru acest păcat (Lev.20:10; Dt.22:22). în loc de a-i lua lui David viaţa, Domnul a decretat moartea copilului regelui şi a Bat-Şebei şi certuri ce urmau să izbucnească chiar în sînul casei lui David (2.Sam.l2:l-23).
Solomon a fost şi el pedepsit pentru neascultarea lui de poruncile divine referitoare la căsătorie. Numeroasele lui soţii străine l-au făcut să cadă în idolatrie (l.Re.ll:4-5).
Legea lui Moise a acordat protecţie concubinelor şi soţiilor multiple, deşi n-a ratificat această practică. Ea a acordat drepturi secundare concubinelor şi copiilor lor pentru a proteja aceste victime nevinovate ale unei pasiuni neînfrînate (Ex.21:7-ll; Dt.21:10-17). Se cuvine să

luăm în considerare toleranţa legii pentru aceste practici în lumina comentariului lui Isus despre divorţ: „Din cauza împietririi inimii voastre v-a permis Moise să divorţaţi de soţiile voastre; dar de la început n-a fost aşa" (Mt.l9:8).
Maleahi a condamnat cu tărie insulta şi neglijarea de care dădea dovadă soţul faţă de soţia lui cînd se întorcea spre femei păgîne şi cerea divorţul. Legămîntul matrimonial îi cerea să dea naştere unor urmaşi „consacraţi Domnului", dar infidelitatea soţului îl făcea să-şi neglijeze responsabilităţile cu privire la soţia sa (Mal.2:ll,14-16).
Legea lui Moise nu dădea voie israeliţilor să se căsătorească cu străine (Dt.7:3), pentru că ele se închinau altor zei. La întoarcerea din captivitate, li s-a reamintit israeliţilor faptul că era contrară legii divine căsătoria cu o femeie străină. Ezra şi Neemia au repetat de multe ori lucrul acesta (Ezra 10; Nee.l0:30; 13:23-28). Neemia s-a mîniat pe contemporanii exclamînd: „N-a păcătuit Solomon, regele lui Israel, cu privire la aceste lucruri?... Dar soţiile lui i-au abătut inima spre alţi dumnezei" (Nee.l3:26; l.Re.ll:4-5). Ezra a cerut ca fiecare bărbat să-şi întrerupă legătura cu soţia lui străină. Cei care au refuzat s-o facă au fost izgoniţi din adunare, şi li s-au confiscat bunurile (Ezra 10:8).
Relaţia sexuală voită de Dumnezeu era monogamia: un bărbat, o femeie. Din cauza pasiunilor omeneşti neînfrînate, trebuia ca Legea divină să interzică păcatele sexuale individuale (Lev.l8:l-30; 20:10-24; Dt.27:20-23).
în ciuda acestui lucru, unii bărbaţi au continuat să frecventeze fără ruşine prostituatele (Gen.38:15-23; Jud.l6:l). Cartea Proverbelor a-trage îndelung atenţia asupra femeilor de moravuri uşoare care a-costau tinerii pe stradă (Prov.2:16-19; 5:1-23; 6:20-35). Prostituţia rituală canaanită era un flagel grav care apărea din cînd în cînd şi în Israel (l.Sam.2:22; 15:12; 2.Re.23:7; Os.4:13-14; Dt.23:17).
Mai multe liste biblice de păcate încep prin imoralitatea sexuală (Mc.7:21; Rom.l:24-27; l.Cor.6:9; Gal.5:19; Ef.5:5). Orice deviere sexuală deformează imaginea lui Dumnezeu în om.

Domnul avertizează totuşi bărbaţii că va distruge orice societate care ar lăsa nepedepsite asemenea păcate (Lev.l8:24-29).

Cuplu regal. Acest basorelief executat pe piatră de calcar şi datînd din cea 1370 î. Cr. zugrăveşte o regină din Egipt oferind flori regelui care se sprijină pe baston. Acest fapt şi alte inscripţii arată că regina juca un rol secundar în familia re-

CELIBATARUL

Prin aluziile şi propria Sa viaţă de celibat, Isus a demonstrat că o căsătorie nu era un scop în sine, nici un element indispensabil dezvoltării personale. Nu orice slujitor al lui Dumnezeu este chemat să aibă tovarăş de viaţă şi copii. Se întîmplă ca discipolul creştin să fie nevoit să-şi uite părinţii şi bunurile pentru binele Regatului (împărăţiei) lui Dumnezeu (Lc.l8:29; Mt.l9:29; Mc.lO:29-3O).

Pavel dorea ca toţi bărbaţii să poată accepta să rămînă celibatari ca şi el (l.Cor.7:7-8). El găsise o libertate perfectă şi dezvoltarea prin lipirea „de Domnul fără distragere" (l.Cor.7:35). El recunoştea cu toate acestea că o persoană care nu are darul stăpînirii de sine în acest domeniu ar trebui să se căsătorească pentru a nu păcătui (l.Cor.7:9,36).

DIVORŢUL

Teologii nu sunt în unanimitate de acord în ce priveşte interpretarea Legii lui Moise asupra divorţului dată de Isus şi de Pavel. Cu toate acestea, legile Vechiului Testament sunt foarte limpezi.

A. Legea **lui** Moise. Această Lege permitea soţului să divorţeze atunci cînd soţia lui nu mai găsea favoare în ochii lui „pentru că a găsit vreo necurăţie în ea" (Dt.24:l). Obiectivul esenţial al acestei dispoziţii era să-l împiedice de la a o lua din nou în căsătorie după ce se măritase cu un alt bărbat; lucrul acesta ar fi fost „o urîciune înaintea Domnului" (Dt.24:4).

Legea era concepută ca să evite divorţul mai degrabă decît să-l încurajeze. Ea cerea o „scrisoare de divorţ", un document public care dădea soţiei dreptul să se recăsătorească fără sancţiune civilă ori religioasă. Divorţul nu putea fi cerut în particular.

Motivul acceptabil pentru obţinerea divorţului era „vreo necurăţie". Pentru fiecare tip de „necurăţie" era prevăzută o pedeapsă. Astfel, adulterul era pedepsit cu moartea prin omorîre cu pietre.

Dacă un bărbat socotea că soţia lui nu era virgină atunci cînd s-a căsătorit cu ea, el putea s-o aducă la mai-bătrînii oraşului. Dacă aceştia o socoteau vinovată, ea era pedepsită cu moartea (Dt.22:13-21). Dimpotrivă, dacă soţul ei era cel care o acuzase în mod fals, el era sancţionat şi trebuia să dea socrului lui dublul zestrei obişnuite.

Cînd un soţ îşi bănuia soţia de adulter, o aducea la preot care o supunea la „testul geloziei". Era vorba despre o „ordalie", o probă judiciară tipică culturilor antice din Orientul Apropiat. I se dădea femeii să bea apă amară. Dacă ea era nevinovată, apa nu-i făcea nici un rău. Dacă era vinovată, ea cădea bolnavă; în acest caz, ea era omorîtă cu pietre ca adulteră (Num.5:ll-31).

Deşi Legea lui Moise permitea unui soţ să divorţeze, ea nu-i permitea soţiei pentru un motiv oarecare. Probabil că multe femei scăpau dintr-o situaţie neplăcută fără scrisoare de divorţ (Jud.l9:2). Soţia era unită din punct de vedere legal cu soţul ei pînă la moarte sau pînă ce el divorţează de ea. Cînd o femeie a primit o scrisoare de divorţ, ea avea dreptul să se căsătorească cu oricine, cu excepţia unui preot (Lev.21:7,14; Ez.44:22).

Totuşi, recăsătorirea o întina în raport cu primul ei soţ; altfel zis, el nu se mai putea căsători a doua oară cu ea, căci ea comisese de fapt adulter faţă de el (Mt.5:32).

în ciuda unor dispoziţii care autorizau divorţul, Dumnezeu nu-l aproba. „Căci Eu urăsc divorţul" (Mal.2:16).

B. învăţătura **lui** Isus. în vremea lui Isus domnea confuzie cu privire la motivele de divorţ.

Rabinii nu erau în armonie în privinţa

DIVORŢUL ÎN BABILON

Căsătoria este un ritual străvechi, dar la fel este şi divorţul. Unul din elementele fundamentale ale unei societăţi oarecare este legislaţia ei referitoare la relaţiile dintre bărbaţi şi femei.

Hamurabi, un rege babilonian care a domnit între 1728 şi 1686 î. Cr. a întocmit o legislaţie complexă numită Codul lui Hamurabi. Aceste legi abordau toate aspectele particulare ale vieţii babiloniene, inclusiv divorţul, a cărei legislaţie era aproape la fel de complicată ca şi cea de azi. Soţul babilonian putea pur şi simplu să zică soţiei sale: „Tu nu eşti soţia mea" (ui asati ati), sau „te părăsesc" ori „cer divorţul". I se dădea o „despăgubire de despărţire" sau o „despăgubire de divorţ". în unele cazuri, el declara că-i „taie poala hainei ei". Deoarece haina simboliza persoana care o purta, lucrul acesta însemna că soţul îşi tăiase legăturile conjugale cu soţia lui. Cuvintele constituiau o decizie juridică în regulă.

Soţia babiloniană putea să spună că ea îşi „urîse" soţul sau că îl părăsise, ceea ce însemna că ea refuza să mai aibă raporturi sexuale cu el. Totuşi, nici un cuvînt al soţiei nu putea desface căsătoria. Ea nu avea autoritate ca să ceară divorţul fără o decizie a tribunalelor.

Divorţul nu era necesar dacă nu fusese oficializată căsătoria. „Dacă un bărbat îşi ia o soţie, dar nu semnează un contract de căsătorie cu ea, această femeie nu este soţia lui", după Codul lui Hamurabi. Dar odată ce soţii era legal uniţi, condiţiile şi consecinţele divorţului erau limpede ex-

puse în Cod. Existau legi asupra căsătoriilor neconsumate, asupra căsătoriilor fără copii, asupra căsătoriilor cu o preoteasă, căsătoriilor în care soţul este dus în captivitate în timpul unui război, căsătoriilor în care soţia cădea grav bolnavă. Existau totdeauna dispoziţii precise asupra sumelor de bani ce trebuiau vărsaţi unuia sau altuia dintre soţi.

Soţul putea practic să divorţeze cum voia. Totuşi, dacă soţia lui nu era vinovată, trebuia ca el să-i dea zestrea ei, care era adesea o mare parte din pămînturile lui. Lucrul acesta o ocrotea de un divorţ cerut cu uşurinţă şi fără motiv. Dacă se stabilea purtarea imorală a unuia din soţi, tribunalele trebuiau să fixeze sancţiuni. O femeie nu putea niciodată să ceară divorţul; trebuia ca ea să aştepte pînă ce soţul ei introduce divorţul. Dacă soţia nu-şi putea dovedi nevinovăţia, era înecată într-un rîu.

Este inutil să spunem că soţiile se gin deau de două ori înainte de a cere divorţul! Dacă se recunoştea că soţul era vinovat, soţia „nu se expunea nici unei pedepse" dacă refuza să-şi îndeplinească datoriile conjugale, şi tribunalul putea să-i dea voie să se întoarcă în casa părintească.

Soţul putea cere divorţul dacă soţia lui era „o petrecăreaţă care-şi neglija casa şi îşi umilea soţul". Dacă ea era găsită ca fiind vinovată de această faptă rea, trebuia să „fie aruncată în apă".

Nu exista nimic sacru sau permanent în căsătoria din Babilonia. Se pare că era un contract laic mai degrabă decît un angajament religios sau moral.

„necurăţiei" din Deuteronom 24:1. în acest sens se înfruntau două teorii. Unii, urmînd opinia rabinului Şamai, socoteau că adulterul era singurul motiv valabil de divorţ. Cei care erau de partea rabinului Hil-lel acceptau toate felurile de motive de divorţ, ca de exemplu acela de a fi o bucătăreasă slabă. Evangheliile ne relatează patru declaraţii ale lui Isus asupra divorţului. în două rînduri, Domnul a permis divorţul în caz de adulter.

în Matei 5:32, Isus a făcut un comentariu asupra poziţiei femeii şi a noului ei soţ: „Cine divorţează de soţia lui, cu excepţia motivului de infidelitate, o face să comită adulter, şi cine se căsătoreşte cu o femeie divorţată comite adulter". Mai departe, El a definit poziţia bărbatului care divorţează: „Cine divorţează de soţia lui, cu excepţia cazului de imoralitate (sexuală), şi se căsătoreşte cu alta, comite adulter" (Mt. 19:9).

Aceste două declaraţii par să îngăduie divorţul în caz de infidelitate. Dimpotrivă, în celelalte două contexte, Isus nu pare deloc să accepte ideea divorţului. în Marcu 10:11-12, El zice: „Cine divorţează de soţia lui şi se căsătoreşte cu o altă femeie comite adulter faţă de ea; şi dacă ea însăşi divorţează de soţul ei şi se căsătoreşte cu un alt bărbat, comite adulter". în Luca 16:18, El a zis aproape acelaşi lucru: „Oricine divorţează de soţia lui şi se căsătoreşte cu alta comite adulter; şi cine se căsătoreşte cu cea divorţată de soţ comite adulter".

Cum se pot armoniza afirmaţiile lui Isus ce permit divorţul pentru infidelitate cu cele care par să-1 interzică total?

Primul indiciu se află în convorbirile Domnului cu fariseii (Mc.10: 5-9; Lc.l6:18), în care El subliniază că divorţul este contrar planurilor divine pentru căsătorie. Deşi Legea lui Moise permite divorţul, acesta nu era decît o toleranţă provizorie şi în silă. Isus a redat valabilitatea Legii declarînd că şi în situaţia în care cuplul divorţat nu fusese infidel în domeniul sexual, soţii ar comite adulter în ochii lui Dumnezeu dacă s-ar căsători cu alţi parteneri.

Observaţi că afirmaţiile lui Isus se plasează în contextul discuţiilor cu fariseii cu privire la

Legea lui Moise care, după părerea lor, permitea divorţul din alte motive decît adulterul (Dt.24:l-4). Ori, Isus a declarat că divorţul nu avea voie să fie vreodată considerat ca ceva bun ori luat cu uşurinţă. în Luca 16:18, El nici n-a abordat tema adulterului. Pe de altă parte, în Marcu 10:5-9, se pare că ni se relatează exclusiv vorbele lui Isus asupra temei centrale a discuţiei.

în cele două pasaje din Matei (dintre care unul dezvoltă puţin argumentaţia din Marcu 10), Isus nu permite divorţul decît pentru un singur motiv: infidelitatea, adică raporturile sexuale nepermise. El subliniază limpede că dacă cineva are o legătură sexuală cu o altă persoană decît tovarăşul de viaţă, propria lui căsnicie se desface. în acest caz, sentinţa de divorţ reflectă pur şi simplu faptul că legătura căsătoriei este chiar de pe acum ruptă. Bărbatul care divorţează de soţia lui pentru acest motiv n-o transformă în „adulteră", căci ea este deja. Un divorţ pe motiv de infidelitate autorizează în general partenerul nevinovat să se recăsătorească fără să se expună riscului de a fi învinovăţit de adulter (Mt.l9:9), dar acest punct este deseori pus la îndoială.

Deşi a permis divorţul pentru adulter, Isus nu 1-a cerut. Ba dimpotrivă: subliniind că divorţul perturbează planurile divine pentru căsătorie, El croia cale liberă pocăinţei, iertării şi vindecării în sînul unei căsnicii distruse, ca şi în alte relaţii stricate de păcat. Prin împăcare vrea să rezolve Isus problemele conjugale.

Dumnezeu a demonstrat această cale a împăcării şi a iertării cînd 1-a trimis pe Osea să se căsătorească cu o prostituată, apoi cerîndu-i s-o răscumpere după ce ea s-a vîndut unui alt bărbat. Exact aşa 1-a iertat Dumnezeu pe Israel. în timp ce poporul continua să se închine idolilor, Dumnezeu i-a trimis în captivitate, dar apoi i-a răscumpărat şi i-a readus la El (Ier.3:l-14; Is.54).

C. **învăţătura lui** Pavel. în l.Corinteni 7:15, apostolul declară că dacă un creştin este părăsit de tovarăşul lui de viaţă, nu este liber să ratifice divorţul prin hotărîre judecătorească: „Dacă cel necredincios se desparte, să se despartă; fratele sau sora nu sunt legaţi în asemenea cazuri".

Cu toate acestea, Pavel îl încurajează pe credincios să-şi păstreze căsnicia, în speranţa că partenerul necredincios va fi mîntuit, iar copiii lui nu suferă din această cauză. Se pare că apostolul vorbeşte unor oameni care s-au convertit după căsătorie, căci el recomandă creştinilor de a nu se căsători niciodată cu un necredincios (l.Cor.7:39; 2.Cor. 6:14-18). Observaţi că această situaţie este complet diferită de cea la care făcea Isus aluzie în Matei 19 şi Marcu 10. Domnul Se adresa în-

văţătorilor Legii (care de altfel o interpretau adesea de-andoaselea), în timp ce Pavel se adresa creştinilor, majoritatea de origine păgînă, care nu trăiseră niciodată sub Legea lui Moise. Cititorii lui Pavel îşi schimbaseră stilul de viaţă după căsătorie, şi voiau să-1 convingă şi pe tovarăşul lor de viaţă să facă la fel. Trebuia ca ei să se gîndească nu numai la propriul lor avantaj, ci şi la acela al partenerului lor şi al copiilor lor. Pentru toate aceste motive, şi pentru că monogamia face parte din planul divin, era necesar să se ocrotească şi să se apere căsniciile.

Pavel a căutat să descurajeze divorţul, în ciuda frecvenţei lui probabile în cultura greco-romană din Corintul păgîn. Făcînd astfel, el s-a arătat un demn purtător de cuvînt fidel şi loial Domnului.

Naşterea şi mica copilărie

Actualmente, exact ca în vremurile biblice, naşterea unui copil este un mare eveniment. Dar este posibil ca cei ce ne sunt contemporani să-şi pună nişte întrebări care ar fi părut ciudate şi stranii părinţilor israeliţi din antichitate. Aceştia din urmă probabil că nu s-ar fi gîndit niciodată să se întrebe: „Oare ar trebui să avem copii?" „Dacă da, ar trebui să ne mulţumim cu

unul sau cu doi?" Sau: „Trebuie să aşteptăm cîţiva ani înainte de a avea unul?"
Atitudinea israeliţilor de odinioară putea să se rezume astfel: „Vrem copii, îi vrem imediat, vrem să avem cît de mulţi putem, căci copiii sunt bunul nostru cel mai preţios. De fapt, am prefera să fim bogaţi în copii decît bogaţi în bunuri!"

DORINŢA DE A AVEA COPII

Prima poruncă a lui Dumnezeu era: „Fiţi roditori şi înmulţiţi-vă, şi umpleţi pămîntul, şi supuneţi-l" (Gen.l:28). în vremurile biblice, cuplurile luau în serios această recomandare. Aşa cum declara un evreu înţelept: „Dacă cineva nu se angajează în creşterea copiilor, este ca şi cum ar vărsa sînge sau ar păta imaginea lui Dumnezeu".
Porunca lui Dumnezeu din Geneza 1:28 era considerată ca un privilegiu şi o mare binecuvîntare. Dorinţa de a îndeplini această poruncă face obiectul numeroaselor istorii din Biblie. Cine ar putea să uite fiul promis lui Avraam la bătrîneţe (Gen.l5:4; 18:14)? Sau profeţia lui Isaia care a vestit regelui Ahaz: „Iată, o fecioară va rămîne însărcinată şi va naşte un fiu, şi ea îi va pune Numele Emanuel" (Is.7:14). Pe urmă este anunţul miraculos făcut fecioarei Măria: „Şi iată, vei rămîne însărcinată şi vei naşte un fiu, şi-I vei pune Numele Isus" (Lc.l:31).
Toate cuplurile de evrei doreau copii. De fapt, acesta este scopul căsătoriei. Cuplul voia ca să rămînă în amintire: singurul mod de a

asigura lucrul acesta era de a avea urmaşi. Cel care murea fără urmaşi risca să-şi vadă toată familia nimicită şi uitată pentru totdeauna. în 2.Samuel 14:7-14 facem cunoştinţă cu o văduvă care are doi fii. Aceştia s-au luat la ceartă, şi unul din fii 1-a omorît pe celălalt. Ca să-1 facă pe cel vinovat să-şi ispăşească crima, restul familiei voia să-1 execute. Dar mama s-a rugat ca el să fie cruţat; ea a pledat chiar înaintea regelui: „Astfel o să-mi stingă cărbunele care a rămas, ca să nu-i lase soţului meu nici nume, nici urmaşi pe suprafaţa pămîntului" (2.Sam. 14:7).
Şi astăzi, arabii din Palestina consideră că nu este normal să trăieşti fără copii. La naşterea primului fiu al unui cuplu, numele tatălui este extins, astfel încît numele bebeluşului devine o parte din numele tatălui. Astfel, un tată al cărui fiu se numeşte „Daniel" este numit de acum „Abu Daniel", altfel zis „tatăl lui Daniel". Iar dacă un bărbat este căsătorit de cîţiva ani fără ca soţia lui să rămînă însărcinată, i se dă uneori porecla de „tată de nimic".
Aducerea de copii pe lume era principala prioritate pentru un cuplu israelit. Chiar înainte de căsătorie, rudeniile discutau despre copiii care urmau să se nască din căsnicie. Familia logodnicei se aduna ca să rostească o binecuvîntare asupra ei, exprimîndu-şi urarea ca ea să aibă mulţi copii. Nu avem decît să citim Geneza 24:60 ca să ne facem o idee despre această ceremonie. O vedem aici pe Rebeca pregătin-du-se de o lungă călătorie spre Canaan ca să devină soţia lui Isaac. înainte de plecare, familia ei s-a adunat în jurul ei ca să rostească o binecuvîntare. Purtătorul lor de cuvînt declară: „Fie ca tu, sora noastră, să fii mama a mii de zeci de mii, şi urmaşii tăi să posede poarta celor care îi urăsc!" O binecuvîntare similară a fost rostită pentru Rut înaintea căsătoriei ei cu Boaz (Rut 4:11,12, RSV)
Cuplurile evreieşti sperau ca următorul lor copil să fie un fiu, deşi era acceptat cu bucurie, fie el fată sau băiat. Nu la fel era în unele din culturile vecine. Deseori fetele nou-născute erau părăsite pe drumurile publice. Unii părinţi păgîni îşi vindeau ca sclave bebeluşii de sex feminin.
Toţi adulţii evrei ştiau cum s-au conceput copiii, dar ei nu vorbeau deloc despre actul sexual. Ei subliniau mai ales faptul că aceşti copii sunt cadoul lui Dumnezeu dat părinţilor, „un dar de la Domnul"

(Ps.l27:3). Potrivit psalmistului, Domnul Dumnezeu este Cel care „stă pe tron în înălţime,

care Se umileşte să privească lucrurile care sunt în cer şi pe pământ... El o face pe femeia sterilă să locuiască în casă ca o mamă veselă în mijlocul copiilor ei" (Ps.ll3:5-6,9).
Biblia Se slujeşte de numeroase expresii metaforice pentru ca să zugrăvească o familie. Mama este asemenea unei „viţe de vie roditoare" (Ps.l28:3). Copiii sunt ca nişte mlădiţe de măslin în jurul mesei (Ps.l28:3). Fiii sunt ca săgeţile în mîna unui războinic (Ps.l27:4).
CUPLUL STERIL
Istoria Rahelei şi Leei (soţiile lui Iacob) ilustrează cît de important era pentru o femeie să nască fii soţului ei (Gen.30:l-24).
Un mare număr de cupluri israelite nu puteau să aibă copii. Ştim acum că această sterilitate poate să fie din cauza soţului sau a soţiei; dar lumea Bibliei o punea numai pe seama soţiei (cu o singură excepţie, vezi Dt.7:14).
Strigătul Rahelei - „Dă-mi copii, sau mor!" (Gen.30:l) - traducea sentimentele tuturor soţiilor. Numeroşi soţi grijulii puteau să imite răspunsul lui Iacob: „Sunt eu în locul lui Dumnezeu, care ţi-a oprit rodul pîntecelui?" (Gen.30:2)
Orăşenii îşi băteau joc de femeile sterile, zicînd că ele erau o „ruşine" (Lc.l:25). Chiar prietenele ei o considerau vrednică de milă şi o puneau în aceeaşi categorie cu văduvele.
Totuşi, sterilitatea era mai mult decît o problemă fizică sau socială. Se vedea în ea şi o profundă semnificaţie religioasă. Moise promisese poporului că, dacă vor asculta de Domnul, urmau să rezulte de aici binecuvîntări: „Tu vei fi binecuvîntat mai presus de toate popoarele; printre voi şi printre turmele voastre nu va fi parte bărbătească sau parte femeiască sterilă" (Dt.7:14). Se interpreta deci sterilitatea ca o urmare a unei neascultări de Dumnezeu. Acest principiu se regăseşte în toată istoria lui Israel. Astfel, Avraam declara pe faţă lui Abimelec, regele Gherarului, că Sara era sora lui, dar Domnul i-a dezvăluit regelui în vis că Sara era căsătorită. Cînd regele i-a redat-o pe Sara soţului ei, Avraam a cerui Domnului să-i binecuvînteze cu copii. „Căci Domnul închisese toate pîntecele din casa lui Abimelec din cauza

Sarei, soţia lui Avraam" (Gen.20:18). Acest pasaj din Scriptură menţionează deci o sterilitate de scurtă durată. Aceasta era adesea definitivă (Lev.20:20-21). Oricum ar fi, se vedea în ea blestemul lui Dumnezeu.
Ne este greu să ne imaginăm cît de apăsătoare putea să fie această stare pentru o soţie evreică. Ea era suspectă din punct de vedere spiritual, dezonorată din punct de vedere social şi deprimată din punct de vedere psihologic. Ea avea un soţ care voia copii care să-i garanteze trăinicia descendenţei lui familiale. El o iubea în ciuda acestor lucruri, dar ea socotea că era o slabă consolare (l.Sam.l:6-8). De fapt, era un har preţios, căci un soţ ranchiunos putea să-i facă viaţa insuportabilă.
Se întîmpla ca un cuplu steril să-şi petreacă o mare parte din timp examinînd greşelile trecute ca să găsească printre ele un păcat nemărturisit. Cu lacrimi în ochi, soţia se pocăia de toate păcatele ei conştiente. Apoi soţul aducea o jertfă potrivită pentru ispăşirea oricărui păcat „inconştient" (Lev.4:2). Sterilitatea devenea tema esenţială a rugăciunilor cuplului. Iată de exemplu cum L-a rugat Isaac pe Domnul să îngăduie soţiei lui să aibă un copil (Gen.25:21). Ana a plîns înaintea Domnului şi I-a promis că dacă îi va da un fiu, îl va consacra în slujba Sa (l.Sam.l:ll).
Dacă nu se găsea nici un păcat care să fie la rădăcina problemei, soţia putea atunci să se intereseze de tot felul de remedii. Familia, prietenele şi vecinele ei îi sugerau uneori diferite feluri de poţiuni şi alimente tămăduitoare care se arătaseră folositoare pentru ele. Scripturile menţionează unul dintre acele remedii: Rahela a cerut surorii sale Lea să-i dea „nişte mandragore" (Gen.30:14-16). Era vorba despre plante care erau considerate că favorizează

fertilitatea şi care erau folosite şi băuturi magice pentru dragoste. Rahela credea că după ce va mînca această plantă, urma să aibă copii. în vremurile rabinice, femeile sperau să conceapă prin schimbarea regimului alimentar. Se credea că merele şi peştii dădeau vigoare sexuală şi uşurau procrearea.

Săpăturile arheologice moderne din Israel au dat la iveală numeroase figurine din lut ale fertilităţii, care trebuiau chipurile să ajute femeia să rămînă însărcinată prin „magie de atracţie". Aceste figurine aveau aspectul unei femei însărcinate; atingîndu-le şi ţinîn-du-le lîngă ele, femeile sterile sperau să devină asemenea lor.

Statuetă miceniană. Această sculptură în fildeş ne prezintă o femeie bătrînă, o femeie tînără şi un băieţaş (sec.13 î. Cr.). Era importantă o legătură strînsă între femeile tinere şi cele bătrîne în structura familială antică, mai ales pentru creşterea copiilor.

Femeile purtau de asemenea amulete pentru a fi fertile, roditoare. Profetul Ieremia scoate în evidenţă o altă practică păgînă curentă: Femeile din Iuda frămîntau un aluat de prăjitură, aduceau jertfe de băutură şi ardeau tămîie „reginei cerului" pentru a garanta fertilitatea (Ier.44:17-19; Ier.7:18). „Regina" menţionată în acest pasaj era probabil Astarteea (Aştoret), zeiţa canaanită a dragostei sexuale, a maternităţii şi a rodniciei. Bineînţeles, toate aceste practici superstiţioase erau o ticăloşie înaintea Domnului.

Dacă toate aceste remedii nu ajutau la nimic, femeia era considerată definitiv sterilă. Atunci, soţul ei putea să ia nişte măsuri radicale. Uneori se căsătorea cu o altă femeie sau (cel puţin în epoca patriarhală) recurgea la o sclavă pentru a-i da copii care să-i poarte numele. Iată de ce a dat Sara lui Avraam pe slujnica ei Agar (Gen.l6:2), şi Rahela i-a cerut soţului ei Iacob s-o lase însărcinată pe slujnica sa Bilha
(Gen.3O:3).

Adoptarea sau înfierea era o altă metodă de a rezolva sterilitatea soţiei. Cuplul fără copii putea să adopte un bebeluş sau chiar un adult. Eliezer din Damasc era deja adult, dar Avraam I-a spus Domnului că Eliezer urma să-i fie moştenitor (Gen.l5:2). Tăbliţele din secolul 15 î. Cr. descoperite la Nuzi indică faptul că Avraam respecta o tradiţie curentă în culturile semitice, deşi referirile biblice nu sunt prea nu-

meroase. înfierea rezolva numeroase probleme. Fiul adoptiv urma să se ocupe de cuplu la bătrîneţe, să le asigure o înmormîntare decentă şi să moştenească bunurile familiale. Totuşi, dacă cuplul avea un fiu natural după această înfiere, el devenea moştenitorul legitim. Observaţi că după naşterea fiului Bilhei, acesta a fost încredinţat îngrijirii Rahelei. Acest act era elementul central al ceremoniei de înfiere. Astfel, bebeluşul a fost adoptat de Rahela ca fiind al ei (Gen. 30:3). Celelalte referinţe din Biblie la înfiere sunt plasate într-un context străin: fiica lui Faraon 1-a înfiat pe Moise (Ex.2:10: Egiptul) şi Mardoheu a înfiat-o pe Estera (Est.2:7,15: Persia).

în ciuda acestei insistenţe pe faptul de a avea copii, unele cupluri preferau să moară fără urmaşi decît să recurgă la înfiere sau poligamie. Aceasta era intenţia lui Zaharia şi a Elisabetei (Lc.l:7).

Mamă şi copil. Această figurină grosolană reprezintă o mamă şi copilul ei. Ea datează de pe la 3.000 î. Cr. şi provine din Beth-Yerah, în nordul Israelului. Familia era una din temele preferate ale artei canaanite primitive.

Dacă o femeie rămînea însărcinată după ani îndelungi de aşteptare, era cu siguranţă femeia cea mai fericită din sat. Naşterea unui copilaş aducea cu sine marii bucurii. Vedem bine lucrul acesta la Elisa-beta, mama lui Ioan Botezătorul. Luca scrie: „Vecinii şi rudele ei au auzit că Domnul îşi arătase marea Lui îndurare faţă de ea, şi se bucurau cu ea" (Lc.l:58). Cînd Rahela a născut în final un fiu, ea a exclamat: „Dumnezeu mi-a luat ocara" (Gen.30:23). în speranţa că nu va fi singurul ei copil, 1-a numit „Iosif", ceea ce înseamnă „el adaugă", zi-cînd: „Domnul să-mi dea (lit. să-mi adauge) un alt fiu" (Gen.30:24).

AVORTURILE

Ca şi astăzi, unele femei din vremurile biblice nu puteau duce sarcina pînă la capăt. Biblia face deseori aluzie la avorturi în termeni generali. Deşi circulau uneori printre femei zvonuri despre avorturi, buna-cuviinţă îi împiedica probabil pe oameni să vorbească deschis despre lucrul acesta.
Simţind că urma să-şi piardă familia, sănătatea şi averea, Iov îşi dorea să nu fi existat: „ca un avorton ascuns, ca nişte copii care n-au văzut niciodată lumina" (Iov 3:16). Profetul Ieremia a declarat cu amărăciune că ar fi preferat să moară în pîntecele mamei şi să nu fi venit niciodată pe lume (Ier.20:17-18).
Femeile Bibliei nu foloseau termeni medicali ca să explice un avort. Ele găseau alte explicaţii pentru aceasta: consumarea unui anumit aliment sau băutură. Astfel, în epoca profetului Elisei, femeile din Ierihon erau convinse că apa din izvorul vecin le provoca avortul (2.Re.2:19-20).
Unele avorturi erau rezultatul unui accident. O femeie însărcinată era împinsă de un animal, sau primea o lovitură de copită, sau era atrasă în cearta dintre doi bărbaţi. După Legea lui Moise, persoana care îi dădea lovitura trebuia să plătească o amendă dacă mama avorta; dacă erau complicaţii şi dacă femeia murea, Legea prevedea pedeapsa cu moartea (Ex.21:22-23).
68
Viaţa cotidiană în vremurile biblice
FERICITUL EVENIMENT
Evreii cunoşteau procesul de creştere al fătului, deşi nu dispuneau de cunoştinţele medicale actuale. Psalmistul descria poetic rolul lui Dumnezeu în acest proces, scriind: „Căci Tu mi-ai întocmit părţile interioare; Tu m-ai ţesut în pîntecele mamei mele. îţi mulţumesc că m-ai făcut în chip minunat; minunate sunt lucrările Tale, şi sufletul meu ştie foarte bine lucrul acesta. Oasele (substanţa) mele nu erau ascunse de Tine cînd am fost făcut în secret şi lucrat cu iscusinţă în adîncimile pămîntului. Ochii Tăi au văzut substanţa mea neîntocmită, şi în cartea Ta erau înscrise toate zilele care erau rînduite pentru mine, mai înainte de a fi fost vreuna din ele" (Ps.l39:13-16, NASB).
A. Durerile naşterii. Faraonul Egiptului a interogat două moaşe care nu ascultaseră de porunca lui de a-i omorî pe toţi copiii evrei de sex masculin. Ele au răspuns: „Pentru că femeile evreice nu sunt ca femeile egiptence, căci ele sunt viguroase, şi nasc înainte ca moaşa să vină la ele" (Ex.l:19).
Cum să interpretăm declaraţia acestor femei? Inventaseră ele pur şi simplu această istorie pentru că se temeau de Dumnezeu? (Ex.l:17).
Femeie **moşind.** Această statuetă de lut din Cipru (secolul 8) reprezintă o femeie care moşeşte. Personajul central, mama, este aşezată în poziţie ridicată pe genunchii unei alte femei, în timp ce o moaşă o asistă. Unii experţi estimează că Geneza 30:3 se referă la această formă de moşit.
Naşterea şi mica copilărie
69
Statuetă cu o femeie însărcinată. Femeile sterile ţineau adesea lingă ele nişte simboluri ale fertilităţii care semănau cu nişte femei însărcinate. Se considera că aceste figurine pot ajuta ca o femeie să rămînă însărcinată prin „magie de atracţie". Această statuetă de fildeş reprezintă o femeie însărcinată avînd un buric enorm (cam 3.500 î. Cr.).
Şi dacă spuneau adevărul, ce înţelegeau ele prin aceasta? Nu putem să presupunem decît că toate mamele evreice aveau naşteri fără durere: alte pasaje biblice nu sprijină această teorie. După ce Adam şi Eva au păcătuit împotriva lui Dumnezeu în Grădina Edenului, unul din elementele blestemului lui Dumnezeu asupra omenirii era că femeile urmau să aibă dureri la naştere (Gen.3:16). Durerile naşterii şi strigătele unei femei pe cale să nască erau frecvente într-un sat evreiesc.
Căutînd să descrie judecata lui Dumnezeu, profeţii au recurs adesea la imaginea unei femei pe cale să nască. Isaia a zis de exemplu: „Ca femeia însărcinată care se apropie de timpul naşterii, ea se zvîr-coleşte şi ţipă în durerile ei, aşa eram noi înaintea Ta, Doamne. Am fost ca o femeie însărcinată, am fost în dureri, dar am născut doar vînt" (Is.26:17-18). Pe de altă parte, Ieremia declara: „Căci am auzit un ţipăt ca de femeie în timpul naşterii, strigăte de

spaimă ca ale uneia care dă naştere primului ei copil. Strigătul fiicei Sionului care suspină, întinzîndu-şi mîinile, zicînd: Vai de mine!" (Ier.4:31)
Naşterea era uneori însoţită de complicaţii. Vechiul Testament citează mai multe cazuri în care viaţa mamei era în pericol. Astfel, copilul pe care 1-a născut Tamar a fost numit „Pereţ", ceea ce înseamnă „spărtură", căci moaşa observase că copilul produsese o breşă sau o ruptură destul de mare mamei lui (Gen.38:28). Rahela, soţia iubită a lui Iacob, a murit dînd naştere lui Beniamin, al doilea fiu al ei (Gen. 35:18-20). Pe de altă parte, soţia lui Fineas a murit în timpul naşterii, deşi copilul ei scăpase teafăr (l.Sam.4:20). Naşterea unui copil era adesea dureroasă şi dificilă. Mama suferea fără o adevărată asistenţă medicală şi fără analgezicele moderne.

B. Naşterea. în unele culturi ale antichităţii, femeia se culca în pat ca să poată naşte; uneori se aşeza într-o poziţie ghemuită. Scriptura nu ne spune mare lucru despre această fază a naşterii, dar ea menţionează un anume „scaun" de naştere (Ex.l:16), ceea ce implică faptul că mama nu era culcată; cu toate acestea, n-avem nici o descriere a acestui lucru. Aceste scaune se regăseau şi în alte culturi din Orientul Mijlociu.
Mama era în general ajutată de o moaşă care avea o experienţă îndelungată în naşteri. Moaşele erau şi ele uneori mame; ele învăţaseră din experienţă tipul de asistenţă care era necesar. Unele moaşe exercitau această funcţie ca profesie.
Moaşa îndeplinea mai multe roluri. în afară de faptul că aducea copiii pe lume, ea sfătuia şi încuraja femeia care năştea. Scriptura ne relatează de mai multe ori cuvintele lor de îmbărbătare şi mîngîiere (Gen.35:17; l.Sam.4:20). La naşterea gemenilor, moaşa era însărcinată să desemneze întîiul născut şi al doilea născut. Tamar a adus pe lume doi gemeni, şi moaşa a legat un fir stacojiu de mîna întîiului născut, zicînd mamei: „Acesta a ieşit mai întîi" (Gen.38:28).
Mama nu avea totdeauna alături o moaşă. Dacă ea avea o naştere prematură sau era departe de casă, se întîmpla că înfrunta complet singură această încercare. Biblia pare să indice faptul că Măria era singură cu soţul ei cînd ea L-a născut pe Isus (Lc.2:7).
în epoca biblică, bebeluşul nu-şi începea viaţa într-un mediu spitalicesc steril. El se năştea în general în casă, în condiţii sanitare precare. Uneori se năştea pe pămînt, sau în aceeaşi încăpere cu animalele. Apa întrebuinţată pentru a-1 curaţi era adesea poluată, iar ceea ce se folosea în chip de scutece era spălat în această apă impură. Muşte purtătoare de boli şi alte insecte zburau prin jur. Se poate presupune că grajdul în care S-a născut Isus nu era mai rău decît anumite case din Betleem.
Copilul nou-născut dormea în acelaşi pat cu mama lui pentru ca ea să-1 poată alăpta în timpul nopţii. Lucrul acesta provoca uneori tragedii, într-o zi, Solomon a trebuit să rezolve litigiul între două prostituate care locuiau în aceeaşi casă. Una dintre ele avea un somn greu şi, într-o noapte, s-a culcat din greşeală peste copilaşul ei, care a murit. Descoperind această nenorocire, ea l-a schimbat în secret cu copi-
lul celeilalte femei. Solomon a putut să afle care era adevărata mamă a supravieţuitorului (l.Re.3:16-28).
Dacă luăm în considerare proastele condiţii de viaţă, mortalitatea infantilă era probabil foarte ridicată. Studii demografice în Egipt şi în alte culturi antice indică faptul că procentul mortalităţii putea atinge 90%. Numeroasele cimitire de copii descoperite cu ocazia diferitelor săpături arheologice în Israel par să confirme această presupunere. Să nu uităm că ceremonia de răscumpărare a băiatului întîi născut nu se desfăşura decît atunci cînd el avea 30 de zile. Dacă supravieţuia primei luni, avea şanse apreciabile să ajungă la vîrsta adultă.
Imediat după naştere, trebuiau îndeplinite mai multe îndatoriri. Pî-nă de curînd, arabii din

Palestina aveau un obicei asemănător unei practici din vremurile biblice. Mai întîi se tăia şi se înnoda cordonul ombilical, apoi moaşa freca cu sare, cu apă şi cu ulei corpul bebeluşului. Ea îl învelea strîns timp de şapte zile în haine sau în bucăţi de ţesătură curate, apoi făcea din nou acelaşi lucru pînă ce copilul împlinea 40 de zile. Profetul Ezechiel menţionează sare, o baie şi scutece cu privire la naşterea unui copil (Ez.l6:4). Luca a scos în evidenţă faptul că Măria „L-a născut pe întîiul ei născut, L-a înfăşat în scutece" (Lc.2:7).
Funcţiile moaşei încetau atunci cînd ea încredinţa copilaşul mamei pentru alăptare. Se considera că era totodată un privilegiu şi o datorie pentru o mamă evreică să-şi alăpteze copilul, timp de un an sau mai mult. Cînd mama nu era capabilă din punct de vedere fizic să-şi alăpteze copilul, făcea apel la o doică (ce nu făcea parte din familia ei) pentru a alăpta acest bebeluş.
Scriptura menţionează trei asemenea doici. Fiica lui Faraon a găsit bebeluşul între trestiile de pe malul Nilului. Una dintre primele ei porunci a fost să i se caute o doică evreică pentru a alăpta copilul. Doica lui Moise a fost propria lui mamă! (Ex.2:7-8). Biblia descrie o scenă emoţionantă care demonstrează stima de care aveau parte doicile: „Debora, doica Rebecăi a murit, şi a fost înmormîntată mai jos de Betel, sub un stejar, şi a fost numită Alonbacut (stejarul plîngerii)" (Gen.35:8). O altă doică lucra cu familia regală la Ierusalim. Ea şi-a riscat viaţa ascunzîndu 1 pe copilul care urma să moştenească tronul cînd va atinge majoratul (2.Re.ll:l-3).

Moaşa anunţa mamei că i se născuse copilul şi că era sănătos. Dacă tatăl era la lucru, ea îi dădea de ştire. Ieremia a făcut aluzie la acest obicei, scriind: „Blestemat să fie omul care a adus veşti tatălui meu, zicînd: Ţi s-a născut un fiu!, făcîndu-1 fericit" (Ier.20:15).
Vecinii familiei întrebau dacă nou-născutul era un băiat. Anunţarea naşterii era simplă: „S-a născut un copil de parte bărbătească" (Iov 3:3; Ier.20:15). Aceasta ne reaminteşte anunţarea naşterii lui Mesia: „Nouă ni s-a născut un copil, nouă ni s-a născut un fiu" (Is.9:6).
COPILULUI I SE DĂ UN NUME
Numele juca un rol esenţial în Vechiul Testament. Fiecare nume ebraic avea o semnificaţie şi constituia un element important din viaţa copilului. Evreii credeau că trebuia mai întîi să cunoască numele unei persoane înainte de a o cunoaşte pe ea însăşi. N-avem decît să examinăm prenumele lui *Iacob,* care înseamnă „a apuca de călcîi", pentru a constata importanţa unui nume. Prenumele de Iacob traducea esenţialul caracterului său! Prin urmare, alegerea unui nume pentru un copil era o decizie cu consecinţe importante.
Akhnaton, Nefertiti şi **copiii lor.** Această placă din piatră de calcar pictată este un portret al Faraonului Akhnaton (sec. 14 î. Cr.), al reginei lui şi al celor trei fiice ale lor. Regina ţine pe două dintre fiicele ei în braţe, iar regele dă un obiect celei mai mari.
După Exil, semnificaţia unui nume îşi pierduse din importanţă. Cineva se numea *Daniel* nu neapărat din cauza semnificaţiei lui, ci pentru a-1 onora pe renumitul slujitor al lui Dumnezeu. Existau cu toate acestea şi excepţii, chiar şi în epoca aceea. Astfel, numele *Isus* (corect este „Iesus") este forma grecească a prenumelui *Iosua,* (evr. Ieşua), care înseamnă „mîntuirea lui Iahve".
în general, unul din părinţi era cel care alegea numele copilului. Scriptura indică faptul că alegerea era în general făcută de mamă. Ca în zilele noastre, şi alte persoane încercau să participe la această sarcină importantă. Dacă vecinii şi familia Elisabetei şi-ar fi impus punctul de vedere, fiul ei ar fi fost numit „Zaharia", dar Elisabeta a protestat, insistînd ca fiului ei să i se pună numele de „Ioan" (Lc.l:60-61).
Nicăieri în Biblie nu ni se spune exact în care moment trebuia copilul să-şi primească numele. Uneori aceasta se făcea în ziua naşterii lui (de exemplu l.Sam.4:21). în epoca Noului Testament, copilul îşi primea numele a opta zi, cînd era circumcis (Lc.l:59; 2:21).

Majoritatea numelor din Biblie sunt *teoforice,* adică se adăuga un nume divin unui substantiv sau unui verb pentru a face o propoziţie completă. Astfel, *Ionatan* înseamnă „Domnul a dat". Numele *Ilie* (sau Elia, evr. Eliah) face aluzie la loialitatea profetului: „Dumnezeul meu este Domnul". Tot aşa se întîmpla cu multe nume păgîne. Un mare număr dintre ele în Vechiul Testament conţineau cuvîntul *Baal.* Nepotul regelui Saul a fost numit Merib-Baal (l.Cr.8:34). împrejurările în care se năştea copilul influenţau uneori alegerea numelui lui. Astfel, dacă o femeie se ducea la fîntînă ca să scoată apă şi năştea acolo, ea îl numea uneori *Beera* (născut la fîntînă). Un bebeluş care se năştea în timpul unei furtuni de iarnă putea fi numit *Barac* sau „fulger". Cînd filistenii au capturat chivotul, o mamă era pe cale să nască; bebeluşul ei a fost numit *I-Cabod,* după cuvintele mamei lui: „Gloria *(cabod)* este izgonită din Israel!" (l.Sam.4:21)

Deseori se dădeau copiilor nume de animale. *Rahela* înseamnă „oaie", *Debora* înseamnă „albină" în ebraică. *Caleb* înseamnă „cîine", iar *Acbor* „şoarece". Nu ne dăm seama de ce se alegeau asemenea prenume. Ele exprimau poate o dorinţă de-a părinţilor. Mama îi pusese fiicei ei numele *Debora* în speranţa că va deveni activă şi harnică precum o albină.

Prenumele se referea adesea la o trăsătură de caracter pe care părinţii o doreau pentru copil cînd va fi mare. Nume ca *Şobec* (superior) sau *Azan* (puternic) cadrează perfect cu această interpretare. în alte cazuri, prenumele era chiar opusul a ceea ce urma să fie copilul. *Gareb* înseamnă „vrednic de dispreţuit", iar *Nabal* înseamnă „nebun". Anumite culturi primitive pretindeau că nişte demoni voiau să pună stăpînire pe copiii frumoşi, şi din acest motiv le dădeau nişte prenume groaznice ca să ţină spiritele rele la distanţă.

în unele ţări, este ceva obişnuit să se dea întîiului născut numele tatălui său, dar nu aşa se întîmpla în vremurile biblice. N-avem decît să privim diferiţii arbori genealogici citaţi în Biblie. Astfel, de la Boaz la ultimul rege al lui Iuda, sunt 24 de nume de regi, şi nici măcar două nu sunt identice.

Unele nume erau mai populare decît altele. De exemplu, cel puţin o duzină de bărbaţi menţionaţi în Vechiul Testament se numeau *Oba-dia* („slujitor al lui Iehova"). Pentru a face deosebire între persoanele care poartă aceste nume, se adăuga uneori prenumelui lor numele tatălui lor. Numele complet al profetului Mica era „Micaia ben Imlah" sau „Mica, fiul lui Imla" (l.Re.22:8). Numele apostolului Petru înainte ca să-1 schimbe Isus era „Simon Bar-Iona" sau „Simon fiul lui Iona". Acest obicei slujea şi ca să-i reamintească fiului strămoşii lui. Un alt mod de a face deosebire între oamenii care poartă acelaşi nume consta în a-i identifica cu numele satului lor natal. Tatăl lui Da-vid se numea „Isai, betleemit(ul)" (l.Sam.l6:l). Uriaşul pe care 1-a omorît David se numea „Goliat din Gat" (l.Sam.l7:4). Una din cele mai înfocate admiratoare ale lui Isus era Magdalena sau „Măria din Magdala" (Mt.28:l). Iuda Iscariot, discipolul care L-a trădat pe Isus, era originar din oraşul Cheriot *(is* e o particulă care înseamnă „în").

Se schimba uneori numele unei persoane cînd ea devenea adultă, uneori din propria ei iniţiativă. Naomi, soacra lui Rut, voia să fie numită *Mara,* pentru că zicea: „Cel Atotputernic m-a umplut de amărăciune *(mara)"* (Rut 1:20). Scriptura nu zice dacă vecinii ei au luat-o în serios. La mai mulţi ani după convertirea lui la creştinism, tînărul fariseu numit Saul şi-a schimbat numele în Pavel (Paul), după ce a convertit un funcţionar important, Sergius Paulus, pe insula Cipru (Fap.l3:l-13).

Şi altcineva putea să schimbe numele unei persoane. Un înger al Domnului i-a dat lui Iacob noul său nume, *Israel* (Gen.32: 26-28); Isus i-a schimbat numele lui Simon în *Petru* (Mt.l6:17-18). Nimeni nu ştie de cîte ori îşi puteau oamenii schimba numele în epoca biblică.

RÎNDUIELILE NAŞTERII

Străvechea cultură evreiască respecta nişte rînduieli legate de naştere. Copilul evreu se năştea într-o comunitate profund religioasă. Rîn-duielile următoare aveau o semnificaţie deosebită în viaţa copilului.

A. **Circumcizia copilaşilor de** sex **masculin.** în zilele noastre, cir-cumcizia se practică în numeroase culturi din motive igienice. Unele triburi primitive au această rînduială la naşterea bebeluşilor, în timp ce altele aşteaptă ca ei să ajungă la pubertate ori să fie gata de căsătorie. Aceste tradiţii au rămas intacte de-a lungul secolelor; în epoca biblică, ele erau curente în Orientul Apropiat. Evreii îşi băteau joc de filisteni pentru că aceştia nu practicau circumcizia (l.Sam.l7:26). în unele cazuri, erau circumcişi israeliţii adulţi (Ios.5:2-5).

Moaşa evreică

Moaşa este o femeie care ajută mama în timpul naşterii. în antichitate, însărcinarea ei consta din tăierea cordonului ombilical, din spălarea nou-născutului, din frecarea lui cu sare, din înfăşarea lui în scutece, şi apoi din aducerea lui înaintea tatălui. Se observă chiar că o moaşă a propus un nume care să se dea nou-născutului (Rut 4:17). îndemînarea şi consacrarea a-cestor femei făceau ca profesia lor să fie foarte onorată. Moaşa era adesea o prietenă şi o vecină a familiei; uneori era chiar un membru al acestei familii.

Această meserie este cunoscută din timpurile cele mai străvechi. Ea este menţionată pentru prima dată în vremea lui Iacob (Gen.35:17). Moaşa ştia să se descurce în situaţii dificile legate de naşterile multiple, ca atunci cînd Tamar i-a adus pe lume pe Pereţ şi pe Zerah (Gen.38:27-30).

Biblia menţionează două femei care au murit în timpul naşterii: Rahela la naşterea lui Beniamin (Gen.35:18) şi nora lui Eli la naşterea lui I-Cabod (l.Sam.4:20-21). în fiecare caz, moaşa le-a anunţat prompt că aveau un fiu, ceea ce le-a permis mamelor să le dea un nume.

Cele două moaşe mai renumite din Biblie erau Şifra şi Pua. Se crede că ele erau principalele moaşe ale evreicelor în timpul sclaviei din Egipt. Josephus şi alţii au sugerat că ele erau egiptence şi că Faraon le dăduse ordin să-i omoare pe nou-născuţii de sex masculin ai evreilor. Dar ele n-au luat în seamă această poruncă, pretinzînd că evreicele erau mai puternice şi mai vi-guroase ca egiptencele în timpul naşterii.

Circumcizia însemna că copilul intra în comunitatea legămîntului. Domnul a zis lui Avraam: „La vîrsta de opt zile, el să fie circumcis între voi... şi legămîntul Meu va fi în carnea voastră semnul unui legă-mînt etern" (Gen.l7:12-13). Prin urmare, această practică era respectată cu mare grijă. Un necircumcis era considerat păgîn. Cînd cultura greacă a sosit în Palestina cu două secole înainte de Isus Cristos, numeroşi evrei au renunţat la obiceiurile lor evreieşti. Unii bărbaţi sufereau o operaţie chirurgicală care îi făceau din nou să pară „necircum-cişi", ceea ce echivala cu o apostazie.

Legea lui Moise nu stipula că această operaţie trebuia practicată asupra nou-născutului. Se presupune în general că un bărbat adult tăia prepuţul nou-născutului.

O dată cel puţin, Biblia menţionează că lucrul acesta a fost făcut de o femeie; de fapt, împrejurările care înconjoară acest eveniment deosebit erau neobişnuite, pentru că soţul ei era pe moarte (Ex.4:25).

Cuvîntul ebraic pentru „cel care circumcide" şi „socru" este identic. Probabil că lucrul acesta este din epoca dinaintea legămîntului, cînd viitorul socru îl pregătea pe tînăr pentru căsătorie.

Circumcizia era o operaţie extrem de delicată. în societatea noastră, ea este efectuată de un medic. în Vechiul Testament, această rîn-duială era îndeplinită de un specialist care nu aparţinea grupului familial (l.Macabei 1:61).

La origine, se foloseau instrumente primitive ca de exemplu silexuri. Chiar după punerea la punct a cuţitelor de metal, oamenii au continuat să se slujească de silex (Ex.4:25 şi Ios.5:2). Această tradiţie a fost încetul cu încetul abandonată, şi în Noul Testament cuţitele metalice înlocuiseră cuţitele din piatră.

După cum am văzut, tînărul evreu trebuia să fie circumcis în ziua a opta. Domnul dăduse această poruncă lui Avraam (Gen.l7:12) şi a confirmat-o lui Moise în deşert (Lev.l2:3). Mai înainte, israeliţii nu ascultaseră totdeauna de această poruncă. După Exil, această lege a fost respectată cu stricteţe, şi ea a rămas în vigoare în Noul Testament (Lc.2:21); ea rămîne o parte integrantă a iudaismului contemporan. Cînd această a opta zi cădea într-un sabat, circumcizia era totuşi efectuată, în ciuda numeroaselor reguli şi legi care cereau suspendarea activităţilor

zilnice pentru a respecta sabatul.
Naşterea şi mica copilărie
77
Studii recente au confirmat că momentul cel mai puţin periculos pentru realizarea acestei rînduieli era ziua a opta de viaţă. Vitamina K, care face sîngele să se coaguleze, este produsă în cantităţi suficiente numai între a cincea şi a şaptea zi. A opta zi, corpul conţine cu 10% protrombină mai mult decît este normal; această substanţă joacă de asemenea un rol esenţial în coagulare.
B. Purificarea mamei. Se considera că naşterea o făcea pe femeie impură sau necurată din punct de vedere ceremonial, cu alte cuvinte ea nu putea lua parte la ceremoniile religioase sau atinge obiecte sacre. Experţii biblici s-au întrebat adesea de ce: Oare pentru a sublinia că bebeluşul se năştea în păcat? Oare pentru a sublinia că actul sexual şi naşterea constituiau un fel de întinare? Sau era vorba pur şi simplu despre o protejare a mamei, pentru ca ea să nu se simtă obligată să iasă din casă aşa devreme după naşterea copilului? Scriptura nu ne dă nici un răspuns. Se cuvine totuşi să ne reamintim că toţi - bărbaţi şi femei - erau consideraţi impuri din punct de vedere ceremonial cînd aveau o pierdere de sînge, de spermă, sau de puroi (Lev.12 şi 15). Celelalte culturi din vremurile biblice aveau tabu-uri asemănătoare.
După Levitic 12, mama era impură timp de 40 de zile după naşterea unui băiat, şi de două ori mai mult timp după naşterea unei fete. Nici aici nu ni se dă motivul.
La sfîrşitul acestei perioade, după ce a adus o jertfă pentru păcat şi o ardere-de-tot (holocaust) în sanctuar, femeia era declarată pură din punct de vedere ceremonial. Această tradiţie era neobişnuită, căci bărbaţii erau aceia care aduceau de obicei jertfe. Legea permitea şi femeilor să aleagă între mai multe feluri de animale pentru jertfă, după rangul lor social. O femeie bogată trebuia să aducă un miel ca ardere-de-tot; dacă familia era foarte săracă, erau acceptate două turturele. Este interesant de notat că Măria, mama lui Isus, nu şi-a putut permite decît două turturele ca jertfă în clipa purificării ei (Lc.2:22-24).
C. Răscumpărarea întîiului născut. Deoarece toţi întîii născuţi aparţineau lui Dumnezeu, familia era obligată să-i „răscumpere" de la El. Preţul „răscumpărării" era de cinci sicii de argint care erau daţi preoţilor atunci cînd copilul era în vîrstă de o lună (Num.l8:15-16). Scriptura nu ne descrie ceremonia răscumpărării, dar în vremurile rabinice fusese pusă la punct următoarea procedură: Acest eveniment
78
Viaţa cotidiană in vremurile biblice
fericit era sărbătorit în cea de a treizeci şi una zi din viaţa copilului (dacă ziua aceasta cădea într-un sabat, era amînată pe a doua zi). Ea se ţinea în căminul familiei, în prezenţa preotului şi a altor invitaţi. Acest obicei începea atunci cînd tatăl îi înfăţişa preotului bebeluşul. Preotul îl întreba: „Vrei să răscumperi copilul, sau vrei să mi-1 încredinţezi?" Tatăl răspundea că dorea să-1 răscumpere şi-i dădea preotului cinci sicii de argint. Cînd îi era dat copilul, tatăl aducea mulţumiri lui Dumnezeu. Apoi preotul îi declara: „Fiul tău este răscumpărat!" El rostea o binecuvîntare asupra copilului şi se alătura celorlalţi invitaţi în jurul unei mese de ospăţ.
Dacă copilul era orfan din naştere, sarcina răscumpărării revenea uneia din rudele lui de sex masculin.
Copilul trecuse cu bine aceste săptămîni critice. Părinţii lui îi dăduseră un nume şi îndepliniseră toate ritualurile esenţiale. Mama lui va continua să-1 alăpteze pînă la doi sau trei ani. Apoi, el era înţărcat şi trecea hotarul care desparte mica copilărie de copilăria propriu-zisă.

Şcolile greceşti şi **romane**

în antichitate, romanii şi grecii aveau un sistem şcolar foarte sofisticat. Şcolile nu erau obligatorii, nici administrate de stat, ceea ce nu le împiedica să fie popu-lare._
în sistemul grec, băieţii erau trimişi la şcoală la vîrsta de zece ani. Şcoala aparţinea profesorului care preda acolo. Nu exista probabil nici un sistem de internat.

La greci nu se predau limbi străine (ei considerau greaca drept limbă supremă!), învăţământul lor se compunea din trei discipline principale: muzică, gimnastică şi scriere. Toţi tinerii greci învăţau să cînte din liră. Tinerele fete grecoaice învăţau să citească şi să scrie cu tatăl lor, să ţească, să danseze şi să cînte la un instrument cu mama lor. Să observăm că rarele femei instruite din Grecia erau în general nişte prostituate pentru cei bogaţi.
Profesorii greci îşi cîştigau existenţa în sălile de clasă şi chiar pe stradă. Unii din aceşti educatori itineranţi (Socrate, de exemplu) au devenit celebri. Tinerii greci mergeau la şcoală pînă la 16 ani, apoi se consacrau sporturilor. Contrar grecilor, romanii făceau apel la străini ca să-şi instruiască copiii, ca de exemplu o doică grecoaică. Băieţii şi fetele mergeau la şcoală de la 7 ani. La 13 ani, dacă erau inteligenţi, erau trimişi la liceu; în Roma e-xistau 20 de licee în anul 30 d. Cr. Chiar învăţământul secundar roman se făcea în greacă, şi profesorii erau în general sclavi sau oameni liberi greci. Şi romanii aveau învăţători eminenţi care se deplasau din şcoală în şcoală.

Copilăria şi adolescenţa

Oamenii din vremurile biblice îi respectau pe cei mai bătrîni ca ei, ca nişte surse de înţelepciune şi sfaturi. Ei aplicau porunca lui Dumnezeu: „Să te scoli înaintea părului cărunt, şi să onorezi faţa celui bă-trîn..." (Lev.l9:32). Majoritatea deciziilor la nivel de oraş erau luate de „mai-bătrîni" şi afectau întreg clanul (Ex.3:16-18). Titlul de *mai-bă-trîn* (cuvînt care înseamnă de fapt „cel cu barbă") se referea la vîrsta persoanei. Israeliţii socoteau că cineva devenea mai înţelept cu cît îm-bătrînea şi că era deci un bun de preţ pentru familie (Dt.32:7; Siracid 25:6).
Să ne amintim deci de această concepţie despre mai-bătrîni atunci cînd ne începem studiul privitor la copiii din epoca biblică. în epoca noastră, deseori copiii sunt polii de atenţie şi de activitate ai familiei. Odinioară, nu se nega importanţa lor, dar nu aveau dreptul să ceară părinţilor lor sau „mai-bătrînilor" explicaţie asupra unui fapt; ei nu puteau nici să-şi exprime liber părerile. Părinţii trebuiau să-1 „înveţe pe copil calea pe care s-o urmeze" (Prov.22:6). El trebuia să fie învăţat să-i respecte pe părinţi şi pe cei în vîrsta. Chiar adulţii tineri nu puneau la îndoială afirmaţile „mai-bătrînilor". Astfel, Elihu şi-a început cuvîntarea adresată lui Iov şi prietenilor lui prin a se scuza: „Eu sunt

Copilărie şi învăţătură. Acest basorelief de pe un sarcofag roman arată un sugar alăptat de mama lui (stînga), apoi acelaşi după cîţiva ani, gata pentru şcoală **(dreapta).**

tînăr, şi voi sunteţi foarte bătrîni: de aceea m-am temut, şi n-am îndrăznit să vă arăt părerea mea" (Iov 32:6). Lucrul acesta ne ajută să înţelegem mai bine de ce şovăia Ieremia să devină profet. El a zis: „Ah! Doamne Dumnezeule, iată, eu nu ştiu să vorbesc, căci sunt un copil" (Ier.l:6). Discipolii lui Isus aveau această atitudine cînd au încercat să-L apere pe Domnul faţă de copii. Dar Isus le-a zis: „Nu-i o-priţi, căci Regatul (împărăţia) lui Dumnezeu este a unora ca ei" (Le. 18:16).

ASPECTUL FIZIC ŞI CREŞTEREA

Evanghelia nu ne dă nici o indicaţie referitoare la aspectul fizic al lui Isus, la vîrsta adultă sau ca şi copil. Dar Biblia descrie pe scurt anumite persoane. Despre David, ea zice de exemplu că el era cu părul roşu sau „... roşcovan, şi în plus cu o înfăţişare frumoasă, şi era plăcut la privit" (l.Sam,16:12). Cu toate acestea, nu ştim cum defineau is-raeliţii frumuseţea.
Anumite picturi murale şi basoreliefuri datînd din vremea Vechiului Testament arată aspectul fizic al israeliţilor; din nenorocire este greu de stabilit în ce măsură aceste trăsături sunt realiste sau imaginare. Aceasta ne permite totuşi să ne facem o idee.
Săpăturile arheologice ne dau alte indicaţii asupra fizicului israeliţilor. Să examinăm cîteva din aceste caracteristici.
A. Etapele creşterii: Evreii dispuneau de mai multe cuvinte ca să definească diferitele stadii ale creşterii. Copiii nou-născuţi erau numiţi „sugari" atîta vreme cît erau alăptaţi la sîn. Apoi erau numiţi „înţărcaţi". Această schimbare era o etapă importantă din viaţa lor. Ceva mai tîrziu, evreii ziceau că ei „făceau repejor paşi mici".
O altă etapă era pubertatea. La această vîrstă, ei erau numiţi *elem* sau *almah,* adică „cel matur din punct de vedere sexual".
Cele 5 etape ale vieţii omeneşti sunt citate în Levitic 27:1-8; trei dintre ele corespund

copilăriei sau adolescenţei. Prima dura de la naştere la 30 de zile, a doua de la o lună la 5 ani şi a treia de la 5 ani la 20 de ani. Ultimele etape erau vîrsta adultă şi bătrîneţea.
B. Statura. Israeliţii se socoteau mai mici decît canaaniţii care locuiau în Ţara Promisă aflată înaintea lor. Cînd spionii s-au întors din

misiunea lor de explorare, au povestit că ţara era populată de uriaşi: „Poporul acesta este mai mare şi mai înalt la statură decît noi; oraşele sunt mari şi înconjurate cu ziduri pînă la cer; ba încă, am văzut acolo şi copii ai lui Anac" (Dt.1: 28). Copiii lui Anac la care se face aluzie erau urmaşii legendari ai unui trib de uriaşi. Totuşi, arheologii au constatat că aceşti canaaniţi erau de statură şi de înălţime în special mijlocie. Se pare că raportul spionilor se baza mai mult pe temeri decît pe realităţi (Dt.l:28; Num. 13:28).
Studiind scheletele unor israeliţi adulţi, savanţii au descoperit că ei măsurau în medie între 1,60 m şi 1,70 m. Micimea lor se datora parţial unei alimentaţii proaste. Secetele şi norii de lăcuste le distrugeau frecvent recoltele, ceea ce ducea la foamete mare în popor (Am. 4:6-10).
* **Amenhotep HI şi familia lui.** Acest grup familial de 7 m înălţime reprezintă faraonul Amenhotep III (spre 1450 î. Cr.) cu coroana şi barba sa de ceremonie. Regina Ti poartă o perucă grea, iar deasupra ei o coroană. Cele trei fiice sunt reprezentate de mici figurine înaintea tronului, ceea ce arată lipsa de importanţă a rolului copiilor în societatea egipteană.
în ciuda tuturor acestor încercări, existau cîteva persoane obeze. Este descris Eglon, regele Moabului, ca un „om foarte gras" (Jud. 3:17). Pe de altă parte, raritatea hranei îi făcea pe cei bogaţi să cumpere mai mult decît aveau nevoie, în vreme ce săracii cunoşteau lipsa şi foametea. Scriptura condamnă indiferenţa egoistă a celor bogaţi (Le. 12:13-21), ca şi lăcomia lor. Astfel, Domnul a judecat pe Eli şi pe fiii săi pentru că se ghiftuiau cu cele mai bune bucăţi de carne din ofrande (l.Sam.2:29).
Chiar dacă erau mai mici şi mai zvelţi decît contemporanii lor, israeliţii nu erau mai slabi. Toată lumea muncea din greu, chiar şi fe-

meile. în fiecare zi, tinerele femei îşi umpleau urcioarele cu apă la f întina satului şi le duceau pe cap. Pline, aceste urcioare puteau cîntări 22 kg. Pregătirea cerealelor pentru mese era o altă însărcinare anevoioasă şi istovitoare. în vremea aceea, femeia ideală avea bicepşi dezvoltaţi! (Prov.31:17)
Viaţa cerea de la bărbaţi muncă grea, chiar şi băieţii luau parte la ea (l.Sam.l6:ll). Astfel, bărbaţii şi băieţii făceau adesea o muncă manuală anevoioasă; ei aduceau în sat oile şi caprele bolnave de pe izlazuri îndepărtate. Cînd trebuia construită o casă, ei transportau pietrele pe spate. Făceau pe jos cea mai mare parte din deplasări. în felul a-cesta, deveneau viguroşi şi robuşti.
Uneori, un tînăr îşi arăta forţa şi curajul prin atacarea şi omorîrea unei fiare sălbatice. David i-a spus lui Saul: „Slujitorul tău păştea oile tatălui său. Şi cînd un leu sau un urs venea să-i ia o oaie din turmă, mă duceam după el, îl loveam, şi o scăpăm din gura lui. Şi cînd se ridica împotriva mea, îl apucam de falcă, îl loveam şi-1 omoram. Slujitorul tău a omorît leul şi ursul" (l.Sam.l7:34-36). Ne sunt relatate fapte similare în toată Biblia (de ex. 2.Sam.23:20).
în toate culturile, există excepţii de la regulă. Biblia spune despre Saul că „nu era printre copiii lui Israel nimeni mai frumos decît el. De la umeri în sus era mai înalt decît toţi" (l.Sam.9:2). Goliat era un alt om deosebit de înalt. în l.Samuel 17:4, citim că el avea o înălţime de şase coţi şi o palmă. Deoarece un cot avea cam 45 cm (distanţa dintre cot şi vîrful degetului mijlociu), trebuie că măsura mai mult de 2,70 m. La celălat capăt al scării, Zacheu era obligat să se caţere într-un sicomor ca să vadă peste capetele mulţimii (Lc.l9:3-4).
C. **Culoarea pielii** şi a **părului.** Numele lui *Esau* înseamnă „de un roşu-brun". Urmaşii lui Esau erau acest popor de roşcovani numit edomiti. Dimpotrivă, israeliţii aveau părul şi tenul de culoare mai deschisă. In zilele noastre, israeliţii arată mai bronzaţi, pentru că sunt neîncetat expuşi soarelui.
Tinerele fete israelite considerau că pielea deschisă la culoare este deosebit de frumoasă şi

evitau pe cît posibil razele de soare. în Cînta-rea Cîntărilor, viitoarea mireasă spunea slujnicelor ei: „Nu vă uitaţi la mine că sunt neagră, căci m-a ars soarele" (Cînt.l:6). Ea se simţea jenată că pielea ei nu era la fel de deschisă la culoare ca a celorlalte fete.

Tinerii israeliţi aveau părul brun sau negru. Cîntarea Cîntărilor 5:11 îl descrie ca fiind „negru ca şi corbul". De mai multe ori în Scriptură, părul este comparat cu o turmă de capre coborînd coasta unui deal (Cînt.4:l; 6:5); trebuie zis că în Israel caprele erau negre.
Arheologii au descoperit în diferite locuri din Palestina legături de încins fruntea datînd de pe vremea Vechiului Testament. Aceasta indică faptul că bărbaţii, ca şi femeile, purtau părul lung. Acesta era cazul lui Absalom (2.Sam.l4:26) şi al lui Samson (Jud.l6:16-19).
Părinţii canaaniţi rădeau adesea capul băieţilor lor, nelăsînd decît o buclă de păr (Lev.l9:27). Era un obicei egiptean, dar israeliţii n-aveau dreptul să-1 urmeze. Apostolul Pavel a recomandat femeilor să nu aibă părul scurt şi bărbaţilor să riu-1 poarte lung (l.Cor.ll:14-15); pentru o femeie, părul scurt însemna că era prostituată. Stilurile de coafură erau adesea o chestiune de cultură şi se schimbau de la o generaţie la alta!
D. Copiii **handicapaţi.** Defectele congenitale erau mai frecvente în epoca biblică decît astăzi. în Pentateuc (Lev.21:18-21) este dată o listă a celor mai frecvente defecte. Se pare că un bărbat handicapat în felul acesta nu avea dreptul să îndeplinească îndatoririle unui preot. Asemenea persoană era deseori ţinta unor batjocuri, ceea ce era strict interzis de către Dumnezeu, care a zis: „Să nu blestemi pe un surd şi să nu pui o piatră de poticnire înaintea orbului, ci să te temi de Dumnezeul tău: Eu sunt Domnul" (Lev.l9:14; cf. Dt.27:18).

ÎNVĂŢĂMÎNTUL

Israeliţii dădeau copiilor lor o instruire completă. Le dădeau o educaţie religioasă şi îi învăţau sarcinile practice ale vieţii cotidiene. Cum ei erau un popor de agricultori, doar responsabilii pe linie religioasă învăţau să citească şi să scrie.
„Isus creştea în înţelepciune... şi era în graţiile lui Dumnezeu şi ale oamenilor" (Lc.2:52). Acest verset rezumă obiectivul sistemului pedagogic evreiesc. Cunoştinţa nu era totul: trebuia de asemenea insuflată înţelepciunea bazată pe o relaţie cu Dumnezeu.
Odinioară în Israel, învăţământul nu era prea structurat. Părinţii erau cei ce asigurau esenţialul. Nu existau nici săli de clasă, nici pro-

gram precis. Pe vremea Noului Testament, evreii dădeau dovadă de o atitudine mai metodică: existau clase şi profesori calificaţi ca să-i instruiască pe toţi copiii din sat.
A. Modelul de învăţător. Ca să înţelegem funcţia învăţătorului evreu, trebuie mai întîi să examinăm învăţătorul divin pe care îl lua ca model. Scriptura îl prezintă pe Dumnezeu ca învăţătorul care zice elevilor Lui: „Iată calea, mergeţi pe ea!" (Is.30:20,21). Dumnezeu cunoaşte şi înţelege nevoile copiilor Săi, îşi stăpîneşte foarte bine materia şi este un exemplu perfect şi infailibil pentru elevii Săi. învăţătorul evreu avea un excelent model în faţa ochilor. Ştim că Dumnezeu i-a folosit pe nişte bărbaţi ca să-1 înveţe Legea pe poporul Israel. Ei erau totodată învăţători şi exemple de evlavie — bărbaţi ca Moise, preoţii şi profeţi ca Ilie (Elia). Ei îi învăţau pe adulţii din Israel, care aveau responsabilitatea de a transmite aceste cunoştinţe copiilor lor.
B. Responsabilitatea părintească. Instruirea religioasă a copiilor revenea părinţilor (Dt.ll:19; 32:46). Nu se admitea nici o excepţie la cei care pretindeau că sunt prea ocupaţi pentru lucrul acesta.
Responsabilitatea lor nu înceta atunci cînd copiii lor deveneau adulţi şi se căsătoreau: ei luau parte şi la educaţia nepoţilor (Dt.4:9). De fapt, ei locuiau adesea în aceeaşi casă.
Tatăl israelit purta responsabilitatea supremă a educaţiei copiilor săi, dar şi soţia lui avea de jucat un rol hotărîtor, mai ales pentru copiii sub cinci ani. în aceşti ani de formare, ea făurea

viitorul fiilor şi fiicelor ei.

Fetiţe care se joacă. Aceste fetiţe dansează şi se joacă pe acest basorelief (cea 2200 î. Cr.) al unui mormînt **egiptean** din Sakkara. **Patru** dintre **ele** ţin **nişte oglinzi.**

Un joc găsit la Teii Beit **Mirsim.** Copiii canaaniţi jucau acest joc pe o tăbliţă cu zece pioni: cinci de formă conică şi cinci tetraedri, toţi de faianţă albastră. Un titirez de fildeş cu patru găuri întregeşte acest joc.

Cînd un băiat avea vîrsta de a lucra cu tatăl său, cel mai adesea era instruit de el, deşi mama lua şi ea parte (Prov.l:8-9; 6:20). Soţia se consacra în special fetelor ei, învăţîndu-le ce trebuie să ştie ca să devină soţii bune şi mame bune.

Chiar dacă altcineva devenea responsabil cu instruirea unui bărbat, această persoană era şi ea considerată ca „tatăl" său. Mai tîrziu, persoana care juca acest rol de învăţător era numită „tată", şi ea se adresa elevilor ei cu „fiii mei".

Preocuparea majoră a părinţilor evrei era ca să facă cunoştinţă copiii lor cu Dumnezeul cel viu. In ebraică, „a cunoaşte" înseamnă *a fi intim legat* de cineva. Scriptura afirmă că respectul sau „teama de Domnul este începutul înţelepciunii, şi cunoaşterea Celui Sfînt este priceperea" (Prov.9:10). Părinţii pioşi îşi ajutau copiii să dobîndească această cunoaştere a lui Dumnezeu. încă din fragedă copilărie, copiii învăţau istoria lui Israel. Ei învăţau probabil pe de rost o mărturisire de credinţă pe care o recitau cel puţin o dată pe an cînd ofereau primele roade. Această mărturisire

de credinţă rezuma istoria lui Israel sub o formă simplă şi uşoară de învăţat pe de rost:

„Tatăl meu era un arameu nomad; el a coborît în Egipt şi a locuit acolo pentru o vreme; ei erau puţini la număr. Acolo, a ajuns o naţiune mare, puternică şi numeroasă. Egiptenii s-au purtat aspru cu noi, şi ne-au chinuit, şi ne~au supus la o robie grea. Noi am strigat la Domnul, Dumnezeul părinţilor noştri, şi Domnul ne-a auzit vocea, şi a văzut necazul, chinul şi oprimarea noastră; şi Domnul ne-a scos din Egipt cu mină tare şi cu braţ întins, cu teroare mare, cu semne şi minuni, şi El ne~a adus în locul acesta, şi ne-a dat ţara aceasta, ţară în care curge lapte şi miere. Şi iată, acum aduc cele dintîi din roadele pă-mîntului pe care mi l-ai dat Tu, Doamne![11] (Dt.26:5-10, RSV)

Astfel, copiii aflau că naţiunea lui Israel încheiase un legămînt cu Dumnezeu. Acest legămînt îi supunea anumitor obligaţii. Ei nu erau liberi să-şi satisfacă propriile dorinţe, ci aveau o responsabilitate faţă de Domnul care îi răscumpărase. Erau învăţaţi cu sîrguinţă indicaţiile pe care le dădea Dumnezeu.

Isus a rezumat esenţa şi intenţia acestor legi cînd a declarat: „Să iubeşti pe Domnul, Dumnezeul tău cu toată inima ta, şi cu tot sufletul tău, şi cu toată gîndirea ta. Aceasta este cea dintîi şi cea mai mare poruncă. Şi a doua este asemenea ei: Să-1 iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi. De aceste două porunci depind toată Legea şi Profeţii" (Mt.22:37-40).

Cum nu existau şcoli pe vremea Vechiului Testament, instruirea se făcea în mijlocul vieţii cotidiene. Cînd se prezenta ocazia, părinţii îşi învăţau copiii. Copilul întreba de exemplu: „Tată, de ce sunt îngrămădite aici aceste pietre? Ce înseamnă ele?" (cf. Ios.4:21). Tatăl explica atunci cadrul religios şi semnificaţia momentului.

Educaţia şi instruirea unui copil durau toată viaţa. Familia evreiască lua foarte în serios învăţăturile Domnului: „Aceste cuvinte, pe care ţi le poruncesc astăzi, să fie în inima ta. Să-i înveţi cu grijă şi atenţie pe copiii tăi" (Dt.6:6-7). Cuvîntul „a învăţa cu grijă şi atenţie" vine de la un cuvînt ebraic care desemna în general ascuţirea unei unelte sau a unui cuţit. Piatra de ascuţit era faţă de lama cuţitului ceea ce instruirea este pentru copil. Ea îl pregăteşte să devină un membru util şi productiv al societăţii.

C. **Şcolile din** sinagogi. Nu ştim de cînd există primele şcoli în sinagogi. Unii cred că ele datează de pe vremea exilului în Babilon. Oricum ar fi, în epoca Noului Testament, ele constituiau un element esenţial al vieţii evreieşti.
în fiecare sabat, evreii se strîngeau cu scrupulozitate la sinagogă ca să-1 asculte acolo pe rabin citind Scriptura şi explicînd Legea. Această activitate i-a făcut pe musulmani să-i poreclească pe evrei „poporul Cărţii". Sinagoga organiza cursuri speciale în afara orelor de cult normale. Băieţii frecventau aceste cursuri în timpul săptămînii ca să studieze Scripturile cu profesori calificaţi. Ei completau în felul acesta învăţătura religioasă pe care o primeau de la părinţii lor. Părinţii evrei se preocupau mai mult de caracterul profesorului de-cît de capacitatea lui pedagogică. Trebuia desigur ca el să fie competent în profesia lui, dar era necesar mai ales să fie un bun exemplu pentru copii. Scrierile evreieşti contemporane Noului Testament ne citează unele din calităţile lui esenţiale. El nu are voie să fie leneş, trebuie să dea dovadă de un caracter bun şi de un spirit imparţial. Nu are voie niciodată să-şi piardă răbdarea, nici să-şi compromită demnitatea glumind, nici să descurajeze copilul. El trebuie să arate că păcatul este respingător şi să pedepsească toate greşelile. Trebuie de asemenea să-şi ţină toate promisiunile.
In afara citirii Scripturii, băieţii evrei învăţau buna-cuviinţă, muzica, strategia militară şi alte cunoştinţe practice. Citim că tînărul Da-vid era „priceput la cîntat din instrument (adică era un muzicant), un om foarte curajos şi de valoare, un războinic, prevăzător în treburi, este un om plăcut, şi Domnul este cu el" (l.Sam.l6:18). Putem deci trage concluzia de aici că el avea o pregătire completă ca majoritatea băieţilor evrei.
în vremea Noului Testament, şcolile evreieşti cereau ca fiecare elev să studieze mai multe pasaje importante din Scriptură. Era vorba mai ales de *Şema,* o altă mărturisire de credinţă a evreilor (Dt.6:4-5). Pe urmă era Deuteronom 11:13-21 şi Numeri 15:37-41. Elevul era de asemenea obligat să înveţe psalmii *Hallel* („laudă", Ps.113 la 118), ca şi povestirea creaţiei (Gen.l la 5) şi legile privitoare la jertfe (Lev.l la 8). Elevii deosebit de dotaţi studiau o mare parte din cartea Leviticului. Numai băieţii aveau parte de un învăţămînt oficial în afara casei.

Ei începeau prin a se aduna în casa profesorului unde citeau pergamente care conţineau scurte pasaje din Scripturi precum *Şema.* Era „şcoala primară" a epocii.
Cînd aveau vîrsta de a urma cursurile sabatice, ei se strîngeau în „casa Cărţii", la sinagogă. Ei se duceau în camera unde erau ţinute sulurile Torei şi-şi învăţau acolo lecţiile sub conducerea *Hazzan-ului,* păstrătorul sulurilor.
Mai tîrziu, ei aveau dreptul de a discuta anumite aspecte ale Legii cu profesorii farisei. Aceste discuţii constituiau „nivelul secundar" al învăţămîntului evreiesc.
în epoca Noului Testament, cursurile durau tot anul. în timpul căldurii lunilor de vară, aceşti băieţi nu învăţau mai mult de 4 ore pe zi. Ei nu aveau ore cînd căldura era deosebit de mare. Cursurile aveau loc înainte de ora 10 şi după ora 15. Se făcea o pauză de 5 ore în timpul părţii celei mai călduroase a zilei.
Clasa avea o mică platformă înălţată pe care stătea profesorul. în faţa lui, pe un suport, avea sulurile ce conţineau pasaje alese din Vechiul Testament. Elevii erau aşezaţi pe sol la picioarele profesorului (Fap.22:3).
Elevii nu erau separaţi pe grupe de vîrstă: ei se adunau toţi în aceeaşi clasă. Prin urmare, învăţămîntul trebuia să fie foarte individualizat. Profesorul copia un verset pentru cei mai tineri, care îl recitau cu voce tare pînă îl ştiau pe de rost. în acest timp, profesorul îi ajuta pe cei mai mari să citească un pasaj din Levitic. Zgomotul continuu probabil că ar fi fost foarte deranjant pentru noi, dar băieţii israeliţi se obişnuiau repede cu el. înţelepţii credeau că dacă un verset nu era repetat cu voce tare, nu întîrzia să fie uitat.
D. Pregătirea profesională. Băieţii erau fără îndoială încîntaţi să se ducă împreună cu tatăl lor pe ogor sau la piaţă ca să cumpere şi să vîndă. Ei îl observau atent în timp ce sădea, curăţa

pomii şi recolta. Uneori, el le dădea voie chiar să îndeplinească o sarcină dificilă, ceea ce îi entuziasma şi mai mult. O lume nouă se deschidea în faţa lor atunci cînd împlineau vîrsta de a-şi întovărăşi tatăl.

Totuşi, munca era monotonă şi obositoare. Pe măsură ce băiatul creştea, avea tot mai multe responsabilităţi. în scurtă vreme, trebuia să lucreze o zi întreagă fără altă odihnă decît cîteva pauze periodice.

Circumcizia. Acest basorelief din Sakkara ilustrează ritul egiptean al circumciziei. La stingă, un asistent ţine mîinile băiatului, în timp ce acel care face circumcizia operează cu un obiect rotund, poate un cuţit din silex (Ex.4:25). La dreapta, cel operat se pregăteşte, punîndu-şi mina pe capul celui care face circumcizia. Contrar egiptenilor, evreii făceau circumcizia băieţilor la vîrsta de opt zile, pentru a simboliza acceptarea copilului în sînul comunităţii legămîn-tului.

Bărbaţii îşi încurajau fiii să lucreze din greu făcînd apel la Scriptură. Proverbe 6:9-11 spunea: „Cît timp vei mai dormi, leneşule? Cînd te vei scula din somn? încă un somnuleţ, o moţăiala, o încrucişare a mîinilor pentru dormit: aşa vine sărăcia peste tine ca unul care hoinăreşte, şi lipsa peste tine ca un om înarmat". Ca să supravieţuiască, o familie trebuia să lucreze din greu!

Israeliţii erau convinşi că o viaţă indisciplinată nu pregătea un tî-năr să înfrunte lumea adulţilor. Ei îi învăţau foarte devreme pe copiii lor simţul responsabilităţilor pentru ca, ajunşi la vîrsta adultă, să-i poată face faţă cu încredere. Un băiat necugetat risca să aibă necazuri şi era o ruşine pentru familia lui. Unul dintre înţelepţi remarca: „Nuiaua şi mustrarea dau înţelepciune, dar un copil lăsat de capul lui face ruşine mamei sale" (Prov.29:15).

Deoarece Israel era o societate agricolă, o mare parte din înţelepciunea practică transmisă din tată în fiu era legată de activităţile agricole. Aceasta cuprindea lecţii despre pregătirea solului în vederea plantării şi apoi în vederea recoltării, ca şi despre recoltă şi înmagazi-

nare. Băieţii dobîndeau aceste cunoştinţe în timp ce lucrau cot la cot cu tatăl lor. Chiar atunci cînd evreii au început să practice meserii nelegate de agricultură, au rămas totdeauna un „popor al pămîntului".

Ca urmare, tatălui îi cădea în sarcină să-1 înveţe pe fiul lui o meserie sau o formă de artizanat. Dacă tatăl era olar, el îl învăţa această meserie pe fiul său. Unul dintre înţelepţii evrei afirma că „cel care nu-şi învaţă fiul o meserie folositoare îl pregăteşte să fie hoţ".

în timp ce băieţii îşi făceau ucenicia, fetele învăţau să coacă pîine, să toarcă şi să ţească sub îndrumarea mamelor lor (Ex.35:25-26; 2.Sam.l3:8). Dacă nu erau decît fete în familie, erau uneori învăţate meseria tatălui lor (Gen.29:6; Ex.2:16).

ACTIVITĂŢI DIN TIMPUL LIBER

în epoca biblică, tinerii nu aveau „timpul liber" pe care-1 au acum; ei aveau totuşi destule ocupaţii plăcute pentru a se distra şi a se amuza.

A. Jucăriile. Nu erau prea multe din acestea. Copiii se jucau în general cu un băţ, un os sau un ciob de olărie. In numeroase săpături arheologice s-au găsit jucării de lut ars.

în Egipt, arheologii au descoperit în mormintele regale mici jucării mecanice precum care de luptă şi căruţe. Fetiţele israelite se jucau cu simple păpuşi de lut îmbrăcate în cîrpe.

Profetul Isaia L-a comparat pe Dumnezeu cu o persoană care a-runcă o minge (Is.22:18). Este singura referinţă biblică la o asemenea jucărie; din nefericire, profetul nu ne descrie nici mingea, nici jocul.

B. Jocurile. Profetul Zaharia a anunţat pentru Israel vremuri de pace, zicînd: „Străzile oraşului vor fi pline de băieţi şi fete care se joacă..." (Zah.8:5). Scriptura nu descrie jocurile cu care se jucau copiii, dar ea menţionează cîntecele şi dansurile lor (Iov 21:11-12). Isus spunea că oamenii din generaţia Sa se asemănau cu nişte „copii şezînd în piaţă, chemîndu-şi tovarăşii

şi zicînd: V-am cîntat din fluier, şi n-aţi dansat; v-am cîntat de jale, şi nu v-aţi tînguit" (Mt.ll:16-17).
Picturile murale din străvechile morminte egiptene reprezintă nişte copii în timp ce se luptă şi se joacă. Se pune întrebarea dacă tinerii evrei practicau aceleaşi sporturi, dar lucrul acesta este foarte probabil.
Alergările şi şotronul erau de asemenea jocuri iubite.
în antichitate, băieţilor le plăcea să exploreze peşterile şi crăpăturile scoarţei terestre din împrejurimi. Tinerii păstori plecau adesea la cutreierat şi puneau capcane pentru animale. Ei se antrenau de asemenea cu praştia sau cu aruncarea suliţei. Chiar şi în jocurile lor, băieţii se pregăteau pentru vîrsta adultă.
MERSUL LA IERUSALIM
Domnul a poruncit evreilor adulţi să se adune regulat într-un loc de închinare central (Ex.23:14-17; Dt.l6:16-17). Lucrul acesta se făcea mai ales din motive religioase, dar pentru copii erau adevărate vacanţe, pline de aventuri şi de mişcare. Pentru ei, era un adevărat privilegiu să se ducă acolo. Ierusalimul era bogat în privelişti neobişnuite, pe care erau fericiţi să le vadă. Uneori, copiii erau atît de nerăbdători să ajungă în Ierusalim, încît alergau în fruntea adulţilor.
Planşă de jocuri. Descoperită într-un mormînt din Ur, această planşă de jocuri (cea sec.25 î. Cr.) era scobită şi conţinea paisprezece pioni rotunzi. Ea este încrustată cu scoici, oase, piatră de var roşie şi pelicule de lapislazuli, introduse in bitum.

ŞEZĂTOAREA
într-un sat evreiesc, se lua cina cam cu două ore înainte de apusul soarelui. Apoi, bărbaţii se adunau în aer liber, se aşezau sau se întindeau pe jos în forma unui cerc mare, în centrul lui fiind bătrînii şi bărbaţii cei mai respectaţi. Băieţii stăteau în jur şi-i ascultau pe cei mai în vîrstă povestind evenimentele zilei sau din vremurile de demult.
Acest cerc slujea drept „ziar de seară". Ştim ceea ce se petrecea acolo. Bărbaţii discutau lucruri precum naşterea unui copil, boala unui sătean, apariţia unui leu sau a unui urs prin împrejurimi, ori evenimentele naţionale. Ei făceau şi planuri de viitor, visînd la per spectiva unei recolte abundente, discutînd semnele preliminare ale unui nor de lăcuste sau cantitatea de ploaie care urma să cadă.
Apoi domnea cîtva timp tăcerea înainte ca un bătrîn să înceapă să recite un poem sau să povestească isprăvi eroice de altădată, ca istoria lui David. Cineva cînta o cîntare, reluată la unison de ceilalţi. Pe urmă, altul declara pe un ton grav: „Trei lucruri fac să se cutremure pămîntul". O altă voce răspundea: „Sunt patru lucruri pe care el nu le suportă". Apoi diferite persoane propuneau patru lucruri care fac să tremure pămîntul, ca de exemplu „un sclav atunci cînd devine rege". După un moment de rîs şi de meditaţie, cineva făcea comentarii asupra vieţii, zicînd de exemplu: „Ca un ciob acoperit cu o zgură de argint...", iar altcineva completa cu „aşa sunt buzele arzătoare şi o inimă rea" (Prov.26:23). Era o minunată şi stranie formă de conversaţie: subtilă, profundă, spirituală şi foarte instructivă. Acest gen de dialog continua cîtva timp înainte de a se trece la alt subiect, pînă la sfîrşitul şezătorii.
Putem să ne imaginăm că băieţii se întorceau acasă, meditînd la tot ce auziseră şi reţinînd ceea ce voiau să-şi amintească. Alţii erau emoţionaţi de istoriile ce zugrăveau isprăvile eroilor din vremurile de altădată. Alţii preţuiseră pur şi simplu distracţia oferită de flecăreala şi de proverbele pe care le auziseră, dar fondul lor colectiv de înţelepciune şi de cunoştinţe se îmbogăţise, ca şi viaţa lor.

Boala si vindecarea

Oamenii au căzut pradă bolilor din ziua în care Dumnezeu i-a izgonit pe Adam şi Eva din grădina Edenului (cf. Gen.2:19). Evreii credeau că boala era produsă de un păcat comis de o persoană şi pe care Dumnezeu trebuia să-1 pedepsească (Gen.l2:17; Prov.23:29-32), sau de un păcat al părinţilor săi (2.Sam.l2:15), ori de amăgirea lui Satan (Mt.9:34; Lc.l3:16). Unele

pasaje biblice afirmă totuşi că explicaţia nu este totdeauna aşa de simplă (cf. Iov 34:19-20). Chiar şi în epoca Vechiului Testament, evreii puneau vindecările pe seama lui Dumnezeu. Astfel, Maleahi 4:2 vorbeşte despre Soarele Dreptăţii care se ridică ducînd sub aripi vindecarea, iar David îl lăuda pe Dumnezeu ca Cel care „vindecă toate bolile tale" (Ps.lO3:3).

TIPURI DE BOLI ŞI SUFERINŢE FIZICE

Vom examina acum cîteva boli din vremurile biblice, ca şi problemele legate de ele. Orice cititor al Scripturii ar trebui să le înţeleagă, căci aceste boli au influenţat deseori cursul istoriei lui Israel, iar lucrarea lui Isus punea accentul pe vindecarea bolnavilor.

1. **Afazia.** Este vorba de pierderea temporară a vorbirii, provocată adesea de o leziune a creierului, dar atribuită unui şoc afectiv. Lucrul acesta s-a întîmplat cu profetul Ezechiel (Ez.33:22). Cînd un înger 1-a anunţat pe Zaharia că urma să fie tatăl lui Ioan Botezătorul, bătrînul a ieşit din templu şi nu a putut pronunţa nici un cuvînt (Lc.l:22).

2. Apoplexia. Acest termen se aplică unei rupturi sau unei astupări a unei artere cerebrale, ceea ce provoacă un atac de apoplexie. Cînd Abigail i-a povestit lui Nabal teribilele consecinţe ale insultei adresate lui David, „inima lui Nabal a primit o lovitură de moarte, şi el a devenit ca o piatră"; după zece zile, el a murit (l.Sam.25:37-38). Aceste simptome au sugerat că el a fost lovit de apoplexie. Se pare că Uza,

care atinsese chivotul legămîntului, a cunoscut aceeaşi soartă (2.Sam. 6:7), ca şi Anania şi Saf ira (Fap.5:5,9-10).

3. Bolile venerice. Unele fapte arată că bolile venerice erau frecvente în epoca Bibliei. Astfel, Zaharia 11:17 avertizează păstorul care îşi părăseşte turma, spunînd că braţul o să i se usuce, iar ochiul drept o să-i orbească. Aceste simptome sugerează o boală a măduvei spinării, poate datorită unei boli venerice. Lea avea o slăbiciune a ochilor care putea să fi fost rezultatul unui sifilis ereditar (Gen.29:17).

4. Cancerul. Ezechia a fost foarte bolnav, şi Domnul i-a recomandat să se pregătească de moarte (2.Re.20:l). Domnul 1-a lovit pe loram cu o boală incurabilă, şi după doi ani, măruntaiele i s-au vărsat (2.Cr. 21:18-19). învăţaţii biblici cred că aceşti oameni au fost probabil atinşi de o anumită formă de cancer, deşi şi simptomele lui loram pot fi atribuite unei dizenterii cronice. Biblia nu menţionează în mod expres cancerul, pentru că în vremea aceea încă nu fusese identificată aceas tă boală.

5. Dizenteria. Este o boală care, în stadiul mai avansat, putrezeşte măruntaiele (2.Cr.21:15-19). Fibrina se separă din peretele interior al intestinelor, ceea ce provoacă eliminări sanghinolente.

Noul Testament se referă la o formă gravă de dizenterie. Tatăl unui creştin numit Publius zăcea bolnav de dizenterie (Fap.28:8). Pa-vel s-a dus la el, s-a rugat pentru el, şi el s-a vindecat.

6. Epilepsia. Este vorba despre o boală caracterizată de descărcări electrice neregulate ale sistemului nervos central şi care se manifestă prin convulsii. în Evanghelii, un om 1-a adus la Isus pe fiul său epileptic ca să-1 vindece (Mc.9:17-29). Biblia zice că acest băiat avea „duh/ spirit mut". Isus 1-a vindecat.

Se credea odinioară că epilepsia era provocată de lună. Se considera că epilepticii erau cam lunatici (ţicniţi). Psalmul 121:6 exprimă această idee cînd spune: „Soarele nu te va bate ziua, nici luna noaptea".

7. Febra. Moise i-a avertizat pe israeliţii răzvrătiţi că Domnul o să trimită „peste voi groaza, slăbirea progresivă şi febra, care va face ca ochii să-ţi ardă" (Lev.26:16). Febra este menţionată şi în Deuteronom 28:22.

Cînd Isus a constatat că soacra lui Petru avea febră, a alungat febra, şi această femeie a putut să se scoale şi să-i slujească pe discipoli

(Lc.4:38). Altă dată. Domnul a vindecat fiul unui funcţionar regal care suferea de o febră puternică (Io.4:46-54). în Palestina antică, numeroase boli se caracterizau prin febră mare, printre care malaria şi febra tifoidă.

8. Kurunculii. Este vorba de inflamaţii ulceroase ale pielii produse de o infecţie cu stafilococi. Erau uneori confundate cu pustulele sau antraxul (dalac). Aceşti furunculi (în ebraică *şechin)* sunt menţionaţi pentru prima oară în Exod 9:9. Cum Faraon refuza să-i lase pe israe-liţi să părăsească

Egiptul, poporul lui a fost lovit de ulcere (furuncule) din talpa picioarelor pînă în creştetul capului (Iov 2:7). Regele Ezechia a fost şi el a acoperit cu ulcere (2.Re.20:7), pe care Isaia le-a vindecat aplicîndu-i o împachetare cu smochine. Smochinele proaspete uscau ulcerele; înainte de descoperirea antibioticelor, acest tip de tratament era curent.

9. Gangrena. Această boală este menţionată de 2 ori în Biblie, în Deuteronom 28:22 şi în 2.Timotei 2:17, care zice: „Şi cuvîntul lor va roade ca gangrena". Aceasta corespunde cuvîntului grec *gangraina.* Este vorba de o putrezire a ţesuturilor datorată unor tulburări circulatorii; ea se întinde rapid şi nu poate fi oprită decît prin amputare.

10. Guta. Un exces de acid uric în sînge provoacă această boală renală care se manifestă printr-o inflamaţie dureroasă a articulaţiilor. 2.Cronici 16:12-13 declară că regele Asa avea o boală de picioare, ceea ce era, după cît se pare, gută.

11. Hidropizia (sau edem). Este vorba de o acumulare anormală de serozitate în ţesutul conjunctiv al corpului sau într-o cavitate naturală a corpului, mai ales în abdomen. Ea se traduce prin umflare. Isus a în-tîlnit o persoană lovită de aceasta boală, în casa unui fariseu. Cînd Domnul 1-a întrebat pe acesta din urmă dacă era permis să vindece în ziua sabatului, El n-a primit răspuns. Isus a vindecat îndată bolnavul (Lc.l4:l-4).,

12. Insolaţia. Se pare că Isaia vorbea despre insolaţie sau despre o apatie datorată căldurii cînd a scris: „Nu te va bate nici arşiţa, nici soarele" (Is.49:10). 2.Regi ne relatează că un tînăr care lucra printre secerători a zis deodată tatălui său: „Capul meu! Capul meu!" A fost transportat acasă, unde a murit (2.Re.4:18-20). Oamenii erau adesea loviţi de insolaţie în Orientul Mijlociu în timpul verii.

97

13. Lepra. Această boală, una din cele mai de temut dintre toate, este provocată de un bacii şi se caracterizează prin formarea unor noduri care se dezvoltă şi care duc la o pierdere a sensibilităţii şi la diformităţi. Tratată în ziua de azi cu medicamente pe bază de sulfonă, este poate cea mai puţin infecţioasă dintre toate bolile contagioase cunoscute. Numele ei corect este „boala (maladia) lui Hansen". în vremurile biblice, diagnosticul era adesea fantezist. Oamenii credeau că lepra era foarte contagioasă şi ereditară. Levitic 13:1-17 condamna lepra ca „plagă" (urgie).

LEPROSUL

De-a lungul istoriei, lepra face parte dintre bolile cele mai de temut de oameni. Pî-nă în secolul 20, s-au încercat asupra leproşilor toate formele de ostracism (izolare) social ca să se oprească boala. Locuitorii din Hawai îi deportau pe leproşi pe insula Molokai. Nobilii din Evul Mediu construiau imense leprozerii. Cît despre evreii din antichitate, ei îi izgoneau „afară din tabără" (Lev.l3:46).

Nu avem nici o informaţie în privinţa vieţii pe care o duceau leproşii în epoca biblică, o dată ce erau excluşi din comunitate. Levitic 13 la 15 conţine datele cele mai competente privind tratamentul leprei în Vechiul Testament. Aceste capitole definesc în esenţă simptomele bolii, procedurile prin care un preot hotăra dacă o persoană era vindecată, şi ofrandele de adus înainte ca un lepros să se poată reintegra în comunitate.

Condiţia de viaţă a leproşilor este descrisă foarte simplu în Levitic: „Leprosul, a-tins de plagă, să-şi poarte hainele sfîşiate, şi să aibă capul gol; să-şi acopere barba şi să strige: ‚Necurat! Necurat!' Cîtă vreme va avea plaga, va fi necurat; el este necurat: să locuiască singur; locuinţa lui să fie afară din tabără" (Lev.l3:45-46).

Ducerea unei vieţi de lepros era o soartă înspăimîntătoare. în epoca medievală, preoţii făceau adesea un serviciu de înmormîntare pentru un lepros înainte ca el să fie aruncat afară din oraş. Minunile lui Cristos care vindecă leproşii adeveresc compasiunea Lui, ca şi puterea Lui (cf. Mt. 8:1-4; Mc.l:40-45; Lc.5:12-14).

Luca este singurul evanghelist care ne povesteşte cum a vindecat Isus pe cei zece leproşi în cursul ultimei Sale călătorii la Ierusalim. Toţi au constatat că erau vindecaţi în timp ce se duceau la preot, dar numai unul s-a întors ca să-I mulţumească Domnului. Este singura relatare din Noul Testament care ne indică faptul că leproşii se deplasau în grup; se pare deci că Legea din Levitic devenise mai flexibilă. 2.Regi 7:3-10 menţionează 4 leproşi strînşi unul lingă altul în afara porţilor oraşului. După cît se pare, erau ţinuţi la depărtare de populaţia „sănătoasă" a oraşului. în epoca Noului Testament, lepra era considerată o sursă de contaminare fizică mai degrabă decît de stricăciune morală (ceea ce constituia un mit popular pe vremea lui Isus).

Lepra era totdeauna un dezastru, dar a fost nevoie de multe secole pentru ca societatea să înveţe să facă faţă bolii.

Dacă pe piele apărea o pată albă, preotul declara că persoana este leproasă şi o pţinea în carantină timp de 7 zile. Dacă nu se observa nici o schimbare a petei, el prelungea carantina cu încă o săptămînă. Atunci, dacă pata începea să dispară, „leprosul" era declarat vindecat şi putea să-şi reia viaţa normală. Dimpotrivă, dacă pata rămăsese sau se extinsese, el era declarat necurat (impur) şi era alungat.

Lepra era foarte frecventă în Orientul Apropiat. Dacă un israelit era vindecat de lepră, trebuia să aducă anumite jertfe şi să îndeplinească ritualuri de purificare (Lev.l4:l-32). Isus a vindecat mulţi leproşi (Lc.5:12-13; 17:12-17).

14. Malaria. Această boală infecţioasă este datorată prezenţei unor paraziţi protozoari în celulele roşii din sînge. Acest parazit este inoculat de înţepătura ţînţarilor femeii din genul *anofel;* el se dezvoltă în sîngele de om şi de animal. O dată ce malaria a ajuns în sînge, izbucneşte periodic. Se poate ca Pavel să se fi referit la malarie cînd a vorbit despre „ţeapă (spinul) lui în carne" (2.Cor.l2:7).

15. **Malformaţiile.** Acest termen general desemnează toate defectele corporale precum cecitatea, şchiopătarea, un os zdrobit, degete de la mîini sau de la picioare prea multe *(polidactilism),* o cocoaşă, etc. O persoană handicapată în felul acesta nu avea dreptul să aducă jertfe lui Dumnezeu (Lev.21:16-24), nici să treacă dincolo de perdeaua templului sau să se apropie de altar, căci ar fi întinat sanctuarul. Animalele deformate nu puteau să fie folosite pentru jertfe (Ex.l2:5).

16. Orbirea şi tulburările auditive. Trei tipuri de orbire sau cecitate sunt menţionate în Biblie: o orbire bruscă provocată de muscă şi agravată de praf, murdărie şi strălucirea soarelui; orbirea progresivă produsă de îmbătrînire; şi orbirea cronică. Pavel a devenit temporar orb pe drumul Damascului (Fap.9:8). Scriptura vorbeşte adesea de bă-trîni a căror „vedere slăbea" (cf. Gen.27:l; 48:10; l.Sam.4:15), dar Biblia se referă cel mai adesea la orbirea cronică.

Israeliţii aveau compasiune pentru orbi. Domnul blestema chiar pe cel care face să rătăcească un orb (Dt.27:18). Isus a vindecat mulţi orbi, căci zicea: „(Dumnezeu) M-a uns să vestesc săracilor Evanghelia; El M-a trimis să vindec pe cei cu inima zdrobită, să predic captivilor eliberarea, şi orbilor căpătarea vederii" (Lc.4:18). Isus a vindecat un om orb din naştere (Io.9:l-41), 1-a vindecat pe altul în mod pro-

gresiv (Mc.8:24), ca şi doi orbi aşezaţi pe marginea drumului (Mt.20: 30-34) şi pe mulţi alţii (Mc.lO:46-52; Lc.7:21).

Orbirea era interpretată adesea ca o pedeapsă pentru păcat. Găsim asemenea exemple la Sodoma (Gen.l9:ll), în armata siriană (2.Re. 6:18) şi în cazul lui Elima în Paf os (Fap.l3:6-ll). Noul Testament menţionează uneori oameni care şi-au pierdut capacitatea de a vorbi (Mt.9:32; 15:30; Lc.ll:14). Aceasta rezulta adeseori ca urmare a pierderii auzului.

Cristos **vindecînd** un **orb.** în acest detaliu de pe frontonul unui sarcofag roman (spre 330 d. Cr.), Domnul atinge ochii unui orb cu noroi la bazinul din Siloam (Io.9). Evreii credeau că Dumnezeu îi blestema pe cei care lăsau un orb să rătăcească în afara drumului (Dt.27:18).

17. Paralizia. Este vorba de paralizia totală. Evanghelistul relatează un incident celebru în care Isus a vindecat un paralitic la Caperna-um (Mc.2:l-12). Cartea Faptelor semnalează faptul că apostolii vindecau mulţi „paralitici" (Fap.8:7; 9:33-34).

18. Plăgile (urgiile). Biblia foloseşte acest termen pentru a desemna toate bolile epidemice. El mai este folosit într-un sens general în Exod 7 la 10 pentru a defini încercările la care i-a supus Dumnezeu pe egipteni.

Epidemiile i-au lovit de trei ori pe israeliţi în timpul pribegiei lor prin deşert. Prima dată, ei au mîncat prepeliţe pe care li le trimisese

Domnul pentru a le satisface pofta de carne (Num.ll:33). Supărat pe ei, Dumnezeu i-a pedepsit cu o plagă. A doua oară, o „plagă" a decimat spionii care-i descurajaseră pe israeliţi să intre în Ţara Promisă (Num.l4:37). A treia epidemie a fost o pedeapsă pentru israeliţi, pe care a oprit-o Aaron cînd a adus tămîie ca jertfă înaintea Domnului (Num.l6:46-47). Puţin mai tîrziu, Fineas i-a salvat de la o epidemie prin uciderea unui bărbat care adusese în sînul taberei o madianită. Cu toate acestea, au pierit 24.000 de oameni (Num.25:8-9).

Vechiul Testament descrie numeroase episoade în care Dumnezeu a trimis „plăgi" ca să-Şi pedepsească poporul. Se poate cita de exemplu 2.Samuel, unde David a zis: „Construieşte un altar Domnului pentru ca plaga să se retragă de deasupra poporului" (2.Sam.24:21). Totuşi, nimic nu ne permite să spunem că Biblia se referă vreodată la epidemii de ciumă bubonică, ca cele care au provocat milioane de morţi în Europa în timpul Evului Mediu.

19. Poliomielita. Este vorba despre o formă de paralizie, care afecta mai ales copiii. l.Regi 17:17 ne vorbeşte despre o femeie care şi-a adus fiul la profetul Ilie (Elia). Băiatul era atît de bolnav, încît nu mai era respiraţie în el; acest simptom este uneori legat de poliomielită, deşi ar putea să corespundă şi unei anumite forme de meningită. Ilie 1-a înviat pe băiat datorită intervenţiei Domnului ca răspuns la rugăciunea lui. Scriptura nu ne spune dacă bolnavul a fost vindecat deplin. Este posibil ca oamenii descrişi în Matei 12:9-13 şi Ioan 5:2 să aibă poliomielită.

20. Pustulele. Era vorba probabil despre antrax sau dalac, o boală care poate fi transmisă oamenilor de către vite, oi, capre şi cai. Ea se datorează unui stafilococ alungit care produce spori ce dau naştere unor furunculi sau pustuli la om. Aceste pustule nu sunt menţionate decît o singură dată în Biblie (Ex.9:9-10). Domnul i-a lovit cu ele pe e-gipteni cînd Faraon a refuzat să-i lase pe evrei să plece în Ţara Promisă.

21. Sincopa. Oprirea brutală a inimii sau căderea bruscă a presiunii sanguine caracterizează sincopa. Cînd a aflat Iacob că fiul său Io-sif era încă în viaţă, inima „i-a slăbit" (Gen.45:26): probabil că a avut o sincopă. Cînd EÎi a aflat că fusese capturat chivotul legămîntului, s-a răsturnat de pe locul unde şedea, şi-a frînt gîtul şi a murit (l.Sam.

4:18). Se pare că era vorba de o criză cardiacă sau de o sincopă.

23. Şchiopătarea. Scriptura vorbeşte adesea despre şchiopi, cazul cel mai cunoscut aflîndu-se în Fapte 3:2-11, unde citim că un şchiop (din naştere) era transportat în fiecare zi la Poarta Frumoasă din Ierusalim pentru a cerşi acolo. într-o zi, cerşetorul i-a văzut pe Petru şi pe Ioan intrînd în templu şi le-a cerut pomană. în loc de aceasta, apostolii au invocat Numele lui Isus pentru a-1 vindeca. Petru 1-a ridicat în picioare pe şchiop, şi acesta a început să umble. Isus a vindecat numeroşi şchiopi (Mt.l5:30-31).

22. Tuberculoza sau ftizia, o infecţie distrugătoare a plămînilor. Moise i-a avertizat pe israeliţii răzvrătiţi: „Domnul te va lovi cu tuberculoză, cu febră, cu o inflamare, cu o ardere foarte mare..." (Dt. 28:22).

24. Tulburările endocrine. Legea lui Moise nu permitea unui pitic să se apropie de Dumnezeu (Lev.21:20). Ştiinţa modernă a demonstrat că nanismul se datorează unei tulburări a glandelor endocrine.

Biblia menţionează şi un anumit număr de uriaşi, ca Goliat (l.Sam. 17:4). Gigantismul este provocat de secreţii excesive ale glandei pitu-itare. Cu toate acestea, multe persoane de statură înaltă moştenesc

Trepanaţia. Chirurgii evrei din secolul 6 î. Cr. practicau trepanaţia, îndepărtarea pe cale chirurgicală a unor bucăţi de os din craniu pentru a micşora presiunea asupra creierului. Ei râdeau capul pacientului, tăiau pielea şi o îndepărtau pentru a dezgoli osul. Ei se serveau de un mic fierăstrău pentru a îndepărta o bucată de craniu, care era pus la loc după golirea totală a lichidului acumulat. Arheologii au descoperit cranii în care se scobiseră cavităţi sau orificii de drenaj lăsate deschise, ceea ce sugerează că operaţia eşua adesea.

această caracteristică de la strămoşii lor.

25. Tulburările menstruale. După Legea lui Moise, o femeie care suferea din cauza unor tulburări menstruale trebuia să fie considerată ca necurată (impură) (Lev.l5:25). Una dintre ele, care fusese afectată din această cauză timp de 12 ani (Lc.8:43-48), a atins poala hainei lui Isus şi a fost imediat vindecată, pentru că avea o credinţă mare.

26. Tulburări mintale şi nervoase. Regele Saul pare să fi avut simptomele unei psihoze

maniace depresive (l.Sam.l6:14-23). Biblia menţionează şi alte personaje atinse de tulburări mintale sau nervoase, ca de exemplu Nebucadneţar (Dan.4:33).
27. Tulburările pielii. Biblia citează mai multe tipuri de tulburări dermice precum „chelbea" (Lev.l3:30; 21:20). Levitic 13:39 face probabil aluzie la vitiligo, care se confunda adesea cu lepra. Levitic 21:20 menţionează de asemenea scabia (rîia) şi pecinginea, atribuite unei micoze.
28. Variola. Potrivit unor t ologi, cuvîntul ebraic *maqaq* („faptul de a se consuma") face aluzie la variolă. Expresia „a se consuma" traduce în general o disperare psihică: „Cei care vor rămînea dintre voi se vor ofili" (Lev.26:39). „Nu veţi ţine doliu, nici nu veţi plînge, ci vă veţi ofili de nelegiuirile voastre" (Ez.24:23). într-un caz cel puţin, cuvîntul *maqaq* desemnează o putrezire a pielii: „Rănile mele miros urît şi sunt purulente din cauza nebuniei mele" (Ps.38:5).
29. Viermii, vermina, chelbea. Isaia i-a avertizat pe oamenii răzvrătiţi din Israel că vor fi mîncaţi de viermi (Is.51:8). El profeţea această soartă şi Babilonului (Is.l4:ll). Aceste boli parazitare puteau fi mortale, pentru că nu se dispunea de nici un medicament pentru a lupta contra lor.
Scriptura spune că „un înger al Domnului" 1-a lovit pe Irod cel Mare. El a murit mîncat de viermi (Fap.l2:23).

UTILIZAREA MEDICINEI

Cînd corpul unei persoane începea să se degradeze şi s-o facă să sufere, desigur că ea căuta remedii. Astfel, în antichitate, oamenii au dobîndit cunoştinţe vaste în medicina naturală. Primele medicamente au fost probabil transmise israeliţilor de că-

tre egipteni, mai ales de preoţi. Aceştia îşi îmbălsămau morţii cu mirodenii şi parfumuri, un obicei pe care evreii n-au întîrziat să-1 adopte.
în vremurile biblice, medicamentele erau extrase din minerale, din substanţe animale, din plante, din vin, din fructe şi alte substanţe vegetale. Scriptura menţionează adesea întrebuinţările medicinale ale acestor produse.
Astfel, „balsamul din Galaad" este citat ca remediu (Ier.8:22). Se pare că era vorba despre o excreţie aromatică a unui arbore cu frunze necăzătoare sau a unei forme de tămîie. Se ştia de asemenea că vinul amestecat cu smirnă uşura durerea prin îmbătarea simţurilor. Acest remediu I-a fost propus lui Isus cînd a atîrnat pe cruce, dar El a refuzat să-1 bea (Mc.l5:23). Israeliţii îşi ungeau bolnavii cu loţiuni calmante din ulei de măsline şi plante medicinale. în istoria despre Bunul Samaritean, s-a turnat ulei şi vin peste rănile omului (Lc.lO:34). Primii creştini au rămas fideli acestei practici, ungîndu-i pe bolnavii pentru care se rugau (Iac.5:14). Matei 23:23 menţionează anumite mirodenii care erau adesea folosite ca antiacide. Mandragorele erau folosite ca afrodisiac (Gen.30:14). Alte plante erau folosite ca remedii sau stimulente.

MEDICII ŞI MUNCA LOR

Chiar în Vechiul Testament, existau medici profesionişti care îşi practicau arta, dar lucrarea lor era adesea considerată ca fiind magie. Vechiul Testament nu-i menţionează cu numele, dar face aluzie la munca lor (Gen.50:2; 2.Cr.l6:i2; Ier.8:22). Cartea apocrifă a Siracidu-lui (sec.2 î. Cr.) celebrează înţelepciunea şi iscusinţa medicilor (38: 1-15). în Noul Testament, Luca este numit „doctorul (medicul) iubit" (Col.4:14).
Circumcizia (tăierea împrejur) este singura formă de chirurgie menţionată în Biblie. Era vorba despre îndepărtarea ceremonială a prepuţului băiatului evreu la opt zile după naştere. Această practică a început prin porunca lui Dumnezeu dată lui Avraam (Gen.l7:10-14), şi Dumnezeu S-a mîniat pe Moise pentru că n-o ţinuse (Ex.4:24-26). Chiar şi Isus a fost circumcis la vîrsta de opt zile (Lc.2:21).

103
Instrumente chirurgicale. Printre aceste instrumente chirurgicale descoperite la Pompei se disting cuţite, scalpele, foarfeci fine şi foarfeci mari. Lucrul acesta arată că chirurgia era deja destul de dezvoltată în secolul 1 după Cristos.
REMEDII RITUALE ŞI VINDECĂRI MIRACULOASE
Biblia menţionează anumite cazuri în care un bolnav a făcut o baie rituală pentru a primi o vindecare. Cînd Naaman a fost lovit de lepră, profetul Elisei 1-a sfătuit să se cufunde de şapte ori în Iordan. Naaman a făcut lucrul acesta şi a fost vindecat (2.Re.5:10). Isus a aplicat noroi pe ochii unui orb şi i-a cerut să şi-i spele în bazinul Siloam. Orbul s-a supus, şi şi-a recăpătat vederea (Io.9:7).
în mai multe rînduri, Dumnezeu a făcut miracole prin lucrarea slujitorilor Săi. Elia (Ilie) şi Elisei au făcut numeroase vindecări (l.Re. 17:17-22; 2.Re.4:32-37). Faptul că Isus vindeca oamenii de tot felul de boli confirma că El era Mesia (Lc.7:20-22).
Preoţii din templu aveau mai multe însărcinări pe linie medicală. Leviticul descrie şapte forme de purificare rituală care aveau o semnificaţie medicală. Ele se ocupau cu: urmările naşterii (Lev.12), cu lepra (Lev.13), cu bolile venerice (Lev.l5:12-15), cu activitatea sexuală a bărbatului (Lev.l5:16-18), cu raporturile sexuale (Lev.l5:18), cu men-struaţia (Lev.l5:19-30) şi cu cadavrele (Lev.21:l-3).
Alimentaţia
105
Alimentaţia
Din Geneza 1:29 (unde Dumnezeu zice: „V-am dat orice iarbă purtătoare de seminţe care este pe suprafaţa pămîntului... aceasta va fi hrana voastră") pînă în Apocalipsa 22:2 (unde Ioan ne vorbeşte despre „pomul vieţii care produce douăsprezece feluri de fructe"), Biblia este plină de referiri la hrană. Legumele constituiau baza alimentaţiei în climatul cald din Palestina. Carnea era în general rezervată invitaţilor de onoare şi străinilor aflaţi în trecere.
Cerealele făceau adesea parte din meniu. Se mînca pîinea singură sau împreună cu ceva care să-i dea gust, ca sare, oţet, bulion sau miere. Fructele şi peştele erau de asemenea foarte apreciate, dovadă discipolii care au fost chemaţi să-şi părăsească plasele de pescuit ca să-Lurmeze pe Isus.
Şarpele a ispitit-o pe Eva propunîndu-i un fruct: astfel a intrat păcatul în lume. Esau şi-a vîndut dreptul de întîi născut pentru o ciorbă de linte. Isus a fost ispitit de diavol să schimbe nişte pietre în pîini, şi El a folosit două produse alimentare - pîinea şi vinul - ca să simbolizeze participarea noastră la suferinţele Sale. Nevoie omenească de pe pămînt, hrana este un fascinant „fir roşu" prezent în toată relatarea revelaţiei lui Dumnezeu făcută omenirii.
OBICEIURILE ALIMENTARE
Scriptura este plină de referiri la banchete şi ospeţe, dar nu ni se dau multe amănunte despre mesele zilnice din familie. Se pare totuşi că exista obiceiul de a se lua două mese regulate pe zi: micul dejun, o mîncare uşoară de dimineaţă, şi cina, o masă ceva mai consistentă seara, cînd era mai răcoare.
La origine, evreii îşi luau mesele pe pămînt, întinşi pe rogojini. Pe
urmă au adoptat obiceiul de a folosi o masă cu nişte canapele pe care se întindeau (Io.21:20). Se zicea o rugăciune scurtă sau o binecuvîn-tare înainte de masă, ca atunci cînd Isus a binecuvîntat pîinea înainte de a hrăni mulţimea (Mt.l4:19). Se considera că este foarte important să-ţi speli mîinile; oamenii - mai ales fariseii — vedeau în lucrul acesta o obligaţie religioasă (Mc.7:3). Mîncatul împreună, chiar şi astăzi, pare să semnifice: noi suntem prieteni, avem o legătură comună. Această semnificaţie este prezentă în toată Biblia. Mesele par a fi ceva mai mult decît o consumare a hranei: este participarea a tot ceea ce constituie familia omenească şi deschiderea sinceră faţă de cei care ne înconjoară.
A. Micul dejun. Masa de dimineaţă se lua în general între ora 9 şi amiază. Era o gustare uşoară compusă din pîine, fructe şi brînză.
B. Cina. Masa principală a zilei avea loc seara, cînd temperaturile înalte din Palestina erau mai coborîte, şi atmosfera era mai plăcută. Meniul se compunea din carne, legume, unt şi vin.
C. Ospeţele. Evreilor le plăceau sărbătorile şi, conform Scripturii, un ospăţ constituia cel mai bun mod de a sărbători un eveniment vesel. Muzica era aproape totdeauna prezentă (Is.5:12), şi uneori şi dansul (ca atunci cînd fiica Irodiadei a dansat pentru Irod şi invitaţii lui, Mc.6:32).
Ospăţul era organizat şi condus de un „coordonator" sau „organizator" al mesei (Io.2:8) care spunea

servitorilor ce aveau de făcut şi care gusta felurile de mîncare şi vinul.
Iată cum se puteau clasifica sărbătorile religioase, care aveau ca e-lement principal masa: (1) Sabatul, sărbătoarea lunilor noi, anul sabatic şi Anul Jubileului; (2) Pastele, ziua Cincizecimii şi Sărbătoarea Tabernacolelor (Corturilor); (3) Sărbătoarea Purim şi a Dedicării (I-naugurării). Orice muncă trebuia să înceteze în timpul principalelor zile de sărbătoare. în prima şi a şaptea zi a sărbătorilor de şapte zile, lucrul era suspendat (Lev.23).
Existau bineînţeles ospeţe de nuntă (Io.2:l-ll), mese aniversare (Gen.40:20), mese cu ocazia înmormîntărilor (Ier.l6:7-8), mese pentru tunsoarea oilor (l.Sam.25:2,36) şi cu multe alte ocazii. Unul cele mai cunoscute ospeţe din Biblie este masa pregătită cu ocazia întoarcerii fiului pierdut (risipitor) (Lu.l5:ll-32).
106
Viaţa cotidiana m vremurile biblice
Alimentaţia
107
Este interesant de notat că femeile nu erau niciodată prezente ca invitate la mesele evreieşti.
D. Ospitalitatea. Avraam „şedea la uşa cortului în căldura zilei... şi iată, a văzut în faţa lui trei bărbaţi" (Gen.l8:l-2). El le-a dat apă de băut şi ca să-şi spele picioarele prăfuite. Ei s-au aşezat la umbra unui copac, iar Avraam şi Sara le-au pregătit o masă. S-a dovedit că aceşti invitaţi erau îngeri!
în Evrei 13:2, ni se recomandă: „Nu uitaţi ospitalitatea, căci unii, fără să ştie, i-au găzduit pe îngeri". Ospitalitatea, amabilitatea faţă de străini şi „mai ales faţă de fraţii în credinţă" (Gal.6:10) avea rădăcini în Vechiul Testament şi a devenit un element din învăţătura Noului Testament.
E. Masa. în Palestina antică, ea era totdeauna confecţionată din piele, de formă circulară, pusă pe rogojina de pe sol. Pe marginile acestei mese sub formă de platou erau nişte găuri prin care se trecea un cordon şi se agăţa „masa" de perete.
Ulterior, au existat mese normale şi canapele pe care oamenii stăteau lungiţi. Invitaţii se sprijineau pe cotul lor stîng şi mîncau cu mî-na dreaptă.
F. **Ustensilele.** Acest cuvînt se referă la mai multe articole. Printre ustensilele sacre citate în Exod 25:29 erau platouri, pahare, potire şi farfurii. 2.Regi 21:13 vorbeşte despre o ustensilă obişnuită folosită în cămine: „Voi şterge Ierusalimul aşa cum se şterge o farfurie şi apoi se întoarce cu faţa în jos".
G. **Pîinea înmuiată.** Evreii nu se slujeau de tacîmuri. Ei recurgeau la o bucată de pîine pe care o înmuiau în supa sau fiertura pe care o puneau pe masă. Gazda înmuia o bucăţică de pîine şi o dădea invitatului ei. Isus i-a dat lui Iuda bucăţica de pîine (Io.l3:26) ca să arate că acest discipol era cel care urma să-L trădeze.
POSTURILE
Ospeţele constituie un element important în viaţa evreiască, dar posturile (abţinerea de la hrană timp de o anumită perioadă) erau la fel de importante. Ele erau prescrise de către Legea lui Moise pentru ziua ispăşirii (Yom Kippur), pentru comemorarea distrugerii Tablelor Legii şi a altor evenimente importante din istoria lui Israel („îndureraţi-vă sufletele", Lev.l6:29).
Se practica postul pentru a se da dovadă de umilinţă, de regret sau de dependenţă faţă de Dumnezeu. Se arăta lucrul acesta prin îmbră-carea unui sac, prin presărarea de cenuşă pe cap şi prin nespălarea mîinilor.
Deşi postul a devenit un act de ipocrizie pentru unii (Mt.6:16-18), ştim că Isus a postit timp de 40 de zile şi 40 de nopţi cînd era în deşert (Mt.4:2). Se pare că fiecare era liber să respecte sau nu această practică religioasă.
VINUL
Legea lui Moise permitea băutul vinului; totuşi, beţia era interzisă. Vinul era folosit ca „libaţie" pentru jertfa zilnică (Ex.29:40). Nazireii nu aveau drept să bea din el (Num.6:3), nici preoţii în timpul îndeplinirii funcţiilor lor în templu (Lev.lO:9). Pavel îi arată lui Timotei că

diaconii trebuie să „nu fie dedaţi la mult vin" (l.Tim.3:8). Se pare evident că abuzul de alcool era în antichitate o problemă ca şi astăzi.
în lista legilor şi regulilor se află sfatul de a nu amîna „să-Mi aduceţi ca jertfă primul rod... al viţei" (Ex.22:29). „Vinul" şi „băutura ta-

Teasc de vin. Nişte troace ca aceasta, descoperite la Ierusalim, conţineau struguri din care se făcea vin. Nişte bărbaţi se ţineau de două frînghii întinse deasupra acestor troace şi călcau strugurii în picioare ca să extragă din boabe sucul, care curgea într-un rezervor trecînd printr-o gaură practicată în fundul troacei (Nee.l3:15).

re" menţionate în Numeri 6:3 erau băuturi făcute pe bază de struguri fermentaţi.
în Isaia 25:6 se vorbeşte despre vinuri vechi, care simbolizează bi-necuvîntările ospăţului Domnului.
Cînd Isus atîrna pe cruce, I s-a dat să bea oţet pe un burete. Era probabil vinul prost pe care îl beau soldaţii romani (Mt.27:48). Deşi nu era o băutură de bună calitate, oţetul era folosit pentru a înmuia pîinea în el (Rut 2:14). Turnat pe salpetru, avea un efect efervescent: „Ca oţetul pe salpetru, aşa este cel ce cîntă unei inimi întristate" (Prov.25:20).

CEREALELE

O bună rezervă de cereale pare să simbolizeze un popor bine hrănit. Să ne gîndim la importanţa pe care o dădea Iosif stocării cerealelor suplimentare în timpul celor şapte ani de belşug în Egipt (Gen. 41:45-48). „Toate ţările au venit în Egipt la Iosif ca să cumpere grîu" (v.57). Grîul slujeşte la facerea pîinii, iar pîinea este un aliment esenţial.

A. **Grîul.** „Un bob de grîu... dacă moare... aduce multă roadă (Io.l2:24). Isus vorbeşte aici despre una din cerealele cele mai folosite de evrei. Element de bază în alimentaţia evreiască, grîul este una din plantele despre care Moise a promis că va creşte în Canaan, Ţara Promisă (Dt.8:8). Grîul este de asemenea menţionat în Deuteronom 23:25 şi în Matei 12:1.

B. Secara. Deşi este menţionată în Exod 9:32, nu era cultivată în Palestina. Unii experţi cred că acest cuvînt ebraic ar putea desemna şi o altă cereală ca meiul sau alacul.

C. „Grînele". Acest cuvînt general poate desemna toate felurile de cereale (grîu, orz sau mei). Boaz i-a dat lui Rut „grîne prăjite" (Rut 2:14).

D. **Meiul.** Menţionat în Ezechiel 4:9 printre celelalte cereale, seamănă puţin cu porumbul. Plantat în Palestina, slujeşte la făcutul pîinii. în Europa este folosit ca hrană pentru păsări.

E. **Orzul.** Se cultiva în Palestina şi Egipt şi se dădea ca hrană vitelor şi cailor. Evreii săraci se slujeau de el ca să facă pîine destinată

celor săraci, dar egiptenii îl păstrau pentru animale.

F. Moara. Pentru a măcina cerealele şi a face făină din ele, se folosea o piuliţă sau mojar, o piatră scobită unde se puneau grăunţele, care erau zdrobite cu o altă piatră. Se recurgea de asemenea la două pietre de 60 de cm în diametru şi 15 cm grosime. Piatra inferioară a-vea o ridicătură în centru. Piatra superioară era scobită şi avea o gaură la mijloc. Se vărsau cereale în gaură şi se învîrtea piatra superioară cu ajutorul unui mîner. Grăunţele erau zdrobite atunci cînd cădeau între cele două pietre. Trebuia ca grăunţele să fie măcinate de mai multe ori pentru a se obţine o făină foarte fină.
Această piatră de moară era atît de importantă pentru evrei, încît Legea declara că: „Nimeni să nu ia ca zălog piatra de moară", deoarece aceasta echivala cu luarea ca zălog a înseşi vieţii unei persoane (Dt. 24:6).

Moară de făină. Morile manuale pentru transformarea cerealelor în făină se compuneau din două pietre circulare; piatra inferioară avea o suprafaţă uşor convexă pentru a dirija boabele de grîu zdrobite spre marginea exterioară de unde cădeau. Morile cele mai importante funcţionau cu măgari sau cu sclavi. Aceste două mori de făină romane din Pompei au o mărime respectabilă. înapoia lor se află un cuptor de pîine.

G. Sita. Odată ce făina trecuse printr-o sită sau ciur, ceea ce rămî-nea era pus în piatra de

moară pentru a fi măcinat din nou. Sitele antice erau făcute din stuf şi din papirus. Isaia anunţa că Domnul urma să „cearnă naţiunile prin sita distrugerii" (Is.30:28).

PÎINEA

„Dă-ne astăzi pîinea noastră zilnică" (Mt.6:ll). Rugîndu-Se pentru pîine, Isus Se gîndea la hrană în general. Pîinea era servită la toate mesele evreieşti. Se măcinau cerealele - grîul sau orzul, se cerneau, se făcea un aluat care se frămînta şi din care se făceau prăjituri sau turte subţiri care se coceau.

Expresii ca „pîînea necazului" (Ps.l27:3) şi „pîinea răutăţii" (Prov. 4:17) par să indice faptul că aceste experienţe fac tot atît de mult parte din viaţă ca şi pîinea zilnică.

A. **Pîinile pentru punerea înainte.** în fiecare sabat, douăsprezece pîini rotunde fără drojdie erau coapte (cîte una pentru fiecare trib sau seminţie a lui Israel). Erau puse pe două rînduri pe masa de aur pur din sanctuar în semn de ofrandă Domnului. Cînd pîinea veche era luată de pe masă, nu putea fi mîncată decît de preoţi în curtea sanctuarului (Lev.24:5-9).

B. **Dospeala** (plămădeala). Isus foloseşte cuvîntul „dospeală" (care slujeşte la ridicarea aluatului) într-un sens figurat, cum o face cu mulţi termeni binecunoscuţi astăzi. în Matei 13:33, El compară Regatul (împărăţia) lui Dumnezeu cu dospeala (plămădeala), care este capabilă să transforme tot aluatul.

Cunoaştem acest termen mai ales în legătură cu pîinea fără dospeală (nedospită). Această pîine era deseori folosită pentru ofrandele de pace şi de asemenea în timpul săptămînii Paştelui pentru a le reaminti israeliţilor eliberarea din sclavia Egiptului.

C. **Turtele.** Aceste turte subţiri fără dospeală erau făcute din făină de grîu şi unse cu ulei; ele constituiau nişte ofrande (Ex.l6:31; Num. 6:15). Turtele mai sunt menţionate în l.Regi 14:3: un fel de turtă mică destul de tare care trosnea cînd era ruptă în două.

COACEREA PÎINII

Coacerea pîinii era în general făcută de femei. Ele se ajutau deseori de vatră, dar uneori puneau un aluat subţire pe o piatră încălzită pentru a-1 coace. în principiu, aluatul de făină de grîu sau de orz era frămîntat într-o strachină de lemn, împărţit în turte rotunde, apoi copt. în fiecare zi se făcea pîine proaspătă. Osea 7:4 şi 6 menţionează brutari publici.

Platou de pîine. Acest platou din Lachiş (către sec.15 î. Cr.) a fost folosit probabil pentru modelarea turtelor de pîine sau pentru coacerea lor (Lev.2:5).

A. **Cuptoarele evreilor** erau probabil de trei tipuri. în primul rînd, pietrele care se puneau în cerc în nisip şi în mijlocul cărora se a-prindea un foc; cînd nisipul era cald, focul era îndepărtat, şi pe nisip erau puse straturi subţiri de aluat pentru coacere. In al doilea rînd, „cuptorul şi vatra" (Lev.ll:35) era o gaură în sol unde se încălzeau pietre. Se puneau acolo straturi subţiri de aluat după stingerea focului. In al treilea rînd, „cuptorul" portabil (Lev.2:4) era probabil din lut, şi în interiorul lor se făcea un foc. Odată ce era cald, se puneau straturi subţiri de aluat pe pietrele vetrei după ce s-a îndepărtat cenuşa.

B. Vatra. Avraam i-a spus Sarei să „facă turte pe vatră" (Gen.l8:6). El se referea la nişte pietre fierbinţi folosite pentru coacerea pîinii. Vatra mai putea însemna combustibilul care ardea pe ea (Ps.l02:3) sau un cuptor portabil (Ier.36:22-23).

CARNEA ŞI ALTE ALIMENTE

Mîncatul cărnii era deja menţionat în legămîntul pe care 1-a încheiat Dumnezeu cu Noe: „Orice lucru mişcător care are viaţă să fie carne de mîncat pentru voi" (Gen.9:3). Deşi evreii se hrăneau mai ales cu legume şi fructe, ei mîncau şi puţină carne, mai ales în timpul banchetelor şi sărbătorilor. Au fost neînţelegeri în Biserica primară cu privire la carnea oferită idolilor, dar Pavel a subliniat că nimic nu este necurat (impur) pentru cei ce sunt curaţi (puri) (Tit **1:15;** l.Tim. 4:4).

A. **Viţelul.** Cînd s-a întors acasă fiul pierdut (risipitor), tatăl lui a înjunghiat un viţel îngrăşat pentru sărbătoare (Lc.l5:23). Evreii considerau viţelul ca cea mai bună carne, păstrată pentru ocaziile cele mai solemne.
B. Iedul. Fratele mai mare al fiului pierdut s-a mîniat şi a zis tatălui său: „Tu niciodată nu mi-ai dat un ied ca să mă veselesc cu prietenii mei" (Lc.l5:29). Carnea iedului era mai obişnuită, mai puţin scumpă şi mai accesibilă săracilor. Ea slujea sacrificiilor rituale (Num.7: **11-87).**
C. **Păsările.** Anumite păsări erau considerate ca necurate şi nu puteau fi mîncate (Dt.l4:20). Potîrnichea, prepeliţa, gîsca şi porumbelul puteau fi totuşi mîncate.
D. Peştele. El erau foarte apreciat în Palestina. Peştii erau prinşi în cantităţi mari în marea Galileii şi în Iordan.
După învierea Sa, Isus a pregătit cîtorva dintre discipolii Săi un mic dejun de pîine şi peşte pe un foc la marginea plajei (Io.21:9-13). Altădată, apărînd discipolilor după înviere, le-a cerut să mănînce. Lu-ca ne povesteşte: „Ei I-au dat o bucată de peşte prăjit... El a luat-o şi a mîncat-o înaintea lor" (Lc.24:42-43).
Legea afirma că toţi peştii cu înotătoare şi solzi erau puri şi deci puteau fi mîncaţi (Dt.l4:9-10).
E. **Oaia şi mielul.** în afara utilizărilor nealimentare, oaia juca un rol important pentru carnea, laptele şi grăsimea cozii ei, care putea uneori să cîntărească peste 7 kg! La sărbătoarea Paştelui, un miel era tăiat şi mîncat în amintirea eliberării din sclavia egipteană.
F. **Grăsimea.** Grăsimea pură a animalelor era sacrificată Domnu-

lui, pentru că era considerată ca cea mai bogată sau mai bună parte (Lev.3:16). Se pare că, la început, oamenii n-aveau dreptul s-o mănînce, dar această prevedere nu era în general aplicată atunci cînd animalele nu erau folosite decît pentru hrană (Dt.l2:15).

VÎNĂTOAREA

Vechiul Testament menţionează lei, urşi, şacali, vulpi, cerbi, căprioare şi cerbi-lopătari. Unii erau vînaţi pentru carnea lor. Erau prinşi într-o cursă, capcană, laţ sau plasă. Isaac i-a zis lui Esau să-şi ia arcul şi tolba şi să se ducă la vînătoare pentru a face rost de carnea preferată (Gen.27:3-4). Era interzis să se bea sîngele acestor animale. Deşi nu erau folosite ca tacîmuri în timpul mesei, cuţitele erau necesare pentru înjunghierea animalelor şi pentru pregătirea lor în vedera meselor şi jertfelor (Lev.8:20; Ezra 1:9).

GĂTITUL

Gătitul era domeniul exclusiv rezervat femeilor, mai ales înainte de cucerirea Canaanului. Pentru frigerea cărnii se folosea un foc de lemne sau un cuptor. Pentru fierberea unui animal, el era tăiat, era pus într-un cazan umplut cu apă şi se adăugau condimentele (Ez.24: 4-5). Carnea şi fiertura sau supa de carne erau servite separat. Legumele erau de asemenea fierte. Cazanul era un recipient mare de metal utilizat pentru fierberea cărnii (l.Sam.2:14). O furculiţă cu trei dinţi era folosită pentru a scoate carnea din cazan.

PRODUSELE LACTATE

„O ţară unde curge lapte şi miere" fusese promisă israeliţilor (Ios.5:6), o viziune de belşug şi prosperitate. Evreii beau lapte de cămilă, de oaie şi de capră. Cel de cămilă era deosebit de bun şi de gras, dar nu era prea dulce. Vechiul Testament face dese referiri la lapte (Prov.27:27; Dt.32:14).

A. Untul. Cuvîntul ebraic *chemah* este tradus uneori prin unt, smîntînă, lapte prins sau brînză. Potrivit lui Geneza 18:8, Avraam i-a servit cu unt pe oaspeţii săi. Proverbe 30:33 ne spune că „baterea laptelui produce untul". Oricare ar fi semnificaţia exactă a cuvîntului ebraic, se consideră în general că evreii foloseau un fel de unt. Ei îl fabricau probabil în acelaşi fel ca şi arabii astăzi. Ei adăugau o cantitate mică de lapte prins *(leben)* laptelui încălzit, îl vărsau într-

un sac din piele de capră şi-1 tot scuturau pînă la separarea untului. Untul era separat şi după trei zile reîncălzit. Preparat în felul acesta, untul se păstrează mult timp în climatul cald al Palestinei.
B. Brînza. Acest termen ne pune aceeaşi problemă ca şi laptele: ne este greu să ştim la ce făceau aluzie autorii Bibliei. Să ne gîndim la: „Nu m-ai închegat ca brînza?" (Iov 10:10). „Du aceste zece bucăţi de brînză comandantului" (l.Sam.l7:18). Ei au adus... miere şi unt, oi şi brînză de vacă" (2.Sam.l7:29). în fiecare din aceste pasaje, ebraica foloseşte un cuvînt diferit pentru „brînză". Era vorba probabil despre lapte coagulat.
FRUCTELE
O hrană favorită a evreilor erau fructele care creşteau din abundenţă în climatul cald din această regiune a lumii. Spionii pe care i-a trimis Moise în Canaan au adus o ramură care purta un singur ciorchine de struguri. Acesta era atît de mare, încît ei au fost nevoiţi să-1 poarte cîte doi cu ajutorul unei prăjini. Ei au adus şi rodii şi smochine (Num.l3:23). Israeliţii mîncau regulat multe alte fructe.
A. Strugurii. Vezi mai jos secţiunea consacrată „Vinului".
B. Stafidele. I s-au adus lui David „ciorchini de stafide", căci „era bucurie în Israel" (l.Cr.l2:40). Stafidele mai sunt menţionate în l.Sa-muel 25:18 şi în 2.Samuel 16:1.
C. Turtele cu stafide. Acest cuvînt corespunde ebraicului *aşişah* („presat împreună") şi este citat în 2.Samuel 6:19. Aceste turte cu fructe erau apreciate ca desert şi folosite ca sacrificii aduse idolilor (Os.3:l).
D. Rodiile. Acest fruct frumos de culoare roz-roşie, conţinînd numeroase seminţe, era unul din fructele preferate ale evreilor. Abun-

denţa seminţelor lui simboliza fertilitatea. Rodiul (rodierul) era apreciat atît pentru fructele lui gustoase, cît şi pentru frumuseţea frunzişului său. Sucul de rodie era foarte preţuit (Cînt.8:2). El era unul din fructele care creşteau în Ţara Promisă (Num.l3:23).
Mantaua marelui preot era împodobită cu „rodii de culoare albastră, purpurie şi stacojie" pe poalele lui (Ex.28:33). Două sute de rodii ornamentale împodobeau fiecare dintre cei doi stîlpi liberi (Iachin şi Boaz) din templul lui Solomon (2.Cr.3:16).
E. Pepenele galben. Israeliţii campau în căldura deşertului Ara-biei, nemîncînd decît mană. „Ne aducem aminte... de pepenii (galbeni)" din Egipt (Num.ll:5). Este singura referinţă biblică la pepeni. Termenul ebraic ar mai putea desemna cantalupul sau pepenele verde, care creşteau de asemenea în Egipt la vremea aceea. Oricum ar fi, era un fruct răcoritor atunci cînd era cald.
F. Mărul. Mărul şi merele menţionate în Biblie pot uneori să fie traduse prin „lămîi" (pom) şi lămîi (fructe), chiar „gutui" sau „cais". Scriptura ne spune că fructul său este dulce (Cînt.2:3), auriu (Prov.25: 11) şi parfumat (Cînt.7:8).
„Un cuvînt spus la momentul potrivit este ca nişte mere de aur (lit. lămîi aurite) în coşuri de argint" (Prov.25:ll).
G. Smochinele. De la frunzele de smochin utilizate de Adam şi Eva pentru a-şi ascunde nuditatea (Gen.3:7) pînă la smochinul pe care 1-a blestemat Isus (Mc.ll:14), smochinele sunt menţionate în toată Biblia. Era un fruct foarte răspîndit în Palestina. Smochinii cresc izolaţi sau în pîlcuri, şi datorită frunzelor lor mari dau o umbră răcoritoare (Io.l:48). Sunt mîncate proaspete după cules, uscate sau în prăjituri (l.Sam.25:18).
H. Măslinele. „Şi porumbelul s-a întors la el seara;... în ciocul lui era o frunză de măslin" (Gen.8:ll). Noe a primit acest simbol al păcii şi abundenţei şi a ştiut că apele se retrăseseră. Măslina, un fruct abundent în Palestina, seamănă cu o prună; ea este mai întîi verde, apoi de culoare pală, şi în final neagră atunci cînd este coaptă. Pomul însuşi seamănă cu un măr şi face fructe chiar cînd este foarte bătrîn. Ciorchinii lui de flori în timpul înfloririi reamintesc pe cei de liliac.

Măslinii sunt bătuţi sau scuturaţi, dar se lasă cîteva măsline pe ei pentru cei săraci (Dt.24:20). Măslinele se mîncau verzi şi negre, dar

din ele se făcea mai ales ulei, datorită preselor.
Cel mai bun ulei provine din smochinele verzi. Exod 27:20 menţionează „ulei pur din măsline zdrobite". Prima extracţie, din măsline scuturate în platouri sau coşuri, produce cel mai bun ulei; pe urmă este a doua şi a treia extracţie, dar de calitate inferioară. Uleiul era folosit pentru ungere, pentru hrană şi pentru gătit, ca şi pentru lămpi. Un pom bun permite obţinerea 60 de litri de ulei pe an.
Extragerea uleiului de măsline se făcea în teascuri înzestrate cu pietre grele şi numite *gath-semen* (de aici a derivat termenul de Ghe-ţimane, Mt.26:36). Mica 6:15 vorbeşte despre presarea măslinelor pentru a face ulei din ele. Alte referinţe sugerează că se punea o piatră mare de moară pe suprafaţa ei plată, partea ei superioară fiind concavă. Se punea deasupra o altă piatră care stătea în picioare şi prin mijlocul căreia se trecea o bîrnă groasă. Un cal sau un bou, chiar un om, învîrtea piatra de deasupra, a cărei greutate zdrobea măslina şi producea uleiul.
LEGUMELE
„Să ni se dea legume să mîncăm, şi apă să bem" (Dan.l:12). Daniel cerea hrana simplă a poporului său mai curînd decît mîncărurile bogate ale regelui. „Şi, la capătul celor zece zile, feţele lor arătau mai frumoase, şi ei erau mai graşi decît toţi tinerii care au mîncat din carnea regelui" (v.15).
Legumele constituiau esenţialul hranei israeliţilor. Grădinile de zarzavaturi sunt menţionate în Deuteronom 11:10 şi în l.Regi 21:2.
A. **Bobul.** Această legumă făcea parte din hrana adusă lui David atunci cînd fugea deAbsalom (2.Sam.l7:28). în Ezechiel 4:9, ni se descrie o pîine făcută din grîu, orz, bob, linte, mei şi secară (alac). Se făcea o fiertură cu bob zdrobit, la care se adăuga făină de grîu sau grîu pisat. Bobul fiert cu ulei şi cu usturoi era o mîncare favorită.
B. Lintea. Esau şi-a vîndut dreptul întîiului născut pentru un castron cu ciorbă făcută din linte roşie (Gen.25:29-34). Lintea seamănă cu o mazăre mică, iar lintea roşie este considerată a fi cea mai bună. Ca şi bobul, lintea este uneori folosită de către cei săraci la făcutul pîinii.

C. **Castravetele.** Se admite în general că acest cuvînt „castravete" este traducerea fidelă a cuvintelor ebraice *şacaf* şi *miqşah* (Num.ll:5; Is.l:8). în vremurile biblice, se cunoşteau două tipuri de castravete: castravetele propriu-zis, recoltat în iulie, şi castraveciorul (de murat), recoltat în septembrie.
Israeliţii se gîndeau cu părere de rău la castraveţii şi pepenii galbeni din Egipt atunci cînd n-aveau decît mană de mîncat în deşert (Num.ll:5). Un obicei interesant consta în construirea unor posturi de observaţie acoperite cu frunze pentru pază de hoţi. Cînd se termina sezonul de recoltat, acestea erau părăsite. în Isaia 1:8, citim că Sion era părăsit „ca o colibă într-un cîmp de castraveţi".
D. Ceapa şi **usturoiul.** Aceste două plante cu bulb şi cu miros puternic cresc bine în ţările calde. Ele făceau parte dintre amintirile plăcute din ţara Egiptului cînd israeliţii au devenit prost dispuşi în deşert (Num.ll:5). Se ştie că oilor şi cămilelor le priieşte cînd le mănîncă.
E. **Prazul.** Acest cuvînt nu apare decît o singură dată în Biblie (Num.ll:5). Acelaşi cuvînt ebraic apare de mai multe ori, dar este tradus în mod diferit. Mai mulţi cred că ar fi vorba despre vreo legumă verde pe care cei săraci o mîncau cu pîine, iar cei bogaţi cu un sos. Era vorba probabil de o specie de lotus, a cărui rădăcină era fiartă şi se mînca drept condiment.
* Banchet asirian. înconjurat de servitori şi muzicanţi, regele Asurbanipal şi regina sa serbează un ospăţ în grădina lor, pe acest basorelief din palatul său (către sec. 6 î. Cr.). Ca şi asirienii, evreii sărbătoreau adesea evenimente religioase şi sociale prin ospeţe însoţite de muzică şi dansuri.

F. Ciorba. Cea a lui Iacob este celebră (Gen.25:29-34). Era o supă de linte dreasă cu ulei şi usturoi.
2.Regi 4:38-41 ne relatează o altă istorie interesantă cu privire la o ciorbă; aici, se adăugau alte ingrediente.
G. Ierburile amare. Acest tip de salată făcea parte din sărbătoarea Paştelui. Aceste ierburi aveau ca scop să le reamintească evreilor soarta tristă pe care o cunoscuseră în Egipt înainte de exodul lor (Ex.l2:8; Num.9:ll). Printre ele se numărau hreanul, lăptuca, andiva, pătrunjelul şi cresonul.

NUCILE, MIGDALELE ŞI FISTICUL

Iacob i-a trimis cadou lui Iosif în Egipt nuci (Gen.43:ll). Probabil că nucile nu creşteau în ţara aceea. în Cîntarea Cîntărilor 6:11 este vorba despre o livadă cu nuci.
A. Migdalele. Migdalul, care înfloreşte foarte devreme în an, în luna ianuarie, este numit *şaked* în ebraică, ceea ce înseamnă „păzitor, vigilent". Din cauza înfloririi lui timpurii, simbolul migdalului este folosit în Eclesiast 12:5 ca să descrie îmbătrînirea rapidă a oamenilor. Ieremia se foloseşte de asemenea de migdal ca să arate că Dumnezeu nu întîrzie să-Şi îndeplinească Cuvîntul (Ier.l:ll-12).
Toiagul lui Aaron a înmugurit, a înflorit şi a rodit migdale după o noapte în tabernacol. Acest miracol a dovedit poporului că preoţii urmau să fie aleşi din seminţia (tribul) lui Levi, reprezentat de Aaron (Num.l7:l-9).
Există două feluri de migdale: migdala amară este cunoscută pentru uleiul ei, iar migdala dulce este folosită ca desert.
B. Fisticul. Unele versiuni spun că Iacob i-a trimis lui Iosif şi fistic (Gen.43:ll). Este singura menţionare a lui în Biblie. El era folosit la prăjituri.

MIEREA

Legea Domnului este „mai dulce... ca mierea şi ca fagurul de miere" (Ps.l9:9-10). Referinţele la acest aliment plăcut abundă în Bi-

blie de la Geneza şi pînă la Apocalipsa. Israeliţii au fost conduşi într-o ţară „în care curge lapte şi miere" (Ex.3:8), o expresie care se găseşte de cel puţin 20 de ori în Scriptură. Nu se putea oferi miere pe altarul Domnului (Lev.2:ll), probabil pentru că anumite naţiuni păgîne aveau acest obicei.
Ieroboam, cînd i s-a îmbolnăvit copilul, şi-a trimis soţia la profetul Ahia cu un „vas cu miere" (l.Re.l4:3). Ioan Botezătorul se hrănea cu „lăcuste şi miere sălbatică" (Mt.3:4).
în unele pasaje, cuvîntul „miere" poate face aluzie la un sirop de curmale sau de struguri *(dibs* în ebraică). Expresia „miere din stîn-că" (Dt.32:13) desemnează mierea pe care albinele o depun în stînci şi o acoperă cu ceară.

Arabi mîncînd

A frînge pîinea împreună exprima ospitalitatea în Orientul Apropiat, şi la fel este şi astăzi. Se pare că evreii mîncau de două ori pe zi: o masă uşoară dimineaţa, şi o masă mai consistentă seara, cînd era mai răcoare. în vremurile de început, mesele erau servite pe rogojini direct pe sol, după cum se vede aici. în timpul epocii romane şi-au făcut apariţia canapelele.

MANA

După ieşirea lor din Egipt, copiii lui Israel au sosit în deşertul Sin care se află între Elim şi Sinai. Ei au început să se plîngă lui Moise şi Aaron: „Cum de n-am murit noi... în ţara Egiptului... ne-aţi adus aici... ca să murim de foame". Domnul le-a auzit plîngerea şi a zis: „Voi ploua cu pîine din cer pentru voi, şi poporul va ieşi şi va aduna o anumită cantitate în fiecare zi". în a şasea zi, ei trebuiau să strîngă o porţie suplimentară pentru sabat. în ziua

sabatului nu cădea mană. Domnul a continuat să le furnizeze această pîine miraculoasă în fiecare zi cu excepţia sabatului timp de patruzeci de ani, pînă în ziua în care is-raeliţii au pătruns în ţara Canaanului (Ex.16).
Unii teologi încearcă să găsească explicaţii naturale pentru mană, cea mai răspîndită fiind legată de tamarisc. Acest arbore creşte actualmente în peninsula Sinai; o sevă cu un gust ca de zaharină se scurge din el în anumite perioade ale anului, şi seamănă la descriere cu mana dată israeliţilor. Exod 16:14 indică faptul că era „ceva mic şi rotund, ceva la fel de mic ca bruma de pe pămînt" (v.14). Această hrană semăna „cu bobul de coriandru, alb, şi avea gustul de pişcot cu miere" (Ex.l6:31).
Unii experţi sunt convinşi că seva tamariscului este identică cu mana biblică. Alţii contestă această ipoteză din următoarele motive: 1) Mana divină a durat 40 de ani fără întrerupere, în timp ce mana tamariscului nu era disponibilă decît în anumite anotimpuri şi în mod foarte neregulat. 2) Cantitatea produsă de tamarisc n-ar fi putut deloc să hrănească zilnic cele trei sau patru milioane de israeliţi. 3) Mana divină a căzut din cer; „mana" tamariscului ar fi căzut de pe crengile unui arbore. 4) Mana divină nu se putea păstra mai mult de o zi, cealaltă dura luni de zile. 5) Mana divină putea fi fiartă, măcinată, pisată şi transformată în prăjituri, ceea ce nu era cazul cu „mana" tamariscului. 6) Elementele lor nutritive erau diferite: mana divină a hrănit o naţiune timp de 40 de ani, în timp ce aceea provenită din tamarisc nu era decît zaharină.
Alimentaţia
121
Pastele tradiţional
Ritualul Paştelui constituie punctul central al închinării evreieşti. Fiecare element al lui *Pesach* („Paşte" în ebraică) era conceput pentru comemorarea trecerii istorice a evreilor de la sclavie la libertate. Pastele este o sărbătoare de şapte zile în timpul căreia ceremonia principală se desfăşoară în timpul primei nopţi. Masa de *seder* („serviciu divin" în ebraică) cu ritualurile care o însoţesc reaminteşte de ultima masă pe care au luat-o evreii în Egipt înainte de începerea călătoriei lor spre Ţara Promisă. Trebuia ca israeliţii să-şi amintească de istoria captivităţii şi eliberării lor în timpul nopţii de *seder:* „Şi vei arăta fiului tău în ziua aceea, zicînd: .Aceasta este din cauza a ceea ce a făcut Domnul pentru mine cînd am ieşit din Egipt'" (Ex.l3:8).
Printre numeroasele ingrediente tradiţionale de la masa de *seder,* cele mai importante sunt cele pe care le-a prescris Domnul pentru ultima masă din Egipt: „Mielul tău să fie fără cusur, mascul, în vîrstă de un an" (Ex.l2:5). El trebuia să fie fript şi nu fiert. Participanţilor la *seder* li se reamintea că sîngele mielului era stropit pe tocul uşilor caselor evreieşti pentru a-i proteja pe evrei de plaga care i-a lovit pe necredincioşi în timpul nopţii primului Paşte.
Mielul pascal trebuia să fie mîncat cu ierburi amare, după indicaţiile din cartea Exod, în epoca Vechiului Testament erau folosite lăptuca amară, cicoarea sălbatică şi cicoarea-de-grădină; actualmente, familiile evreieşti folosesc mai ales hrean ras sau ceapă. Aceste alimente simbolizează amărăciunea captivităţii sub egipteni. Deoarece evreii au mîncat primul *seder* pregătindu-se pentru exod, tema grabei face parte integrantă din sărbătoare. Pîinea nedospită de tip „uscatele", ca *mato,* era mai potrivită pentru un popor în fugă decît pîinea dospită, care trebuia să fie frămîntată şi coaptă mai mult timp. Fiecare participant la *seder* are un pahar de vin. Gazda sărbătorii se sprijină pe perne în amintirea vechiului mod de a mînca în poziţie înclinată. în faţa lui este pusă farfuria de *seder* cu alimentele simbolice tradiţionale: trei bucăţi de pîine mato învelite într-un ştergar, ierburile amare, *haroset-u* sau pasta de fructe, mielul fript şi ouăle tari, celelalte legume şi un lighean cu apă sărată pentru spălatul mîi-nilor.
Partea cea mai cunoscută a ritualului seder-ului este probabil „cele patru întrebări". Cel mai tînăr băiat din casă pune nişte întrebări despre *seder* începînd cu aceste cuvinte: „De ce este noaptea de Paşte diferită de toate celelalte nopţi ale anului?" El întreabă care este semnificaţia pîi-nii nedospite, a ierburilor amare, a înmuierii legumelor şi a pernelor de pe scaunul conducătorului mesei. Acesta răspunde la întrebările copilului prin recitarea istoriei trecerii lui Israel de la sclavie la libertate. Chiar dacă pregătirea *seder-ului* cere multă răbdare, nici unul din alimentele tradiţionale nu prezintă vreo dificultate culinară. *Haroset-u* este singurul ce trebuie gătit după o reţetă specială, şi sunt admise multe variante. De fapt, structura *haroset*-ului (care seamănă cu mortarul) este mai importantă decît ingredientele lui. *Haro*-sef-ele cele mai simple sunt compuse din fructe rase, nuci tăiate mărunt, zahăr, scorţişoară şi vin roşu îndulcit. Aceste ingrediente sunt amestecate pînă la consistenţa unei paste destul de lichide. Se poate adăuga făină de mato, alte fructe sau nuci după gustul fiecăruia.
Hainele şi machiajul
123

8

Hainele şi machiajul

Stilul vestimentar al israeliţilor s-a schimbat în cursul secolelor. Nu avem decît să examinăm evoluţia a cinci articole vestimentare de bază.

Dumnezeu a făcut haine lui Adam şi Evei: „Domnul Dumnezeu a făcut lui Adam şi soţiei lui haine de piele, şi i-a îmbrăcat cu ele" (Gen.3:21). Aceste veşminte *(kethon* în ebraică) erau nişte cămăşi simple din piele de animal. Mai tîrziu evreii au început să confecţioneze cămăşi din in sau mătase (mai ales pentru oamenii de vază). Astfel, citim că Iosif purta „o haină multicoloră" (Gen.37:3).
în timp ce *kethon* rămînea costumul oamenilor din popor, la modă a ajuns o altă formă de veşmînt numită *simlah.* Sem şi Iafet au luat acest veşmînt ca să acopere nuditatea tatălui lor (Gen.9:23). La început, *simlah-u* era confecţionat din lînă, apoi şi din păr de cămilă. Era vorba de o cuvertură mare cu un capişon (un fel de „poncho") pe care evreii o foloseau ca manta. Cei săraci se slujeau de ea ca veşmînt de baza în timpul zilei şi drept cuvertură pentru noapte (Ex.22:26-27).
Israeliţii purtau *beged-ul* pentru ocazii speciale în interiorul casei. Isaac şi Rebeca au îmbrăcat cu el pe fiul lor Iacob: erau veşmintele lui de gală (Gen.27:15). *Beged-ul* era considerat ca un semn de distincţie pentru cel care îl purta, şi numai membrii familiilor nobile se slujeau de el. După instituirea ritualurilor din templu, l-au purtat şi preoţii.
Al patrulea element vestimentar, *lebhoş* (sau „veşmînt"), era purtat în viaţa de toate zilele. Mai tîrziu, bogaţii şi săracii l-au purtat ca manta. Astfel, Biblia spune că Mardohen purta un *lebhoş* de sac (Est. 4:2), în timp ce un *lebhoş* de cea mai bună calitate făcea parte dintre „veşmintele regale" (Est.8:15). Despre aceste haine vorbea psalmistul cînd zicea: „Ei îşi împart hainele Mele între ei, şi trag la sorţi pentru cămaşa Mea" (Ps.22:18).
în fine, se purta *addereth-u\,* pentru a arăta că cineva era o persoană importantă (Ios.7:21). Şi aici era vorba de o manta. La ora actuală palestinienii de toate nivelele îl poartă încă.
Aceste exemple demonstrează cum folosirea anumitor veşminte s-a schimbat pe măsura evoluării societăţii evreieşti. Confecţionarea lor indică faptul că în fiecare perioadă a istoriei erau disponibile diferite materii textile.
Acest capitol va aborda patru aspecte ale îmbrăcăminţii în vremurile biblice: ţesăturile, veşmintele pentru bărbaţi, veşmintele pentru femei şi veşmintele preoţeşti. Vom vedea pe urmă cum foloseau popoarele din Orientul Apropiat machiajul şi bijuteriile.

FELURI DE ŢESĂTURI

Geneza 3:7 ne spune că Adam şi Eva şi-au dat seama că erau goi şi şi-au cusut împreună frunze de smochin ca să-şi facă din ele „şorţuri" *(hagor* în ebraică). Apoi Creatorul le-a confecţionat haine din piele de animale (cum am văzut mai sus) înainte de a-i izgoni din Grădina Eden (Gen.3:21). Mai tîrziu, pentru facerea veşmintelor au fost folosite diferite ţesături.
A. Pînza de in. Aceasta era ţesătura cea mai importantă pentru is-raeliţi, fabricată pornind de la inul care se cultiva în special pentru fibrele textile din tulpina lui. Canaaniţii îl cultivau în Palestina înainte ca israeliţii să le cucerească ţara (Ios.2:6).
Este o ţesătură cu multiple întrebuinţări, ce poate fi aspră şi groasă sau fină şi subţire. Egiptenii erau renumiţi pentru inul lor care era aproape transparent. Ei fabricau de asemenea pînză groasă de in, atît de deasă, încît se putea folosi pentru acoperirea solului. Oamenii bogaţi sau nobilii purtau veşminte de in (Lc.l6:19), ţesăturile mai aspre fiind destinate oamenilor din popor. Egiptenii l-au îmbrăcat pe Iosif cu haine de in atunci cînd l-au numit ministru (Gen.41:42).
Perdelele, voalurile şi draperiile de la uşile tabernacolului evreiesc erau de in subţire (Ex.26:l,31,36), ca şi draperiile portalului curţii şi curţii însăşi (Ex.27:9,16,18). Efodul şi pieptarul marelui preot conţinea in fin (Ex.28:6,15). Tunica, eşarfa şi indispensabilii (izmenele) purtaţi de preoţi erau de asemenea de in alb şi subţire (Ex.28:39; 39:27-28).

Lenjeria de corp a evreilor era în principal din in. Giulgiul lui Isus era tot din in. Scriptura arată că Iosif din Arimateea „a cumpărat o pînză de in fin, L-a coborît de pe cruce şi L-a înfăşurat în pînza de in" (Mc.l5:46). Inul alb şi fin era de asemenea un simbol al nevinovăţiei şi purităţii morale (Ap.l5:6).

B. Lîna. Evreii foloseau lîna oilor ca principala materie primă pentru veşmintele lor. Negustorii din Damasc în Siria găsiseră bune pieţe de desfacere pentru ţesăturile lor în oraşul portuar Tir (Ez. 27:15). Lîna era unul din materialele cele mai vechi care se foloseau pentru ţesut.

Legea divină nu permitea israeliţilor să ţească pînzeturi plecînd de la un amestec de lînă şi in (Dt.22:ll). Această lege se asemăna cu multe alte învăţături, ca cea de a nu semăna seminţe diferite în acelaşi ogor sau de a nu ara în acelaşi timp cu un bou şi un măgar (Dt.22:9-10). Se pare că aceste recomandări exprimau simbolic idee de simplitate şi de separare care caracterizează poporul lui Dumnezeu. Dimpotrivă, veşmintele marelui preot erau confecţionate dintr-o stofă amestecată. Prin urmare, este posibil ca amestecul să fi fost considerat ca sfînt şi interzis pentru hainele obişnuite. Lîna a fost totdeauna una din materiile prime cele mai apreciate pentru veşminte; economia ţărilor biblice depindea mult de ea.

C. Mătasea. Ezechiel 16:10 şi 13 menţionează mătasea ca materie de mare valoare. în ebraică, este numită *şeşi* sau *meşi.* Unii teologi cred că termenul utilizat în Proverbe 31:22 *(şeşi)* desemnează inul subţire. Nu ştim dacă egiptenii cunoşteau mătasea, dar chinezii şi alţi asiatici o foloseau deja în epoca Noului Testament. Mătasea s-a răs-pîndit în ţările biblice mai ales după cucerirea lui Alexandru cel Mare (către 325 î. Cr.). Se poate ca ea să fi ajuns mai repede, deoarece Solo-mon avea legături comerciale cu ţările înconjurătoare care ar fi putut produce mătase.

Fineţea şi culorile vii ale ţesăturii îi măreau valoarea şi făceau din ea o ţesătură preţioasă. Hedoniştii din „Babilon"-ul Noului Testament (Roma?) apreciau mult mătasea (Ap.l8:12). în 275 d. Cr., ţesăturile de mătase pură se vindeau pentru greutatea lor în aur.

Hainele şi machiajul

125

Veşmintele

Climatul este factorul determinant pentru genul de veşminte pe care îl poartă oamenii. Se vede bine lucrul acesta cînd se compară veşmintele evreilor în antichitate cu cele ale popoarelor care locuiau în alte zone climatice.

Egiptenii din valea Nilului îşi rădeau capul şi corpul ca să le fie răcoare; ei confecţionau haine de in, una din materiile textile cele mai uşoare care există, pentru a suporta căldura care domnea în regiunea lor. Lucrătorii egipteni purtau o simplă bucată de pînză în jurul mijlocului; în vremurile cele mai îndepărtate, toţi bărbaţii o purtau în mod obişnuit. Către epoca regelui Tutankhamon (sec.14 î. Cr.), această bucată de pînză s-a lungit pînă la un şorţ. Se purtau veşminte uşoare sau o pelerină pe umeri. Femeile purtau o rochie largă de la piept pînă în călcîie şi care avea bretele. Singurul veşmînt cu mîneci al egiptenilor era *kalarisis,* un

şi **climatul**

dreptunghi de in pe care sunt cusute mîne-cile.

Egiptenii preferau inul cel mai fin. în picioare, ei purtau sandale din stuf sau din piele. Bărbaţii purtau pălării conice, femeile nişte legături de încins fruntea. Mulţi oameni aveau evantaie, foarte utile în acest climat cald şi în plus foarte decorative.

Celţii preferau in grosolan sau lînă pură ca să se apere de frig. Veşmintele lor erau de toate culorile, de la negru pînă la galben şi alb. Egiptenii, dimpotrivă, preferau albul sau albastrul, galbenul sau verdele deschis.

Aceste stiluri vestimentare diferite - de la bucăţile de pînză de in egiptene purtate în jurul coapselor, pînă la cămăşile aspre din nordul Europei - arată ce rol important joacă climatul pentru alegerea veşmintelor.

D. Sacul. Israeliţii se îmbrăcau în sac ca semn ritual de pocăinţă sau doliu. Culorile închise şi urzeala grosolană a acestei ţesături fabricate din păr de capră o făceau ideală pentru această întrebuinţare. Cînd Iosif a fost vîndut ismaeliţilor de către fraţii săi, Iacob şi-a pus un sac în jurul mijlocului ca să poarte doliu după fiul său (Gen.37:34). în clipe de mare necaz, israeliţii purtau acest material aspru chiar pe piele, ca Iov (Iov 16:15).

Noul Testament asocia sacul cu pocăinţa, ca în Matei 11:21: „Căci, dacă ar fi fost făcute în Tir şi Sidon lucrările puternice care au fost făcute în voi, de mult s-ar fi pocăit în sac şi cenuşă". Evreul copleşit de păcatul lui se îmbrăca cu un sac, îşi acoperea capul cu cenuşă şi se aşeza pe cenuşă. Obiceiul occidental constînd în îmbrăcămintea unor haine negre cu ocazia unei înmormîntări corespunde gestului israeliţilor de a purta sacul. Se utiliza acelaşi material

pentru a face saci pentru grîu (Gen.42:25; Ios.9:4).

E. Bumbacul. Nu ştim dacă israeliţii întrebuinţau bumbacul pentru confecţionarea veşmintelor lor. Cuvîntul evreiesc *piştah* desemnează o ţesătură de origine vegetală, şi nu animală ca lîna. Acest termen ar putea să desemneze inul din care se fabrica pînza de in, sau poate bumbacul. Cuvîntul ebraic *karpas* este uneori tradus prin „bumbac" (Est.l:6; 8:15) deşi poate desemna şi culoare. Actualmente se cultivă bumbac în Siria şi în Palestina, dar nu s-ar putea zice dacă evreii cunoşteau această plantă înainte de a intra în contact cu Persia.

FABRICAREA ŢESĂTURILOR

Femeile evreice confecţionau la nevoie veşminte. Pregătirea ţesăturilor şi confecţionarea veşmintelor le cădea în sarcină şi se desfăşurau după diferite procedee.

A. Torsul cu furca. Evreicele torceau cu furca pentru a face urzeală, deoarece vîrtelniţa sau depănătoarea nu era cunoscută în vremea aceea. Ele prindeau lîna sau inul pe o meliţă şi le depanau pe un fus ca să transforme fibrele în fir. Biblia menţionează această activitate în Exod 35:25-26 şi în Proverbe 31:19.

B. Ţesutul. Odată ce femeile transformaseră materia primă în fir, ele făceau din el o ţesătură. Firele dispuse în lungime formau urzeala, iar firele laterale bătătura. Ele fixau urzeala pe o suveică, o unealtă care conduce firul ca să-1 facă să treacă pe deasupra şi pe dedesuptul firelor urzelii. Scriptura menţionează întrebuinţarea lor în Iov 7:6. Urzeala era prinsă de o grindă de lemn pusă deasupra sau dedesuptul războiului de ţesut. Ţesătorul lucra în picioare. în Judecători 16:14, Biblia menţionează cuiul (sau grinda) de care era prinsă ţesătura. Această metodă permitea fabricarea unor ţesături de urzeală diferită.

Israeliţii cunoşteau probabil ţesutul cu mult timp înainte de sclavia lor în Egipt. Dar în această ţară, ei şi-au perfecţionat arta în aşa măsură, încît au putut să fabrice tapiseriile din templu descrise în Exod 35:35.

Cu ocazia rătăcirii lor în deşert, ei au confecţionat tot felul de alte ţesături: veşminte de in şi lînă (Lev.l3:48), tapiserii de in subţire răsucit (Ex.26:l) şi veşmintele brodate ale preoţilor (Ex.28:4,39).

C. Tăbăcitul. Acest proces permitea popoarelor Bibliei să usuce pieile de animale şi să le pregătească pentru a face haine din ele. Se folosea pila sau raşpelul, sucul unor plante şi frunzele sau scoarţa unor copaci pentru a tăbăci pieile.

Evreii considerau meseria de tăbăcar ca fiind de dispreţuit. Petru a înfruntat această prejudecată prin faptul că s-a dus să locuiască să Si-mon tăbăcarul în Iope (Fap.9:43). Tăbăcarii evrei erau în general obligaţi să-şi practice meseria în afara oraşelor.

D. Brodatul. Evreii făceau broderii minunate. Cuvîntul *broderie* (evr. *sabat* şi *ragam)* în ebraică, figurează în Exod 28:39; 35:35 şi 8:23. „Heruvimii artistic lucraţi" *(chaşab* în ebraică) menţionaţi în Exod 26:1 par să fie broderie mai curînd decît cusătură de mînă, dar termenul nu corespunde exact cu ceea ce înţelege astăzi prin aceste cuvinte.

Brodeza ţesea ţesături diferite, apoi broda pe ele un anumit desen. Partea împodobită a ţesăturii nu apărea deci decît într-o singură parte. Broderia însăşi consta în ţeserea firului de aur sau a desenelor chiar în ţesătură. Evreii nu făceau această broderie complicată decît pe veşminte purtate de preoţi.

E. Vopsitul. Israeliţii cunoşteau deja arta vopsitului la ieşirea lor din Egipt (Ex.26:l,14; 35:25). Acest procedeu este descris în detaliu pe mormintele egiptene. Dimpotrivă, Scripturile nu ne furnizează detalii precise asupra modului de a proceda.

Se întrebuinţa bumbac şi in brut, aproape totdeauna. Bumbacul putea fi vopsit în albastru-vînăt, dar inul punea mai multe probleme. Uneori fire albastre împodobeau ţesătura de aceeaşi culoare. Cînd Biblia menţionează o altă culoare a ţesăturii decît cea albastră, este vorba în

principiu de lînă.
Vopselele naturale pe care le foloseau evreii erau albul, negrul, roşul, galbenul şi verdele. Roşul pare să fie culoarea favorită a israeliţi-lor pentru veşminte.
Purpura, atît de celebră în Orientul Apropiat antic, provenea din-tr-o specie de moluscă din marea Mediterană. Evreii ţineau ţesăturile de purpură la mare stimă, dar aveau tendinţa să numească „purpură" tot ceea ce era vag roşu.
Noul Testament ne relatează că Lidia era „vînzătoare de purpură din oraşul Tiatira" (Fap.16.14), un oraş celebru pentru vopsitoriile lui;

putem deci să presupunem că Lidia era comerciantă cu ţesătură de purpură şi chiar cu purpură ca vopsea.

ÎNTREŢINEREA ŢESĂTURILOR

Veşmintele erau albite de către călcători în epoca biblică. Acest termen însemna „cineva care spală" sau „cineva care calcă în picioare". Albitorii de profesie le curăţau călcînd peste ele sau lovindu-le cu un băţ într-un vas cu apă. Ieremia 2:22 şi Maleahi 3:2 indică faptul că se folosea salpetrul şi săpunul ca agent de curăţire, şi se foloseau şi alte substanţe ca leşia şi varul. Pentru albirea veşmintelor, călcătorii le frecau cu marnă pentru călcat (cimolită).
Din albitorie se degaja un miros greţos, ceea ce a făcut ca ele să fie instalate în exteriorul oraşelor. „Cîmpul călcătorilor", partea nordică a oraşului Ierusalim, era rezervat albirii şi uscării veşmintelor. Alimentarea cu apă provenea din rezervorul din Ghihon, situat în nordul oraşului. Scriptura ne relatează că regele Asiriei şi-a trimis soldaţii să atace Ierusalimul începînd din nord (2.Re.l8:17). Este interesant de notat că acest „cîmp al călcătorilor" era atît de aproape de zidurile oraşului, încît se auzeau de pe zidul oraşului solii asirieni care se aflau pe acest cîmp.

VEŞMINTE PENTRU BĂRBAŢI

Israeliţii nu erau deloc influenţaţi de stilurile vestimentare din ţările înconjurătoare, deoarece călătoreau puţin. Veşmintele pentru bărbaţi ale israeliţilor nu s-au schimbat deloc în decursul secolelor.
A. Veşminte obişnuite. Evreii purtau în general o tunică, o manta, o cingătoare (brîu) şi sandale. Arabii poartă şi astăzi aceleaşi rochii largi şi fac aceeaşi deosebire între veşmîntul „de dedesupt" şi veşmintele „de deasupra", primul fiind fin şi uşor, iar celelalte grele şi calde. Ei fac de asemenea o deosebire netă între veşminte ale bogaţilor şi veşminte ale săracilor, mai ales la nivelul calităţii ţesăturilor.
1. Veşmîntul de dedesupt. Veşmîntul de dedesupt al israelitului semăna cu o cămaşă strimtă. Cuvîntul ebraic *kethoneth* este tradus prin manta, rochie, tunică şi veşmînt. Este un veşmînt de lînă, de io
sau de bumbac. La origine, el era fără mîneci şi nu era decît pînă la genunchi. Mai tîrziu, el s-a întins pînă la încheietura mîinii şi glezne. Se zicea că un bărbat care nu purta decît acest veşmînt era „gol" (l.Sam.l9:24; Is.20:2-4). Noul Testament vorbeşte probabil de acest articol vestimentar cînd relatează că Petru „şi-a încins haina de pescar, căci era gol, şi s-a aruncat în mare" (Io.21:7).
2. Centura sau cingătoarea. Era vorba de o centură de piele lată de 10 cm sau mai mult, ori de o legătură de pînză, ori de un cordon. O închizătoare pusă pe centură permitească fie strînsă după plac. Evreii se slujeau de ea în două feluri: fie în jurul veşmîntului de dedesupt, fie în jurul veşmîntului de deasupra. în primul caz, era ca o bucată de pînză în jurul coapselor. Centura permitea deplasarea cu mai multă graţie şi evita ca persoana să fie jenată în mişcare şi la lucru de o rochie largă.
Expresia biblică „a-şi încinge mijlocul (sau şalele/coapsele)" înseamnă a-şi pune

centura/cingătoarea, deci a se pregăti pentru slujire (l.Pt.l:13). Pe de altă parte, „a-şi desface centura" este un semn de lene sau de odihnă.
3. Veşmintele de deasupra. Bărbaţii evrei erau îmbrăcaţi cu o legătură de pînză pătrată sau alungită de 2-3 m lungime, Acest veşmînt *(meyil)* este în general tradus prin manta sau rochie. El era înfăşurat în jurul corpului pentru a-1 proteja de frig, cele două colţuri ale ţesăturii fiind întoarse spre înainte. El era foarte strîns în jurul corpului cu o centură pe care israeliţii o împodobeau uneori cu minunate ornamente de metal, de pietre preţioase sau de broderii. Cei săraci foloseau acest veşmînt pentru a se acoperi cu el în timpul nopţii (Ex.22:26-27). Cei bogaţi aveau adesea tunici ţesute din in fin, în vreme ce săracii nu aveau decît o haină grosolană ţesută din păr de capră. Evreii aveau ciucuri (franjuri) cu şnururi albastre pe marginea acestui veşmînt (Num.l5:38). Aceşti ciucuri le reaminteau de prezenţa neîncetată a poruncilor Domnului. Isus a făcut aluzie la aceşti ciucuri în Matei 23:5; se pare că fariseii şi scribii (cărturarii) îi purtau foarte lungi pentru ca oamenii să vadă cît de conştiincios respectau ei poruncile divine.
Evreii îşi sfîşiau uneori veşmîntul de deasupra (mantaua) în momente de criză (Ezra 9:3,5; Iov 1:20; 2:12).
Numărul de robe pe care le poseda o persoană era un semn exteri-

or de bogăţie în Orientul Apropiat (cf. Iac.5:2). Prin urmare, o garderobă mare însemna că proprietarul ei era bogat şi puternic, iar invers, un număr mic de veşminte era un semn de sărăcie. în această privinţă, a se vedea Isaia 3:6-7.
4. Punga cu bani. Ea făcea parte din centură care se plia în două, apoi se cosea şi se prindea cu o cataramă (Mc.6:8). Celălalt capăt al centurii era înfăşurat în jurul corpului, apoi trecea pe sub primul capăt, care se deschidea şi se închidea printr-o chingă de piele. Sub această chingă se păstrau banii. Matei 10:9 şi Marcu 6:8 menţionează acest tip de pungă. Se pare că evreii foloseau de asemenea pungi care erau distincte de centură (Lc.lO:4).
Israeliţii purtau de asemenea asupra lor o traistă care le slujea uneori de pungă. Păstorii păstrau în ea hrana sau alte obiecte de primă necesitate (2.Re.4:42). Ei o purtau probabil pe spate. într-o traistă sau într-o tolbă a dus David cele 5 pietre cu ajutorul cărora a putut să-1 ucidă pe Goliat (l.Sam.l7:40). Traistele păstorilor şi călătorilor din Noul Testament erau probabil din piele.
5. **Sandalele.** Acest termen nu figurează decît de 2 ori în Biblie. Sub forma cea mai simplă, era o scîndurică de lemn înzestrată cu curele de piele. Discipolii lui Isus purtau asemenea sandale (Fap.l2:8). Toate categoriile de oameni purtau aşa ceva în Palestina, chiar şi cei săraci. în Asiria, sandalele acopereau şi călcîiul şi părţile laterale ale labei piciorului. Sandalele şi curelele încălţămintei erau atît de obişnuite, încît simbolizau ceva neînsemnat, ca în Geneza 14:23.
Evreii nu purtau sandale la ei acasă (Lc.7:38); ei le scoteau de îndată ce pătrundeau într-o casă şi-şi spălau picioarele. Scoaterea sandalelor era de asemenea un semn de respect. Dumnezeu i-a cerut-o lui Moise cînd i S-a arătat în rugul aprins (Ex.3:5).
Israeliţii considerau că a duce sau a dezlega curelele sandalelor cuiva era o muncă foarte umilă. Cînd Ioan Botezătorul a anunţat venirea lui Cristos, el a zis: „El, Cel care vine după mine, este mai presus decît mine, şi eu nu sunt vrednic să-I dezleg cureaua sandalelor" (Io.l:27).
A nu purta sandale era un semn de sărăcie (Lc.l5:22) sau de doliu (2.Sam.l3:30; Is.20:2-4; Ez.24:17).
B. Veşminte pentru ocazii importante. Evreii bogaţi posedau mai multe costume, fiecare costum compunîndu-se din veşminte de-

desupt şi de deasupra. Unele costume erau dintr-o ţesătură foarte fină şi erau purtate pe deasupra unor haine de culori diferite (Is.3:22).
1. Hainele de ceremonie. Adesea, omul care era numit într-un post important primea o haină de ceremonie. Iosif a primit una cînd a fost numit ministru în Egipt (Gen.41:42). Dimpotrivă, destituirea unui demnitar era simbolizată de faptul că i se lua haina. O haină frumoasă era semnul unei poziţii de onoare în sînul unui cămin (Le. 15:22).
2. Veşmintele de cununie. în ocazii deosebite, gazda oferea haine speciale invitaţilor ei. La cununiile evreieşti, de exemplu, gazda punea veşminte la dispoziţia tuturor invitaţilor (Mt.22:ll). Se întîmpla ca toată lumea să poarte o coroană (Ez.l6:12).
3. **Veşminte de doliu.** A se vedea paragraful de mai sus despre „sac".
4. Veşminte de iarnă. Iarna, oamenii din ţările biblice purtau haine de blană sau de piele. Aceste articole vestimentare par a fi sugerate în 2.Regi 2:8 şi Zaharia 13:4. Cei mai săraci nu purtau decît piei de ovine sau de bovine (Evr.ll:37). Dimpotrivă, hainele de blană costau scump şi făceau parte din garderoba regală.
Veşmintele din lînă simbolizau nevinovăţia şi blîndeţea, dar în Matei 7:15 par să-i caracterizeze pe falşii profeţi care duceau poporul pe calea cea rea.
C. **Podoabe.** Evreii purtau brăţări, inele, lanţuri şi coliere de diferite tipuri. în Orientul Apropiat, bărbaţi şi femei purtau lanţuri de aur ca podoabe şi ca semn al rangului. Servitorii suveranului au pus lanţuri de aur în jurul gîtului lui Iosif şi Daniel ca însemne ale puterii (Gen.41:42; Dan.5:29). Pentru a-şi înfrumuseţa înfăţişarea, bărbaţii evrei purtau adesea bijuterii. Meseria de bijutier sau giuvaergiu s-a dezvoltat probabil foarte timpuriu în istorie (Num.31:50; Os.2:13).
1. Inele. Evreii foloseau inelul ca pecete şi semn de autoritate (Gen. 41:42; Dan.6:17). Cu ajutorul inelului cu sigiliu îşi puneau pecetea personală pe documentele oficiale. Ei îl purtau fie pe deget, fie atîrnat de un şnur pe care îl aveau în jurul gîtului. Bărbaţii purtau şi lănţişoare sau legături în jurul braţului (cf. 2.Sam.l:10).
S-au găsit pînă la nouă inele pe o singură mînă a **unei mumii** egiptene, ceea **ce indică faptul că meseria de bijutier aducea cîştiguri bu-**

ne. în timpul bătăliilor, soldaţii luau brăţările de pe braţele şi gleznele adversarilor lor ca pradă de război. După ce amalecitul 1-a ucis pe Sa-ul, a adus brăţara la David ca dovadă a morţii regelui (2.Sam.l:10).
2. Amulete. în naţiunile superstiţioase din Orientul Apropiat, numeroşi sunt cei care se temeau de spiritele imaginare. Pentru a se apăra contra lor, ei purtau fetişuri magice. Amuletele pe care le menţionează Biblia erau cercei pe care îi purtau femeile (Gen.35:4; Jud.2:13; 8:24) sau pandantive atîrnate de nişte lănţişoare pe care le purtau bărbaţii în jurul gîtului. Pe ele erau gravate cuvinte sacre sau imaginea vreunui zeu. La un alt tip de amuletă, aceste cuvinte erau înscrise pe un papirus sau pe un sul de pergament rulat strîns şi cusut într-o pîn-ză de in.
3. Filacterii. Pentru a se împotrivi practicii idolatre de a purta amulete, bărbaţii evrei au început să poarte filacterii. Erau două feluri de filacterii: unele erau purtate pe frunte între sprîncene, iar celelalte pe braţul stîng. Ele aveau patru compartimente, fiecare conţi-nînd o bucată de pergament. Pe primul figura Exod 13:1-10, pe al doilea Exod 13:11-16, pe al treilea Deuteronom 6:4-9 şi pe al patrulea Deu-teronom 11:13-21. Aceste patru bucăţi de hîrtie erau ambalate într-o piele de animal care avea o formă pătrată. Pacheţelul era pe urmă prins pe frunte cu o curea sau o panglică. Aceste pasaje biblice conţineau poruncile divine de a-şi aminti şi de a se supune Legii (de exemplu Dt.6:8).
Filacteria purtată pe braţ se compunea din două suluri de pergament pe care legile erau înscrise cu o cerneală specială. Ele erau parţial rulate, închise într-un toc de piele neagră şi

prinse cu o curea de braţul stîng. Cureaua era încrucişată pe braţ şi sfîrşea la capătul degetului mijlociu. Unii evrei îşi purtau filacteria dimineaţa şi seara, alţii numai la rugăciunea de dimineaţă. Nu era purtată în ziua sabatului sau în alte zile sacre; aceste zile erau prin ele însele nişte semne sacre, ceea ce făcea de prisos portul filacteriilor.
Isus a condamnat practica ce consta în „lăţirea filacteriilor" (Mt.23:5). Fariseii îşi făceau filacteriile mai late ca de obicei, pentru ca oamenii să creadă că ei erau deosebit de sfinţi.
D. Tăiatul părului. Evreii îşi considerau părul ca o podoabă personală importantă: ca urmare îi dădeau multă îngrijire şi atenţie. Mon-

umentele egiptene şi asiriene ne dau exemple de coafuri complicate. Egiptenii purtau de asemenea diferite tipuri de peruci. Se constată în Geneza 41:14 că exista o diferenţă importantă între coafurile evreieşti şi cele egiptene: aflăm că Iosif „s-a ras" înainte de a fi prezentat faraonului. Un egiptean s-ar fi mulţumit să-şi pieptene părul şi barba, dar evreii îşi tăiau părul aproape ca occidentalii de astăzi, slujindu-se de nişte foarfece primitive (2.Sam.l4:26). Cuvîntul *polled* în acest context înseamnă „a tăia părul de pe cap". Evreii foloseau şi briciul, aşa cum vedem în Numeri 6:5.
Atunci cînd un evreu făcea un jurămînt religios, lăsa să-i crească părul (Jud.l3:5). Israeliţii nu aveau voie să-şi radă capul, ca să nu semene cu zeii păgîni care aveau capul ras, nici să semene cu nazireii care refuzau să-şi taie părul (Ez.44:20). în Noul Testament, se considera că părul lung la un bărbat era ceva contra naturii (l.Cor.ll:14).
Bărbaţii îşi ungeau deseori pielea capului cu ulei parfumat pentru sărbători şi alte ocazii de veselie (Ps.23:5). Isus menţionează acest obicei în Luca 7:46 zicînd: „Nu Mi-ai uns capul cu ulei..."
Evreii se îngrijeau şi de barba lor. Era o insultă să încerci să atingi barba cuiva, decît pentru a o săruta în semn de respect, de afecţiune şi de prietenie (2.Sam.20:9). A smulge barba, a o tăia în întregime sau a n-o îngriji exprima doliul (Ezra 9:3; Is.l5:2; Ier.41:5). Egiptenii şi romanii preferau feţele bărbierite, deşi suveranii egipteni purtau bărbi artificiale.
Tunica. Tunica, un veşmînt asemănător unui kimono şi coborînd pînă la genunchi sau la glezne, se purta nemijlocit pe piele. Acest veşmînt comun ambelor sexe era din bumbac, din in sau din lînă. Era strîns de corp printr-o centură (în general din piele). Deseori era singurul veşmînt pe care-1 purtau cei săraci cînd era cald. Din contra, cei bogaţi nu se arătau niciodată în public fără „veşminte de deasupra".

E. Acoperămîntul de cap. Se pare că evreii purtau pe cap o bonetă sau o tichie în ocazii speciale (Is.61:3), în zile de sărbătoare sau zile de doliu (2.Sam.l5:30). Boneta (sau tichia) este menţionată pentru prima dată în Exod 28:40 ca element al costumului marelui preot.
Evreii purtau destul de rar ceva pe cap, contrar egiptenilor şi asirie-nilor. Unele acoperăminte de cap din antichitate erau foarte complicate, mai ales cele ale suveranilor. Bărbatul egiptean purta pur şi simplu o pînză pătrată îndoită în aşa fel, încît trei colţuri să atîrne pe spate şi pe umeri. Este posibil ca unii evrei s-o fi adoptat şi ei.
Asirienii purtau mai curînd un turban înalt (Ez.23:15), exact ca sirienii din Damasc.
VEŞMINTE PENTRU FEMEI
Femeile purtau veşminte foarte asemănătoare celor ale bărbaţilor. Totuşi Legea le interzicea categoric să poarte ceva care să aparţină în mod deosebit bărbatului, ca de exemplu un inel cu sigiliu şi alte podoabe. Potrivit istoricului evreu Iosefus, le era de asemenea interzis să se servească de armele unui bărbat. La fel, bărbaţii nu aveau dreptul să poarte roba exterioară a unei femei (Dt.22:5).
A. **Veşmîntul de dedesupt.** Purtat de cele două sexe, acest veşmînt era din lînă, bumbac sau in.
B. Veşmintele de **deasupra.** Veşmintele de deasupra ale evreicei se dif erenţiau de cele ale bărbatului: ele erau mai lungi, cu o margine suficientă ca să acopere picioarele (Is.47:2;

Ier.l3:22). Ele erau ţinute fix de o centură. Ca şi la bărbaţi, ele erau făcute din diferite stofe, după rangul social al persoanei.
Partea din faţă a veşmîntului de deasupra al femeii era destul de lungă pentru ca ea să poată prinde un colţ în centură şi s-o folosească drept şorţ ca să-şi protejeze celelalte haine sau ca să poarte anumite obiecte (Rut 3:15).
C. **Vălul.** Evreicele nu purtat tot timpul văl, cum se obişnuieşte şi astăzi în unele ţări din Orientul Mijlociu. Purtarea vălului era un act de modestie care arăta în general că femeia era celibatară. Cînd Rebe-ca 1-a văzut pe Isaac pentru prima oară, ea nu purta văl, dar s-a acoperit cu el pentru ca să nu i se vadă faţa (Gen.24:65). Femeile din epo-

ca Noului Testament îşi acopereau capul în timpul serviciilor religioase, dar nu neapărat faţa (l.Cor.ll:5).
D. Batista. Cuvîntul ebraic pentru „batistă" *(mispachoth)* înseamnă şi „şervet, ştergar". Se foloseau de el pentru a înveli obiecte în timpul transportului (Lc.l9:20), pentru a şterge transpiraţia de pe faţă sau pentru a acoperi faţa unui mort. Unii comentatori cred că ştergarul de înmormîntare era prins sub bărbie şi pe deasupra capului pentru ca să împiedice căderea maxilarului mortului (Io.ll:44). Ioan 20:7 indică faptul că pînza de in care acoperea faţa lui Isus a fost descoperită fiind înfăşurată şi pusă alături de fîşiile de pînză de **in.**
Femeile din Orientul Apropiat modern poartă adesea batiste fin brodate. Probabil că acest obicei provine din antichitate.
E. **Sandalele.** Evreicele purtau sandale ca bărbaţii. Existau numeroase tipuri. Talpa era uneori făcută din pielea de pe gîtul de cămilă şi era foarte rezistentă. Uneori se coseau împreună mai multe straturi de piele.
Alte sandale aveau două curele: una trecea între degetul cel mare, iar cealaltă în jurul gleznei şi peste căpută. Se puteau scoate cu uşurinţă la intrarea într-o casă.
F. Podoabele. Biblia menţionează pentru prima dată bijuteriile de femei atunci cînd servitorul lui Avraam i-a oferit Rebecăi cercei şi brăţări (Gen.24:22). Ieremia a descris admirabil gustul femeilor pentru bijuterii, zicînd: „Poate o fată să-şi uite podoabele?" (Ier.2:32). Evreicele purtau brăţări, coliere, cercei, inele în nas şi lanţuri de aur. Isaia 3:16,18-23 descrie femeia din Vechiul Testament împodobită cu bijuterii.
1. Brăţările. Evreii şi evreicele purtau brăţări (Gen.24:30). Oamenii din Orientul Mijlociu considerau brăţările femeieşti ca un semn de rang înalt sau de regalitate, cum era cazul pe vremea lui David (2.Sam. 1:10). Brăţara regală era probabil din aur sau dintr-un material preţios, şi se purta deasupra cotului. Femeile din popor le purtau la încheietura mîinii, ca şi în zilele noastre (Ez.l6:ll).
Majoritatea brăţărilor femeilor erau un cerc complet **care** aluneca pe mînă. **Unele brăţări erau** din **două bucăţi care se deschideau cu** o **balama şi se închideau cu** o **clemă sau agrafă. Ele variau ca mărime de la cîţiva centimetri lăţime la lănţişoare fine.**

2. Brăţări de gleznă. Femeile le purtau la fel de frecvent ca şi brăţările de la încheietura mîinii, şi erau confecţionate din aceleaşi materiale (Is.3:16,18,20). Unele din aceste brăţări făceau un zgomot muzical atunci cînd femeia se deplasa. Femeile de rang înalt purtau brăţări de gleznă goale pe dinăuntru şi umplute cu pietricele care se auzeau zornăind în timpul mersului.
3. Cercei. La evrei şi la egipteni, numai femeile purtau aşa ceva (Jud.8:24). La asirieni îi purtau şi bărbaţii.
Nu suntem siguri în ce priveşte forma cerceilor pe care îi purtau evreicele, dar unele pasaje biblice sugerează că ei erau rotunzi (de exemplu Gen.24:22). Cerceii egipteni erau în general nişte inele mari de aur de 3 la 5 cm în diametru. Uneori se prindeeau mai mulţi unul în altul,

sau erau adăugate şi pietre preţioase pentru efect.
Naţiunile păgîne utilizau uneori cercei ca amulete. (Vezi paragraful „Amulete"). Vedem lucrul acesta atunci cînd familia lui Iacob s-a dus de la Betel la Sihem (Gen.35:4), şi a renunţat să mai poarte cercei.
4. Bijuterii de nas. Inelul sau bijuteria de nas a femeii este una dintre cele mai vechi podoabe din Orient. Inelul era din fildeş sau din metale preţioase, adesea cu pietre preţioase, dintre care unele aveau mai mult de 6 cm diametru şi atîrnau deasupra buzelor. Obiceiul de a purta inele de nas s-a păstrat în unele regiuni din Orientul Apropiat, la dansatoare şi la poporul de rînd. Cu toate acestea, nimic nu ne permite să spunem că evreicele purtau aşa ceva.
5. „Saci". Cuvîntul evreiesc *charitim,* tradus prin „sac", „tolbă" sau „pungă", nu este folosit decît de două ori în Biblie (Is.3:22 şi 2.Re.5:23). Este posibil să fi fost vorba de un soi de bijuterie, dar nu suntem siguri.
6. Machiaj şi parfum. Egiptencele şi asiriencele foloseau vopselele ca machiaj. Ele îşi colorau genele şi marginea ploapelor cu pudră neagră şi fină umezită cu ulei sau oţet, ceea ce avea acelaşi efect ca ri-melul de astăzi („mascara").
Şi evreicele îşi vopseau genele, dar această practică era în general dispreţuită, ca în cazul Iezabelei (2.Re.9:30). Profeţii Ieremia (4:30) şi Ezechiel (23:40) nu aveau decît dispreţ pentru machiaj.
Unele femei îşi vopseau unghiile degetelor de la mîini şi picioare cu o substanţă roşie extrasă din frunzele arborelui numit *henna.* Este

mai ales cazul egiptencelor, care îşi tatuau de asemenea mîinile, picioarele şi faţa.
în antichitate, femeile foloseau parfumul la fel ca şi femeile de astăzi. El era extras în general din tămîia şi smirna din Arabia şi Africa, din aloea şi nardul indian, scorţişoara din Aylon, galbanum din Persia, stactă (o mirodenie folosită de evreii din vechime la prepararea tămîii - n. tr.) şi şofran din Palestina. Parfumul era un important articol de comerţ (Gen.37:25). Exod 30:4-38 ne spune modul în care evreii au fabricat un parfum utilizat în ritualurile din tabernacol. Legea interzicea folosirea lui pentru uz personal.
7. **Tăiatul părului.** Apostolul Pavel declară că părul constituie o învelitoare naturală care acoperă capul femeii; el arată că în epoca sa era o ruşine pentru o femeie creştină să-şi taie părul (l.Cor.ll:15). Femeile purtau părul lung sau împletit în cozi. Talmudul menţionează că evreicele se serveau de piepteni şi ace de păr. Egiptencele şi asiriencele se coafau într-un mod mult mai complex decît evreicele, aşa cum arată monumentele acestor popoare.
8. Acoperămîntul de cap. Evreicele purtau într-o anumită măsură „pălării", dar apostolul Pavel recomandă creştinelor să fie modeste cu privire la lucrul acesta (l.Tim.2:9). Femeile foloseau probabil aurul şi bijuteriile ca podoabe (l.Pt.3:3), ca în toate ţările din jur.
Vălul pe care-1 purtau evreicele nu poate fi considerat ca o coafură, deşi le acoperea capul. Din contra, coafurile din celelalte ţări ale Orientului Mijlociu erau mai complicate şi mai costisitoare, în funcţie de bogăţia şi de rangul social al celor care le purtau.
VEŞMINTE PREOŢEŞTI
Veşmintele preoţeşti erau foarte diferite de cele ale evreilor de rînd. Cele ale marelui preot se deosebeau de asemenea în mod limpede de cele ale preotului obişnuit.
A. **Indispensabilii** (izmenele). La evrei, numai preoţii purtau indispensabili, în unele ţări vecine, toţi bărbaţii purtau indispensabili şi pantaloni.

Evreii foloseau in fin pentru a confecţiona acest veşmînt preoţesc. Se pare că el servea drept veşmînt purtat sub alte haine, pentru ca picioarele preotului să nu fie goale cînd urca treptele pentru a sluji la altar (Ex.28:42-43). Aceşti indispensabili îi acopereau corpul de la mijloc pînă la genunchi; el nu era poate decît un şorţ dublu (alte referiri la acest veşmînt se află în

Ex.9:28, Lev.6:10; 16:4 şi Ez.44:18).
B. Roba. Preoţii purtau şi nişte robe de in fin alb în timpul slujbei lor în templu. Ţesătorul făcea aceste robe fără cusătură. Ele erau strînse în talie cu nişte centuri brodate (Ex.28:31-34). Veşmîntul pe care-1 purta Isus era de asemenea o robă fără cusătură, simbolizînd funcţia Lui de preot universal (Io.l9:23; Evr.4:14-15). Roba preotului aproape îi acoperea picioarele şi era ţesută după un motiv de romburi sau ca pătratele unei table de şah.
C. **Boneta.** Preoţii obişnuiţi purtau bonete făcute din in fin (Ex.39:28). Cuvîntul ebraic *migbaoth,* pe care îl traducem prin bonetă, tichie sau scufie înseamnă „a fi înălţat".
D. încălţămintea. în timpul întregii lor slujbe, preoţii trebuiau să fie cu picioarele goale. înainte de a pătrunde în tabernacol, ei trebuiau să-şi spele mîinile şi picioarele. „El a pus cuva între cortul întîlnirii (adunării) şi altar, şi a pus apă în ea, pentru spălări; Moise, Aaron şi fiii săi şi-au spălat în ea mîinile şi picioarele" (Ex.40:30-31). Locul în care stăteau preoţii era considerat pămînt sfînt, cum a fost cazul cu Moise şi tufişul (rugul) care ardea (Ex.3:5).
E. **îngrijirea părului.** în Levitic 21:5, vedem că chelia îl făcea pe un bărbat inapt pentru preoţie. Marele preot nu avea dreptul de a-şi rade capul sau de a-şi sfîşia veşmintele, chiar pentru a purta doliu după mamă sau tată (Lev.21:10-ll).
VEŞMINTELE MARELUI PREOT
Una din deosebirile între marele preot şi preotul obişnuit era faptul că-şi stropea veşmintele cu uleiul de ungere (Ex.28:41; 29:21). Hainele marelui preot erau transmise succesorului său la moartea sa.
Aceste veşminte se compuneau din şapte elemente: efodul, roba efodului, pieptarul, turbanul, tunica brodată, centura şi indispensabilii (Ex.28:42).

A. **Efodul.** Veşmintele marelui preot erau de in obişnuit (l.Sam. 2:18; 2.Sam.6:14), ca cele ale preotului obişnuit, dar efodul său era „de aur, din fir albastru, purpuriu şi stacojiu (roşu-închis), şi din in fin răsucit" (Ex.28:6). Este vorba deci de un amestec de lînă şi de in, de-oarece inul nu putea fi vopsit decît în albastru. Broderiile lui erau o adevărată „operă de artă". Efodul se compunea din două părţi: una acoperea spatele, iar cealaltă pieptarul marelui preot. Erau fixate împreună de umăr cu ajutorul unei pietre mari de onix.
Centura efodului era făcută dintr-un material albastru, purpuriu şi stacojiu, conţinînd fire de aur (Ex.28:8).
B. Roba efodului. Ea era dintr-un material de calitate mai puţin bună decît efodul, vopsit în albastru (Ex.39:22). Ea era purtată sub efod, şi era mai lungă decît acesta. Această robă nu avea mîneci, ci nişte despicături în părţile laterale pentru braţe.
La poalele acestui veşmînt se afla o bordură (sau tiv) de rodii de culoare albastră, purpurie şi stacojie, cu un clopoţel de aur prins între fiecare din aceste rodii. Aceşti clopoţei prinşi în partea de jos a robei marelui preot făceau să se audă de departe deplasările lui în locul sfînt (Ex.28:32-35).
C. **Pieptarul.** Pieptarul marelui preot este descris în amănunt în Exod 28:15-30. Era o bucată de material brodat de 25,4 cm^2, îndoită în
* Confecţionarea veşmintelor.
Veşmintele purtate de evrei erau expresia sentimentelor şi dorinţelor celor mai profunde ale unei persoane. Momentele de sărbătoare şi de bucurie cereau culori vii; în timpul perioadelor de doliu, evreii purtau saci, cea mai simplă dintre haine. Familiile de evrei îşi confecţionau singure veşmintele. în această scenă de familie, tatăl confecţionează nişte sandale de piele, în timp ce mama coase o robă din materialul pe care 1-a ţesut ea însăşi.

două pentru a sluji de buzunar sau sac.
Acest veşmînt preoţesc era împodobit cu două pietre de onix, fiecare purtînd numele a şase seminţii (triburi) ale lui Israel (Ex.28:9-12). Cele două colţuri superioare erau fixate pe efod, de care nu aveau voie să fie desprinse (ex.28:28). Cele două colţuri inferioare erau fixate de

centură. Inelele, lanţurile şi celelalte legături erau din aur şi din broderie fină.
Pieptarul şi efodul serveau de „amintire" (Ex.28:12,29), pentru că ele aminteau preotului de relaţia lui cu cele douăsprezece seminţii ale lui Israel. El era numit şi „pieptarul judecăţii" (Ex.28:15), poate pentru că era purtat de un reprezentant divin al justiţiei şi al judecăţii faţă de naţiunea evreiască. Mai putea fi numit aşa deoarece conţinea *urim* şi *thummim,* sorţii sacri care arătau judecăţile lui Dumnezeu asupra oamenilor (Num.26:55; Ios.7:14; 14:2; l.Sam'.14:42).
D. Mitra. Era acoperământul oficial al marelui preot (Ex.28:39). Ea era de in fin, avea numeroase pliuri, şi o lungime totală de vreo 7,3 metri. Era vorba de o bucată lungă de material cu care se învelea capul; în partea din faţă a acestui turban se afla o placă de aur purtînd cuvintele ebraice: „sfinţenie Domnului" (Ex.39:28,30).
E. **Tunica brodată, centura şi indispensabilii.** Această tunică specială era o robă lungă de in brodată după un motiv care dădea impresia că în ea erau montate nişte pietre (Ex.28:4). Sub veşmintele preoţeşti, marele preot purta aceiaşi indispensabili ca şi preoţii obişnuiţi.
Mantaua. Mantaua era un veşmînt de deasupra cu mîneci. Centura, împodobită uneori cu metale sau pietre preţioase, ori cu broderii, o ţinea strîns lipită de corp.

Arhitectura şi mobilierul

Mulţi oameni admiră arhitectura Greciei şi a Romei antice, cu stîlpii lui subţiri de marmură şi cu arcurile sale minuţios ornamentate. Din contra, Israel n-a produs o arhitectură cu adevărat inovatoare sau impresionantă. Pentru israeliţi, clădirile şi mobilele trebuiau să fie funcţionale, fără să se ţină prea mult seama de estetică. Cu toate acestea, clădirile şi mobilele ne învaţă cîte ceva despre stilul lor de viaţă.
La origine, oamenii locuiau de obicei în corturi care se înălţau prin înfigerea unor stîlpi în pămînt şi întinderea unei pînze sau piei pe deasupra lor. Locuitorul cortului folosea nişte frînghii ca să fixeze pînza de ţăruşi (Is.54:2). Uneori se întindeau nişte perdele pentru a face în cort mai multe încăperi şi se acoperea solul cu rogojini sau covoare. Uşa era şi ea un pliseu de ţesătură care putea fi ridicat sau lăsat în jos. în cort, se aprindea focul într-o gaură făcută în sol. Vasele şi ustensilele de gătit erau simple şi nu prea numeroase, căci trebuiau transportate în toate deplasările.
Cînd oamenii au început să se instaleze în oraşe, ei au construit locuinţe permanente. Se pare că tehnicile lor arhitecturale s-au dezvoltat într-o perioadă foarte timpurie. în timp ce canaaniţii şi asirienii construiau oraşe, evreii locuiau încă în corturi; doar după cucerirea Ţării Promise au renunţat ei la obiceiurile lor nomade. Ei au ocupat atunci casele pe care le părăsiseră canaaniţii.
Biblia ne relatează că israeliţii au construit case mari şi costisitoare în Iudeea (Ier.22:14; Am.3:15; Hag.l:4), dar acestea aparţineau celor bogaţi; majoritatea locuiau tot în corturi sau adăposturi foarte precare.
Casele celor bogaţi aveau forma unor mănăstiri, adică aveau o curte interioară deschisă. Se intra în casă printr-o uşă care era de obicei închisă şi păzită de un „portar" (Fap.l2:13). Se ajungea într-un

Balustradă de fereastră.
Descoperită la Ramat Rahel, în sudul Israelului, acest şir de coloane de piatră de calcar (cea 600 î. Cr.) pare să fi fost o balustradă a unei ferestre. Ea era vopsită probabil în roşu, deoarece s-au descoperit urme ale acestei vopsele roşii pe bucăţile din care au fost reconstruite a-ceste coloane. Aceşti stîlpi au împodobit odinioară palatul regelui Ioiachim.
portic unde se aflau locuri de şezut sau bănci. De acolo, se urcau cîte-va trepte care dădeau în camere şi în curtea pătrată deschisă.
CURTEA CENTRALĂ
Curtea era în centrul casei evreieşti. Probabil că acolo Se găsea Isus cînd un grup de oameni au coborît un paralitic „în mijloc" ca să ajungă la El (Lc.5:19). Ea era concepută ca să aducă

mai mult aer şi lumină camerelor care o înconjurau. Ea era pavată cu ţigle sau stînci plate pentru ca apa de ploaie să se poată scurge. Uneori, proprietarul o construia în jurul unei fîntîni sau al unui puţ (2.Sam.l7:18).
în zilele de sărbătoare, mulţimi de oameni se adunau în ele (Est.l:5). Stăpînul casei făcea rost de covoare, de rogojini sau de scaune pentru invitaţii săi; uneori acoperea curtea cu o copertină.
Camerele înconjurătoare dădeau numai spre curte, astfel că cineva trebuia să traverseze curtea pentru a putea intra sau ieşi din casă. Cu timpul, constructorii au început să construiască balcoane sau galerii în exteriorul camerelor care dădeau în curtea centrală.
O simplă scară de piatră sau de lemn conducea din curte în camerele de la primul etaj şi la acoperiş. Casele mai mari aveau mai multe rînduri de scări.
A. **Camerele stăpinului.** Pe partea dinspre curte în faţa intrării se găsea salonul de primire al stăpînului casei. El era mobilat în mod plăcut cu o platformă înălţată şi cu divanuri pe trei laturi; pe ele se şedea în timpul zilei, şi ele slujeau de pat în timpul nopţii. Invitaţii ca-

re intrau îşi scoteau sandalele înainte de a ajunge în partea înălţată a camerei.
Camerele soţiei şi ale copiilor erau în general la primul etaj, dar uneori erau la acelaşi nivel cu curtea interioară. Nimeni nu avea acces acolo în afara stăpînului casei. Deoarece proprietarul nu cruţa cheltuielile pentru aceste camere, erau numite uneori „palatele casei" (l.Re.l6:18; 2.Re.l5:25) sau „casa femeilor" (Est.2:3; cf. l.Re.7:8-12).
B. Servitorii. Se presupune că în Iudeea antică, ca şi în Palestina de azi, oamenii foloseau parterul pentru a stoca hrana şi a-şi găzdui servitorii. Ca urmare, aceste camere erau mici şi mobilate sumar.
CAMERELE DE LA ETAJ
Cînd se urca la etajul al doilea pe scări, acolo se găseau nişte camere spaţioase şi aerisite, foarte confortabile, adesea mobilate cu mai multă eleganţă decît camerele de la primul etaj. Ele erau de asemenea mai înalte şi mai mari, iar ferestrele lor dădeau direct spre stradă.
într-o asemenea casă şi-a ţinut Pavel predica de rămas-bun. Se poate presupune că mulţimea forma două cercuri sau două şiruri, şi că oamenii de lîngă perete stăteau pe perne lîngă fereastră. în această poziţie a adormit Eutih şi a căzut în stradă (Fap.20:7-12).
A. **„Alliya".** Evreii construiau uneori una sau două camere deasupra porticului sau porţii casei, numite „alliya". Ele erau cu un etaj mai sus decît restul casei. Stăpînul casei se servea de ele ca să discute cu prietenii, ca să-şi ţină garderoba, sau ca loc de odihnă şi meditaţie. La această cameră a făcut Isus probabil aluzie cînd a recomandat să se intre „în cămăruţă" pentru rugăciune (Mt.6:6). Se ajungea direct la *alliya* printr-o scară care dădea spre stradă, dar o altă scară o lega de curtea centrală a casei. Era un loc de închinare mult mai liniştit şi mai izolat decît acoperişul principal al casei, unde se aduna uneori întreaga familie.
La *alliya* face Biblia aluzie cînd menţionează „camera de sus" a lui Elisei (2.Re.4:10), a lui Eglon (Jud.3:20-23), a lui David (2.Sam.l9:l), a lui Ahaz (2.Re.23:12) şi cea în care s-a ascuns Ben-Hadad (l.Re.20:30).
B. Acoperişul. în vremurile biblice, el era o parte esenţială a casei. Se ajungea la el printr-un şir de trepte de scară pe zidul exterior. în

majoritatea cazurilor, acoperişul era plat, dar uneori arhitecţii construiau cupole deasupra celor mai importante camere. Legea evreiască cerea ca fiecare casă să aibă o balustradă sau un parapet în jurul acoperişului pentru a evita căderea (Dt.22:8). Mai multe case îm-părţeau acelaşi acoperiş; nişte ziduri scunde marcau limita fiecăreia dintre ele.
Constructorii acopereau acoperişurile cu un tip de ciment care se întărea la soare. Dacă apăreau crăpături, proprietarul trebuia să pună un strat de iarbă pentru ca să împiedice

pătrunderea apei (2.Re.l9:26; Ps.l29:6). Unele case aveau ţigle sau cărămizi plate pe acoperiş. Israeliţii îşi foloseau acoperişul pentru a se retrage şi a medita (Nee.8:16; 2.Sam.ll:2; Is.l5:3; 22:1; Ier.48:38). Ei uscau pe el rufăria, inul, grîul, smochinele şi alte fructe (Ios.2:6). Uneori instalau acolo chiar şi corturi în care dormeau noaptea (2.Sam.l6:22).
Oamenii ţineau acolo conferinţe private (l.Sam.9:25) sau îşi făceau acolo închinarea personală (Ier.l9:13; 2.Re.23:12; Ţef.l:5; Fap.lO:9), de asemenea făceau acolo anunţuri publice sau se jeluiau de pierderea unor fiinţe dragi (Ier.48:38; Lc.l2:3).

FERESTRE ŞI UŞI

în antichitate, ferestrele erau nişte simple orificii dreptunghiulare în zid, care dădeau spre curtea centrală sau spre stradă. Israeliţii adăugau uneori un balcon sau un pridvor de-a lungul faţadei casei, înconjurat de un grilaj. Ei nu deschideau fereastra balconului decît pentru sărbători sau ocazii festive. Presupunem că Iezabela se uita pe o astfel de fereastră cînd a fost prinsă şi ucisă de Iehu (2.Re.9:30-33). De acolo se observa strada (Prov.7:6; Cînt.2:9). Israeliţii nu aveau geamuri, pentru că sticla costa mult.
Uşile caselor antice nu stăteau în balamale. Pe partea dinspre interior, ele aveau o tijă circulară care ieşea din ele în sus şi în jos; în partea de sus, ea se introducea într-o adîncitură din buiandrug, iar în partea de jos într-un orificiu din prag. Această tijă este desemnată de Biblie drept „balamale" (l.Re.7:50; Prov.26:14).
Uşile principale ale caselor aveau broaşte şi chei. Vechile chei erau de lemn sau de metal; unele erau aşa de mari, încît atrăgeau atenţia

cînd erau purtate în public (Is.22:22). Vistiernicii şi ceilalţi funcţionari publici purtau aceste chei mari ca simbol al postului lor de responsabilitate.

Schiţa unei case. Acest desen reprezintă o mare reşedinţă într-un sat israelit antic. Oamenii din popor aveau în general case mici şi puţin confortabile după standardele moderne. Le plăcea să se destindă pe acoperiş, unde urcau pe o scară de piatră sau pe o simplă scară de lemn.

Partenonul

Partenonul din Atena este unul din e-xemplele cele mai strălucite de arhitectură greacă clasică. El reprezintă concret atitudinea raţională şi armonioasă a grecilor din antichitate în faţa vieţii. El este de asemenea o minunată structură arhitecturală. Grecii au construit cel puţin un templu pe aceeaşi poziţie în 488 î. Cr.; acest edificiu impresionant era o ofrandă de mulţumire pentru victoria lor repurtată la Maraton contra perşilor. Fundaţia lui din piatră de calcar avea o adîncime de cel puţin 6 metri în stînca Acropolei. Cu toate acestea, n-a mai rămas nimic din ele - în afară de fundaţii - după ce perşii au devastat Acropole în 480 î. Cr.
Grecii au început construirea Parteno-nului în 447 şi l-au terminat în 438 î. Cr. Această clădire a devenit principalul templu de pe Acropole, care a fost inaugurat către 432 î. Cr. şi consacrat Atenei Par-tenos, zeiţa protectoare a Atenei. Finanţarea lui a fost asigurată de guvernul lui Pe-ricle.
Acest templu a fost conceput pentru a crea o iluzie optică. Vîrful coloanelor dorice a Partenonului este înclinat spre centrul fiecărei colonade, treptele sunt arcuite spre centru, şi un spaţiu mai mare este între coloanele din centru decît între cele de la marginea şirului. Astfel, ai impresia că între ele este un spaţiu identic. Dacă aşa ar fi fost cazul, unghiul perspectivei le-ar fi făcut să pară inegale.
Există opt coloane în fiecare margine a Partenonului, şi şaptesprezece pe fiecare parte laterală. Zona sa centrală, sau *cella,* este împărţită în camere, la origine, o colonadă interioară înconjura marea statuie a Atenei, o capodoperă a sculptorului Fidias. Din ea n-a mai rămas nimic, dar îi cunoaştem aspectul general prin reproducerile ei la scară mică şi prin prezenţa ei pe monede. Pausanias, marele călător grec, a văzut şi a descris această statuie în secolul 2 d. Cr.
Tot Partenonul este din marmură, inclusiv ţiglele acoperişului. Grecii nu foloseau nici mortar, nici ciment; ei îmbucau împreună blocurile de marmură cu cea mai mare precizie şi le fixau cu scoabe şi ştif-turi metalice.

O friză, adică o bordură de sculptură în basorelief, împodobeşte Partenonul. Ea reprezintă lupte între Zeus, Atena şi Poseidon, precum şi nişte călăreţi, grupe de care de luptă şi nişte cetăţeni ai Atenei.
Grecii au folosit culori pentru a pune în valoare frumuseţea acestui templu. Acoperişul său era roşu, albastru şi auriu sau galben. Bandoul care înconjura friza era roşu, iar culorile scoteau în relief sculptura şi accesoriile de bronz din Partenon,
Istoria acestui templu este foarte frămîntată. Deja în 228 î. Cr., Lachares a luat plăcile de aur ale statuii Atenei. în 426 d. Cr., Partenonul a fost transformat în biserică, iar în 1460 turcii au făcut din el o moschee. în 1687, veneţienii, care se băteau contra grecilor, l-au folosit ca depozit de pulbere de puşcă, şi o explozie accidentală i-a distrus toată partea centrală. Nu s-a făcut nici o reparaţie serioasă pînă în 1950, cînd nişte ingineri au pus la loc coloanele căzute şi au **reparat** colonada dinspre nord.

VETRELE

în antichitate, casele n-aveau hornuri. Fumul din vatră era evacuat prin nişte găuri din acoperiş şi din pereţi. Vatra însăşi nu era ceva permanent; era o mică sobă de metal sau un vas pentru jăratic (Ier.36: 22-23). Deoarece putea fi deplasată cu uşurinţă, regii şi generalii o luau cu ei în campaniile lor militare.

METODE DE CONSTRUCŢIE

Am descris o casă tipică a oamenilor bogaţi. Planurile acestor case erau mai mult sau mai puţin simple, dar israeliţii foloseau metode tradiţionale pentru casele lor.

A. Casele celor bogaţi. Materialele de construcţie erau abundente în Palestina. Proprietarii bogaţi îşi procurau uşor pietre, cărămizi şi lemn de construcţie pentru a-şi împodobi locuinţa. Piatra tăiată era foarte apreciată (Am.5:11), ca şi marmura şlefuită (l.Cr.29:2; Est.l:6). Mari cantităţi de lemn de cedru serveau la făcutul panourilor murale şi al tavanelor, adesea cu ciubuce de aur, argint şi fildeş (Ier.22:14; Hag.l:4). Predilecţia israeliţilor pentru fildeş explică referirile din Biblie la „casele din fildeş" şi la „palatele din fildeş" (de exemplu l.Re. 22:39; Ps.45:8; Am.3:15).

Proprietarii bogaţi construiau şi „case de iarnă" şi „case de vară" special adaptate sezonului (Am.3:15). Casele de vară erau parţial subterane şi pavate cu marmură. Ele aveau o fîntînă în curtea centrală şi

Grajduri. Arheologii au descoperit aceste ruine ale unui vast complex de grajduri care putea primi pînă la 480 de cai la Meghido. Acesta este grajdul dinspre nord, compus din cinci clădiri, fiecare dintre ele adăpostind circa 24 de cai. Ele au fost atribuite mai în-tîi lui Solomon, dar cercetări ulterioare au arătat că ele datează din epoca lui Ahab, cîteva generaţii mai tîrziu.

erau străbătute de curenţi de aer proaspăt, ceea ce le făcea ideale pentru căldura dogoritoare din timpul verii. Dar despre casele de iarnă nu ştim nimic precis.

Ne putem face o idee despre metodele tipice de construcţie din Vechiul Testament citind cum a distrus Samson un templu filistean (Jud. 16:23-30). Duşmanii lui Samson l-au adus în curtea centrală a templului care era înconjurată de o serie de balcoane, fiecare din acestea fiind susţinute de doi stîlpi. Acolo, funcţionarii statului se întruneau pentru treburile publice şi pentru organizarea sărbătorilor. Dacă stîlpii se năruiau, toată clădirea se prăbuşea, iar oamenii din balcoane cădeau jos.

B. Casele celor săraci. Casele oamenilor din popor erau nişte cocioabe cu o singură cameră, cu pereţii din chirpici, întăriţi cu stîlpi acoperiţi cu lut. Zidurile erau deci destul de nesigure, şi erau adesea infestate cu şerpi şi insecte parazite (Am.5:19). în aceeaşi cameră cu familia trăiau şi animalele lor, dar oamenii dormeau adesea pe o platformă înălţată. Ferestrele erau nişte orificii mici în partea de sus a pereţilor, uneori cu zăbrele.

Biblia avertizează contra „leprei casei" (Lev.l4:34-53), care era probabil o reacţie chimică în zidurile de chirpici ale acestor colibe. Deoarece israeliţii înţelegeau că această „lepră" era nocivă pentru sănătatea lor, preoţii cereau ca ei s-o îndepărteze.

Uşa caselor ţărăneşti era foarte scundă, şi trebuia să te apleci ca să poţi intra. în felul acesta, oamenii se puteau apăra de fiarele sălbatice şi de duşmani. Unii spun că în felul acesta se împiedica pătrunderea călare a bandelor jefuitoare de arabi.

CEREMONIA DE CONSACRARE

Israeliţii îşi consacrau noua lor casă înainte de a se instala în ea (Dt.20:5). Se presupune că ei sărbătoreau acest eveniment cu veselie şi cereau binecuvîntarea divină asupra casei şi asupra oamenilor care urmau să locuiască acolo.

MOBILELE

în ochii noştri, casele cele mai bine mobilate din Palestina ar fi părut aproape goale. Pe duşumelele de marmură din casele celor bogaţi se găseau covoare, iar pe bănci perne din ţesături scumpe. Dar israeliţii bogaţi n-aveau marea varietate de mobile cu care ne-am obiş-nuit noi, iar cei săraci n-aveau practic deloc. Cei bogaţi dispuneau de o rogojină sau de o

blană pe care puteau să se odihnească în timpul zilei, o saltea pentru noapte, un taburet, o masă joasă şi un vas cu jăratic, şi aceasta era totul. Să observăm că bogata sunamită a pus în camera lui Elisei un pat (poate o simplă saltea), o masă, un scaun şi un lampadar (2.Re.4:10-13).

Din cauză că duşumelele locuinţelor celor bogaţi erau pardosite cu plăci de ceramică sau ghips, trebuiau deseori să fie măturate sau spălate cu peria (Mt.22:ll; Lc.l5:8). Noaptea se întindeau pe jos nişte saltele groase şi aspre pe care se dormea. Cei săraci se culcau pe piei de animale. Pe două sau trei laturi din camera unui om bogat exista o bancă înaltă de 30 de centimetri, acoperită cu perne umplute cu lînă. în timpul zilei, stăpînul şedea pe ele. La un capăt al camerei, această bancă era mai ridicată, şi acolo se dormea (2.Re.l:4; 4:10). Pe lîngă

aceasta banca, cei mai bogaţi aveau paturi de lemn, de fildeş sau din alte materiale preţioase (Am.6:4; Dt.3:ll). Aceste paturi au devenit foarte obişnuite în perioada Noului Testament (cf. Mc.4:21).

Irodium

Irod cel Mare a construit clădiri măreţe pentru confortul său personal şi pentru protecţia sa. Printre proiectele sale, trebuie să menţionăm palatul său fortăreaţă de la Masada şi Irodium-ul. în caz de răscoală sau de înfrîngere militară, el era la adăpost de orice atac. Irodium-ul, care era în aşa fel conceput, încît să fie şi mormîntul lui Irod, exprimă temerile obsedante ale regelui. El este una dintre cele mai mari fortăreţe construite vreodată pentru a proteja un singur om.

Irodium-ul se află la vreo 11 km sud de Ierusalim şi la 5 km sud-est de Betleem, la o altitudine de circa 700 metri. El a fost construit în locul în care Irod a cîştigat bătălia împotriva asmoneenilor şi a aliaţilor lor în 40 î. Cr., o amintire extrem de plăcută pentru rege. Josephus, istoricul evreu din primul secol, ne spune despre construcţia din anul 20 î. Cr., ca şi despre cortegiul funebru care 1-a dus pe rege la ultima lui locuinţă. Ea era una din ultimele trei fortăreţe care le-au rămas evreilor în afara Ierusalimului atunci cînd romanii au distrus acest oraş în anul 70 d. Cr. Irodium-ul a servit şi de centru al rebelilor în timpul revoltei lui Bar-Koch-ba (132-135 d. Cr.).

V. Corbo a condus patru misiuni de explorare a Irodium-ului (1962-1967). G. Fo-erster a explorat şi a restaurat acest loc arheologic în 1967 şi 1970, la fel ca şi E. Netzer în 1972. Ei au scos la lumina zilei o construcţie uimitoare care era cu siguranţă cea mai reuşită ispravă inginerească din epoca inter-testamentală.

Văzut de departe, amplasamentul seamănă cu un trunchi de con. Irodium-ul se
compune din patru turnuri - trei semicirculare şi unul rotund - înconjurate cu un zid de o incintă circulară care are un diametru exterior de 55 metri. Acest zid dublu are o lăţime de 3 metri. Se pare că nisipul şi resturi din construcţie s-au acumulat în exteriorul incintei după terminarea lucrărilor, ceea ce nu lăsa vizibilă decît partea superioară; ca urmare, dealul a căpătat această formă conică.

Partea dinspre est a Irodium-ului consta dintr-o curte deschisă înconjurată de coloane corintice, avînd la fiecare capăt o *exedra* (o curte cu locuri de şezut pentru conversaţie). Partea dinspre vest cuprindea un complex de băi artistic împodobite, ca şi nişte camere (dintre care o sufragerie) ocupînd latura sudică. Această sufragerie a fost transformată în sinagogă, foarte probabil de către discipolii lui Bar Kochba în cursul secolului 2. Deasupra camerelor dinspre vest erau cu siguranţă unul sau două etaje care serveau drept locuinţe.

O reţea de bazine imense de apă străbătea interiorul dealului. Un apeduct aducea apă de la iazurile lui Solomon din apropierea Betleemului. Pe una din bucăţile de olărie pe care le-au descoperit aici arheologii este menţionat numele lui Irod. La baza dinspre nord a dealului, Netzer a descoperit fundaţiile a numeroase clădiri, printre care un palat de circa 53 m pe 122 care avea un balcon de observare dînd spre ceea ce pare a fi un hipodrom de 300 m lungime, o piscină, locuinţe pentru servitori şi alte clădiri neidentificate. Este evident că Irod voia să trăiască pe picior mare şi să fie înmormîntat în lux.

L

Israeliţii se slujeau de o parte a veşmintelor lor exterioare ca lenjerie de pat (Ex.22:26-27; Dt.24:12-13). înainte de a se culca seara, ei îşi scoteau pur şi simplu sandalele şi centura. Foloseau probabil ca pernă o piele de capră umplută cu lînă, cu pene sau cu un alt material moale la pipăit. Oamenii săraci din Palestina au şi în zilele noastre acest tip de pernă.

Regii şi alţi şefi de stat îşi puneau picioarele pe un scăunel (bancă mică, rezemătoare de picioare) cînd stăteau pe tron (2.Cr.9:18), dar acest gen de mobilă era mai degrabă rar la persoanele particulare. Dimpotrivă, lămpile erau foarte răspîndite. în ele se ardea ulei de măsline, smoală, ţiţei sau ceară; f

itilele erau din bumbac sau in. Conform unei tradiţii evreieşti, preoţii confecţionau fitilele pentru lămpile templului din hainele lor vechi de in. Israeliţii cei mai săraci dispuneau de lămpi de lut, în timp ce acelea ale oamenilor cu stare erau din bronz şi din alte metale.
Oamenii îşi lăsau lămpile să ardă toată noaptea, căci în felul acesta se simţeau mai în securitate. Ni se spune că familiile preferau să rabde de foame decît să lase să li se stingă lămpile, deoarece lucrul acesta însemna că-şi părăsiseră casa. Astfel, cînd Iov a prezis ruina celor răi, a zis: „... Lumina celor răi se stinge... Lampa este întunecată în cortul lui, şi lampa de deasupra lui este stinsă" (Iov 18:5-6, RSV). Autorul Proverbelor laudă soţia prevăzătoare, zicînd: „Lampa ei nu se stinge noaptea" (Prov.31:18). Mai multe pasaje biblice arată că lampa simboliza viaţa şi demnitatea familiei (Iov 21:17; Ier.25:10).
Deşi mobilarea locuinţei lor era sumară, israeliţii trăiau într-un confort mult mai mare decît strămoşii lor care se deplasau cu turmele. Pe vremea lui Isus, casele erau curate şi primitoare; cultura greacă influenţa frumuseţea practică care se regăseşte în alte ţări. Deşi Roma ocupa Palestina, rari erau oamenii care acceptaseră gusturile sofisticate ale acestui popor.

10

Muzica

Biblia ne dă foarte puţine informaţii asupra formelor muzicale ebraice şi asupra dezvoltării lor. De aceea, suntem obligaţi să ne combinăm studiul biblic cu istoria şi arheologia pentru a examina acest subiect.

DEZVOLTAREA MUZICII EBRAICE

Istoria muzicii ebraice îşi are obîrşia în prima persoană care a lovit o stîncă cu toiagul său, şi merge pînă la orchestra din templu şi la sunetele vesele recomandate de Psalmul 150. Primul muzician a făcut ritm bătînd pe instrumentul său primitiv. Apoi oamenii şi-au dat seama că puteau face muzică şi au creat instrumente mai complexe.
Se atribuie de exemplu lui David inventarea a numeroase intru-mente, deşi nu se ştie precis care (Am.6:5). El a făcut de asemenea apel la un cor de 4.000 de persoane pentru a-L lăuda pe Domnul „cu instrumentele pe care le-am făcut ca să aduc laudă" (l.Cr.23:5; 2.Cr.7:6; Nee.l2:6). El a compus de altfel cîntări, ca de exemplu cîntarea de jale făcută de el la moartea lui Saul şi a lui Ionatan.
Deşi Domnul era Cel care dirija evoluţia socială şi religioasă a lui Israel, naţiunea a adoptat idei provenind din culturile înconjurătoare. Israel se afla la o răscruce geografică şi suferea deci influenţa ideilor şi obiceiurilor din alte regiuni ale lumii (Gen.37:25), inclusiv a stilurilor muzicale.
Numeroşi israeliţi s-au căsătorit cu femei străine, ale căror obiceiuri s-au furişat puţin cîte puţin în stilul de viaţă ebraică. Potrivit colecţiei de scrieri post-biblice ebraice numite Midraş, regele Solomon s-a căsătorit cu o egipteancă ce i-a adus ca zestre printre alte lucruri 1.000 de instrumente muzicale. Dacă lucrul acesta este adevărat,

ea adusese fără îndoială cîntăreţi şi muzicanţi care au cîntat la aceste instrumente în modul tradiţional al egiptenilor.
Funcţia muzicii şi reacţia pe care o declanşa ea printre ascultători au influenţat de asemenea dezvoltarea stilului ebraic. în vreme de război, era deseori necesar să se dea alarma sau să se trimită alte semnale urgente. Evreii au pus deci la punct şofar-ul, un instrument similar trompetei cu sunetul strident (Ex.32:17-18; Jud.7:18-20). Sărbătorile publice şi distracţiile făceau apel la sunetul fluierului sau flautului, uşor şi vioi (Gen.31:27; Jud.ll:34-35; Mt.9:23-24; Lc.l5:23-25).

A. **Distracţia.** Conducătorii evrei care slujeau în templu aveau multă grijă să evite folosirea muzicii asociate cu închinarea păgînă senzuală. In culturile în care ritualurile de fertilitate erau ceva obişnuit, cîntăreţele şi muzicanţii aţîţau orgii sexuale în onoarea zeilor lor. Chiar instrumentele neasociate cu practicile păgîne au fost uneori res-trînse. Astfel, preoţii se temeau ca nu cumva sunetele vesele şi melodioase ale flautului în templu să întoarcă atenţia oamenilor de la închinarea adusă Domnului. Profetul Amos îi condamna pe cei care „cîntă cîntece de clacă la sunetul harfei" (Am.6:5, RSV).

Bineînţeles, existau momente în care muzica putea să distragă în mod pozitiv. Sunetele liniştitoare ale harfei lui David au potolit neliniştea lui Saul (l.Sam.l6:23). După ce 1-a închis pe Daniel în groapa cu lei, regele Darius s-a retras în camera lui şi a refuzat să lase ca să-i fie aduse „instrumentele muzicale" (Dan.6:18).
Muzica juca un rol important în viaţa cotidiană. Sărbătorile publice, nunţile şi înmormîntările cu pompă nu puteau avea loc fără muzică. Nobilii aveau permanent muzicanţi în slujba lor pentru a se destinde şi a se distra.
B. Funcţia în închinare. Muzica făcea de asemenea parte din viaţa religioasă evreiască. în ceremoniile religioase, muzica însoţea diferitele ritualuri prescrise de Dumnezeu.
Muzica sacră din templu făcea apel la cîntăreţi şi la o orchestră. Cîntăreţii şi muzicanţii puteau proveni numai dintre bărbaţii anumitor familii. Ei nu puteau cînta decît pe instrumente aprobate: cele care erau asociate cu femeile, cu petrecerile zgomotoase (ca sistrul egiptean) sau cu închinarea păgînă erau excluse din orchestra templului.
Vechiul Testament ne dă lista mai multor instrumente folosite în

templu (l.Cr.l5:28; **16:42;** 25:1). Printre ele, se poate cita marea harfă *(nevel),* lira *(kinnor),* cornul de berbece *(şofar),* trompeta *(chaţoţera),* tamburina *(tof)* şi ţambalul *(meţiltayim).* La reîntoarcerea din exil a israeliţilor şi odată templul reconstruit, orchestra a fost reconstituită (Nee.l2:27). Fluierul sau flautul *(halii)* făcea probabil parte din ea, iar muzica vocală a jucat un rol mai important.
în afara ceremoniilor oficiale din templu, muzica însoţea alte activităţi religioase. Instrumentele interzise în templu erau folosite cu alte ocazii; aceste sărbători începeau adesea printr-o introducere muzicală şi continuau prin concerte, cîntece şi chiar dansuri. Cîntăreţele aveau dreptul de a lua parte la ele (Ezra 2:65; Nee.7:67; 2.Cr.35:25).
C. **Puţine date disponibile.** Vechiul Testament menţionează rareori formele muzicale, originea instrumentelor, etc. Tehnicile muzicale se transmiteau prin tradiţie orală mai curînd decît prin scris; această tradiţie a dispărut practic, în afară de scurtele indicaţii din Scriptură. Foarte puţine instrumente antice au fost conservate intacte; trebuie deci să le ghicim aspectul şi sonorităţile. Comparînd referinţele biblice la instrumentele muzicale care ne rămîn din alte culturi, istoricii şi arheologii au contribuit la umplerea anumitor goluri din cunoştinţele noastre privind muzica din vremurile biblice.
Acest studiu continuă încă, aşa cum o dovedesc noile traduceri ale Bibliei. Comparînd pasajele consacrate muzicii în versiunile cele mai vechi cu cele din traducerile actuale, constatăm că există uneori unele deosebiri.
TIPURI DE INSTRUMENTE
Instrumentele muzicale se clasează în general în trei categorii de bază după modul în care se produce sunetul: 1) instrumentele cu coarde, care fac apel la vibrarea coardelor; 2) instrumentele cu percuţie, care fac apel la vibrarea unei membrane sau a unui înveliş metalic; şi 3) instrumentele de suflat, care produc sunetul prin trecerea aerului printr-o ancie în vibrare.
A. **Instrumentele cu percuţie.** Israeliţii foloseau o varietate de instrumente de percuţie pentru a da muzicii lor ritm, care era un ele-

Cîntăreţi cu cornul şi cu tamburina.
Acest basorelief în bazalt din Carchemiş în Siria (secolul 8 sau 9 î. Cr.) arată patru muzicanţi, unul suflînd într-un corn încovoiat, altul ducînd o tobă mare şi pe ceilalţi doi bătînd toba cu mîinile. Personajul din dreapta pare să poarte o curea în jurul gîtului pentru a duce toba.
ment esenţial şi în poezia şi cîntecele lor.
1. Clopoţeii. Numele unui tip de clopoţel *(meţilloth)* provenea de la un cuvînt ebraic semnificînd „a răsuna, a zăngăni". Nu se află de-cît o singură dată în Biblie (Zah.l4:20), unde ni se spune că evreii îi prindeau de frîu sau de pieptul cailor.

Un alt tip de clopoţel era foarte mic şi din aur pur *(paamonim).* Ei erau prinşi de tivul robei marelui preot şi alternau cu nişte rodii ornamentale (Ex.28:33-34). Aceşti clopoţei nu răsunau decît dacă se atingeau unii de ceilalţi, căci n-aveau limbi. Bătaia lor anunţa că marele preot se prezenta înaintea lui Dumnezeu; oricine altcineva care pătrundea în Sfînta Sfintelor era executat (v.35).

2. Talgerele *(meţiltayim* sau *ţiltzal)* erau din cupru; era singurul instrument de percuţie din toată orchestra templului. Erau folosite pentru a-L lăuda pe Dumnezeu. Ele se alăturau trompetelor şi vocilor pentru a exprima bucuria şi mulţumirile aduse lui Dumnezeu (l.Cr. 15:16; 16:5). Asaf, muzicantul şef al lui David (l.Cr.l6:5), cînta la talgere. Cînd israeliţii s-au reîntors din captivitate, urmaşii lui Asaf au fost chemaţi să însoţească cîntăreţii şi trompetiştii pentru a-L lăuda pe Domnul (Ezra 3:10).

3. **Gongul.** „Alama" (aliaj de cupru cu bronz) menţionată în l.Co-rinteni 13:1 este de fapt un gong metalic. El era folosit cu ocazia nunţilor şi a altor sărbători vesele.

4. Sistrul. Găsim acest cuvînt în 2.Samuel 6:5. Este vorba despre un mic cadru în formă de U, cu un mîner prins la partea curbată; nişte baghete de metal sau alte obiecte mici răsunau pe nişte bare mici

Muzica

155

Cîntăreţe egiptence. Aceste picturi dintr-un mormînt în Teba (aprox. sec.15 î. Cr.) înfăţişează nişte egiptence care dansează şi cîntă din instrumente muzicale. De la stînga la dreapta, vedem o femeie cîntînd la harfă, alta cîntînd la lăută, o tînără dansatoare, una cîntînd la flaut dublu şi alta cîntînd la o liră cu şapte coarde. De remarcat blana de leopard care decorează partea de jos a cadrului harfei.

întinse între cele două laturi ale sistrului.

Folosirea sistrului îşi are originea în Egiptul antic şi are echivalente în alte culturi. Era pur şi simplu un instrument pentru a face zgomot, la care cîntau femei atît în ocazii vesele, cît şi în cele triste.

5. **Tamburina.** Muzicienii moderni l-ar clasa ca un instrument cu membrană („membranofon"), pentru că sunetul este produs de o membrană în vibraţie. Ea era ţinută în mînă şi lovită de cealaltă mî-nă. Se crede că la început se compunea din două membrane între care răsunau bucăţi de bronz.

B. Instrumente cu coarde. Arheologii au găsit bucăţi de harfe şi alte instrumente cu coarde din Egipt şi din alte ţări ale Orientului Mijlociu. Scriptura descrie mai multe asemenea instrumente care se foloseau în Israel (versiunea Cornilescu 1923 traduce instrumentele existente în versiunea franceză a lui Louis Segond din 1880 - n. tr.).

1. Timpanon. Acest termen nu apare în Biblie decît în Daniel 3:5,7,10 şi 15. Nu este o traducere exactă. Vezi Harfă.

156

Viaţa cotidiană în vremurile biblice

O lăută. Această plăcuţă de lut ars din Irak (către 2.000 î. Cr.) reprezintă un muzicant care cîntă la o lăută triunghiulară cu trei coarde. Femeile cîntau în general la lăută, şi ea făcea probabil parte dintre „instrumentele muzicale" menţionate în l.Samuel 18:6.

Cele mai vechi partituri din lume?

Recent, un arheolog a descoperit ceea ce pare să fie nişte partituri muzicale scrise de egipteni în aceeaşi epocă în care au construit marele Sfinx, acum circa 4.500 ani. Maureen M. Barwise pretinde că a descifrat hieroglife muzicale care-şi au originea în a patra dinastie a vechiului regat (către 2.600 î. Cr.).

Potrivit traducerii ei, muzica era notată cu o singură linie melodică. Cele mai vechi bucăţi de muzică sacră erau scrise pentru harfă şi flaut, însoţite de tamburine şi baghete de percuţie, cărora li s-au adăugat ulterior trompete, lăute şi lire.

Doamna Barwise afirmă că muzicienii egipteni au recurs la o gamă „cu intervale" pentru a scrie o muzică frumoasă, în ciuda anumitor particularităţi, similară melodiilor populare galeze vechi, galice şi scoţiene prin prezenţa ocazională a cimpoaielor. Acest arheolog a întreprins sarcina neobişnuită de a reproduce cîteva melodii adaptîndu-le la cheia sol. Se pare că egiptenii aveau simţul ritmului şi acordurile armonice pentru fiecare melodie. Ei cunoşteau de asemenea mai multe moduri muzicale, de la vesela „Minunata pasărea-lunii de pe Nil" pînă la marşul solemn „Onoare puternicului braţ al Faraonului". Muzica egipteană era considerată ca sacră; compunerea ei era strict guvernată de lege şi n-a evoluat deloc în cursul secolelor. Picturile murale, basoreliefurile şi literatura antică demonstrează că egiptenii erau muzicieni iscusiţi. în vreme ce majoritatea experţilor afirmau că această muzică era transmisă prin scris, cei mai mulţi arheologi sunt de acum convinşi că această muzică reprezenta o tradiţie orală.

Doamna Barwise se loveşte deci de o mare rezistenţă din partea vechii şcoli de gîndire, pentru traducerile ei de hieroglife în muzică, şi unii critici sunt de părerea lui David Wulston potrivit căreia lucrarea ei nu este decît „un basm fantezist ca cel din Tolkien, conceput pe baze dintre cele mai contestabile".

2. Harfă. Harfa (Versiunea KJV foloseşte şi psalterion, violă sau timpanon) era un instrument favorit al clasei aristocratice, căci era adesea frumos decorată (l.Reg.lO:12; 2.Cr.9:ll). Era folosită în orchestra templului şi era chemată „să scoată sunete de bucurie" (l.Cr.l5:16).
3. **Lăută.** Acest instrument triunghiular cu trei coarde poate să fi fost unul din „instrumentele muzicale" menţionate în l.Samuel 18:6. De obicei la el cîntau femeile, şi era exclus din orchestra templului.
4. **Liră.** Doi termeni evreieşti sunt traduşi cu liră (Versiunea KJV foloseşte harfă). Unul este menţionat într-o singură carte din Biblie (Dan.3:5,7,10,15). Această liră particulară (neve/) era frecvent folosită în muzica profană, precum în înveselirea de la banchetul lui Nebu-cadneţar. Coardele îi erau ciupite cu degetele.
O liră mai mică *(kinnor)* era considerată ca un instrument foarte sofisticat. Forma ei şi numărul coardelor variau, dar toate tipurile de lire produceau un sunet extrem de plăcut. Lira era folosită atît în muzica profană (Is.23:16), cît şi în cea sacră. Era instrumentul pe care 1-a folosit David ca să-1 calmeze pe regele Saul. în general, la această „liră mică" se cînta prin lovirea coardelor cu un plectrum (baghetă cu care se ating coardele lirei), cam aşa cum se cîntă la chitară prin ciupire. Totuşi, se pare că David prefera să-şi folosească degetele (l.Sam.16: 16,23; 18:10; 19:9). Meseriaşi talentaţi fabricau lire din argint sau fildeş şi le decorau cu ornamente fin cizelate.
5. **Psalterion.** (Un instrument cu coarde, un soi de harfă. Este termenul existent în Septuaginta şi preluat de unele versiuni, printre care Vulgata, KJV, NASB, Segond. Vine de la *psallo,* a face să vibreze o coardă - n. tr.). Vezi Harfă.
6. Liră triunghiulară. în Septuaginta este *sambyke.* Cartea Daniel face deseori referire la acest fel de liră.
Nu ştim forma şi mărimea exactă a acestui instrument. El pare să fi fost împrumutat de la babilonieni, astfel că nu era obişnuit în Israel.
C. **Instrumente** de **suflat.** Deşi prelucrarea metalului era încă la un stadiu destul de primitiv, israeliţii au fabricat mai multe tipuri de cornuri şi alte instrumente de suflat.
1. **Clarinet.** Clarinetul primitiv era un instrument obişnuit în vremurile biblice. Este menţionat în Isaia 5:12; 30:29 şi Ieremia 48:36, iar în Noul Testament în Matei 9:23; 11:17; Luca 7:32; l.Corinteni 14:7.

Clarinetul n-a fost probabil folosit în templu, ci era un instrument obişnuit la banchete, nunţi sau înmormîntări cu pompă.
2. Flaut *(maşrokitha)* era de fapt un fluier mare. Fiind mare şi avînd un muştiuc, scotea un sunet ascuţit, pătrunzător, cam ca cel al unui oboi. Flautul era folosit atît în mod profan, cît şi religios, dar nu era menţionat ca instrument din orchestra primului templu. A fost uneori permis în templul al doilea. Din cauza sunetului lui pătrunzător era folosit în procesiuni (Is.30:29).
3. Fluier. Acest instrument de suflat slujea în general la exprimarea unei bucurii năvalnice sau a unei jale adînci. S-a crezut în general că era un instrument profan, deşi Psalmul 150:4 îi menţionează folosirea în templu pentru sărbători religioase.
4. Corn de berbece sau şophar. Acest intrument a fost folosit la luarea Ierihonului (Ios.6:4,6,8,13) şi în alte cîteva mari ocazii (l.Cr. 15:28; 2.Cr.l5:14; Os.5:8). El servea doar la producerea zgomotului, la darea semnalelor şi la anunţarea evenimentelor importante, precum mutarea chivotului (2.Sam.6), ca şi la gonirea spiritelor rele şi zeilor duşmanului (Zah.9:14-

15). Cu el nu se putea cînta nici o melodie.
5. Trompetă (trîmbiţă). Trompeta era similară cu şophar-ul, dar era folosită de preoţi. Deseori erau folosite în perechi (Num.l0:l-10). La origine, templul trebuia să aibă două, dar numărul putea fi crescut pînă la 120, în funcţie de scopul urmărit (2.Cr.5:12).
Trompetele erau fabricate din os, cochilii de scoici sau metal
Sclave cintînd la liră.
Aceste cîntăreţe la liră (posibil evreice din Lachish) sunt escortate printr-o regiune muntoasă de către un soldat asirian înarmat cu un ciomag şi un arc. Cînd se ciupeau coardele lirei cu un plectrum (bucată de os sau de metal), ele produceau nişte sunete plăcute şi clare. Acest basorelief din alabastru provine din ruinele palatului lui Sanche-rib (704-681 î. Cr.) de la Nini-

(bronz, cupru, argint, aur) şi produceau un sunet strident şi răsunător. Ca şi în cazul cornului de berbece, nu se puteau cînta melodii cu aceste trompete. Cu toate acestea, se puteau cînta note în legato, staccato sau triluri. Astfel, se puteau produce diferite semnale care să anunţe o strîngere a oamenilor, un asalt într-o bătălie sau o ambuscadă.
Ghedeon a folosit trompetele ca să-şi îngrozească duşmanii (Jud. 7:19-20). Ioan a auzit sunetul de trompetă înainte de a avea viziunea din Apocalipsa (Ap.l:10). De fapt, trompetele sunt semnul suprem al Judecăţii (l.Cor.l5:52; l.Tes.4:16; Ap.8:2).
Muzica recitativă.
La prima vedere, muzica ebraică şi greacă antică nu par deloc să aibă puncte comune. Grecii îşi cîntau zeii şi bătăliile mitologice, evreii îşi lăudau Dumnezeul lor unic. Există totuşi o legătură importantă, care se aplică atît muzicii, cît şi poeziei şi religiei: este epopeea.
Cei care studiază literatura ştiu că o epopee este un lung poem narativ care relatează isprăvile unor zei sau eroi tradiţionali sub o formă solemnă. Iliada şi Odiseea, cele două mari epopei greceşti, au fost scrise în secolul 8 î. Cr. de către Homer, potrivit tradiţiei. Iliada descrie conflictul între greci şi troieni înaintea oraşului Troia. Odiseea relatează călătoria aventuroasă a lui Ulise la întoarcerea din Grecia după căderea Troiei.
Aceste epopei glorifică curajul eroic şi vitejia. Ele ne dau de asemenea infinite detalii asupra vieţii cotidiene din Grecia antică.
Grecii au pus pe muzică o mare parte din epopeile lor. Muzica îi ajuta pe povestitori să-şi amintească textul, care era extrem de lung şi în versuri, şi conţinea multe nume de persoane şi locuri geografice. Datorită muzicii, povestitorii nu pierdeau firul povestirii lor.
Grecii nu foloseau această muzică recitativă în serviciile lor religioase. De altfel, templele greci adăposteau nişte zei, şi nu erau concepute pentru adunări religioase. Această folosire a muzicii recitative a început la evrei, cu secole înainte de Iliada şi Odiseea. Cele mai vechi cîntece evreieşti de închinare au luat fiinţă dintr-un sentiment religios faţă de Dumnezeu în ocazii speciale.
Primul exemplu de muzică recitativă din Vechiul Testament îşi are originea atunci cînd Măria, sora lui Moise, a cîntat de bucurie după ce evreii au scăpat de oamenii lui Faraon (Ex.l5:19-21). Mulţi psalmi erau din epopei (de exemplu Ps.114,136 şi 137), iar profeţii izbucneau uneori în cîntări epice (de exemplu Is.26, Hab.3).
Evreii nu foloseau melodii complexe pentru epopeile lor. Scara tonală a muzicii lor nu era mare, şi ei preferau instrumentele ritmice celor melodice. Melodiile Psalmilor şi ale altor cîntări erau foarte renumite în vremea aceea şi erau probabil cîntate în versuri de către coruri. Este evident că evreii considerau aceste cîntări recitative ca un element esenţial al închinării lor. Muzica lor era „respiraţia sufletului" unui popor a cărui religie dădea tonul activităţilor sale cotidiene.

11

Ritualurile religioase

Poporul Israel se închina Dumnezeului celui viu în multe feluri şi în diferite locuri în cursul anului. Este important să vedem ce impact au avut ritualurile lor religioase asupra vieţii lui zilnice.
Mai întîi, să vedem ce concepţie aveau oamenii Bibliei despre Dumnezeul căruia I se închinau. Moise a spus poporului Israel: „Tu eşti un popor sf înt pentru Domnul Dumnezeul tău; Domnul Dumnezeul tău te-a ales să fii un popor deosebit pentru Sine mai presus de toate popoarele care sunt pe suprafaţa pămîntului" (Dt.7:6). Dumnezeu nu-i alesese din cauza a ceea ce erau ei sau din cauza a ceea ce făcuseră ei, ci pentru că-i iubea (Dt.7:9). Această dragoste se exprima în multe feluri. Dumnezeu era fidel legămîntului Său (v.9), le distrugea duşmanii (v.10), le dădea recolte bune (v.13) şi-i scăpa de boli (v.15).
Ca răspuns la iniţiativa lui Dumnezeu, israeliţii îi erau recunoscători. Psalmistul zicea: „Este un lucru bun să aduci mulţumiri Domnului şi să cînţi laude Numelui Său, o, Preaînalte: ca să-

Ţi arăţi dimineaţa bunătatea, şi-n fiecare noapte fidelitatea Ta" (Ps.92:l-2).
Ei aveau o teamă respectuoasă pentru Dumnezeul lor. Aşa cum observa un înţelept: „Teama (respectul) faţă de Domnul este începutul cunoştinţei" (Prov.l:7). Această reacţie se exprima în închinarea lor. Desigur, israeliţii răspundeau lui Dumnezeu cu o întreagă gamă de sentimente şi emoţii, dar recunoştinţa şi respectul păreau să dea tonul relaţiei lor cu Dumnezeu.
Trebuie de asemenea să înţelegem modul în care au interacţionat Dumnezeu şi Israel. De exemplu, era uşor să-L vezi pe Dumnezeu la lucru în viaţa patriarhilor. El i-a îngăduit Sarei să aibă un copil la o vîrstă înaintată (Gen.l8:9-10). El 1-a pus pe Avraam la încercare şi 1-a cruţat pe Isaac de moarte (Gen.22). El a vorbit cu poporul Său, şi poporul Său cu El (Gen.l3:14-17; 15:2), dar israeliţii n-au avut niciodată

dreptul de a-L vedea pe Dumnezeu. Moise a trebuit să-şi învelească faţa în prezenţa Sa, „căci se temea să se uite la Dumnezeu" (Ex.3:6).

ÎNAINTE DE EPOCA LUI MOISE

Prima menţionare clară al unui act de închinare se află în Geneza 4:2-4: „Şi Abel a fost păstor, dar Cain a fost un lucrător al pământului. Şi, după cîtva timp, Cain a adus Domnului o ofrandă din roadele pământului. Abel a adus şi el din turmă şi grăsimea ei". Copiii lui Adam şi ai Evei au recunoscut că Dumnezeu le dăduse „orice iarbă" şi „orice animal" (Gen.l:29-30), aşa că I-au adus nişte ofrande simple. Nu ştim exact unde şi cum au făcut-o, dar ştim că cea a lui Cain a fost refuzată, în vreme ce aceea a lui Abel a fost acceptată.
Această scurtă relatare ne arată două lucruri foarte importante despre închinare: Primul, Dumnezeu acceptă închinarea. Nu ştim dacă vorbise mai înainte cu cei doi fraţi în acest loc anume; în orice caz, în ziua aceea El a vorbit (Gen.4:6) şi a acţionat (Gen.4:4-5) ca răspuns la închinarea lor. Dumnezeu a făcut ca acest timp să fie sfînt pentru ei. în al doilea rînd, Dumnezeu este obiectul închinării. Scriptura nu spune nimic despre vreun altar sau despre ceea ce au zis ei. Nu ştim ce rugăciuni vor fi putut aduce. Dar ni se spune ceea ce a făcut Dumnezeu; acţiunea Lui era partea vitală a închinării.
Scriptura nu ne spune motivul ofrandei pe care Cain şi Abel I-au adus-o lui Dumnezeu, ci numai că au făcut-o „după cîtva timp". Se poate presupune că ei voiau să-I mulţumească lui Dumnezeu pentru ceea ce le dăduse. Ei ştiau că Domnul îi binecuvîntase şi că urma s-o mai facă. Ei erau deci motivaţi nu numai de fapte trecute, ci şi de speranţe pentru viitor.
Altar de piatră. Descoperit în afara porţii localităţii Beerşeba, acest altar de piatră este tipic celor folosite în Orientul Apropiat pentru oferirea jertfelor. Teoretic, israeliţii nu aveau voie să aducă jertfe decît în Ierusalim, dar ei nu au ascultat în mod frecvent de această lege.

Jertfa sau sacrificiul lor avea un scop dublu: recunoştinţă lui Dumnezeu pentru dărnicia Sa, şi încredere în bunăvoinţa Sa viitoare. Să nu uităm deci aceste două aspecte ale închinării, şi să nu insistăm asupra unuia în detrimentul celuilalt.
Nu ştim precis de ce jertfa lui Abel a fost acceptată, şi nu cea a lui Cain. Nu avem cunştinţă despre regulile privitoare la jertfele care se aduceau în acea vreme. Versetul 7 ar putea conţine un indiciu: „Dacă faci bine, oare nu vei fi acceptat?" Cu alte cuvinte, poate că un viciu de caracter al lui Cain a făcut să nu-i fie primită jertfa.
Este prima menţionare biblică a unei jertfe animale. în secolele care au urmat, oamenii au aflat că Dumnezeu onora şi accepta jertfele lor.
Patriarhii au înălţat altare şi au adus jertfe pretutindeni unde s-au instalat (Gen.8:20; 12:7-8). Ei au ridicat şi monumente de piatră. Iacob a luat piatra care i-a servit de pernă, „a aşezat-o ca un monument şi a turnat ulei pe vîrf ui ei" (Gen.28:18-22). El a dat acestui loc numele de

Betel sau „casa lui Dumnezeu".
Patriarhii alegeau şi arbori sacri (de exemplu Gen.l2:6; 35:4; Dt.ll: 30; Ios.24:26) şi fîntîni sacre (Gen.l6:14) care le reaminteau de ceea ce făcuse Dumnezeu într-un anumit moment al vieţii lor.
Ei au făcut şi altare simple de pămînt sau de piatră pentru aducerea ca jertfă a animalelor. De fapt, cuvîntul ebraic obişnuit tradus prin „altar" *(mizbeach)* înseamnă literal „loc de abator".
Nu pare să fi existat „preoţi" de profesie pe vremea patriarhilor. Totuşi, asistăm la o întîlnire solemnă între Avraam şi Melchisedec, un „preot misterios al Celui Preaînalt". Unii teologi cred că el era un rege canaanit din Salem. Avraam 1-a întîlnit după ce a eliberat din captivitate mai mulţi membri ai familiei sale (Gen.l4:17-20). Deoarece Dumnezeu îi permisese să repurteze această victorie, patriarhul şi-a arătat recunoştinţa. Decît să construiască un altar sau să aducă un animal ca jertfă, Avraam i-a oferit ca jertfă „zeciuiala din toate" şi a primit binecuvîntarea divină prin acest mijlocitor numit Melchisedec. Acest personaj misterios este primul preot menţionat în Biblie.
Oare mai existau şi alţi preoţi în vremea aceea? Dacă aşa era, de ce nu sunt menţionaţi? Este posibil ca patriarhii să aibă ei înşişi funcţia de preoţi: ei erau singurii despre care se spune că au adus jertfe lui
Dumnezeu. Dar nu se ştie dacă ei îndeplineau funcţia de preoţi pentru
alţii.
Religia patriarhilor nu era lipsită de spontaneitate. Altarele lor erau la început neacoperite şi expuse intemperiilor; lucrul acesta cu siguranţă că avea importanţă în privinţa momentului fixat pentru ceremonii, întrucît arderea era un element esenţial al acestora. De asemenea, Dumnezeu acţiona şi vorbea cînd voia, şi patriarhii nu puteau şti dinainte cînd îi va chema Dumnezeu la închinare. Deoarece numai o mînă de oameni se închinau în vremea aceea, nu era necesar să se fixeze „ore de închinare".
ÎN EPOCA LUI MOISE
Moise a inaugurat o epocă nouă pentru practicile de închinare în Israel - epocă ce a durat secole. Mai întîi, el a condus poporul lui Israel afară din Egipt (1446 î. Cr.), dar influenţa sa directă asupra practicilor religioase evreieşti s-a păstrat multă vreme după moartea sa. Din motive practice, să ne îndreptăm mai întîi atenţia asupra influenţei lui Moise pînă în epoca Judecătorilor (care s-a încheiat în 1043 î. Cr. prin numirea lui Saul ca prim rege al lui Israel). în vremea aceea, poporul lui Dumnezeu se închina Domnului în corturi sau tabernacole, dar cînd David a devenit rege, au fost făcute planuri pentru construirea unui templu; următoarea noastră secţiune se ocupă cu lucrul acesta.
A. Locul de închinare. Am menţionat deja că Dumnezeu a aprobat folosirea unor altare de piatră sau de pămînt (Ex.20:24-26). Din vremea lui Moise, Dumnezeu a aprobat un nou loc de închinare. Cînd marele legiuitor s-a suit pe vîrful muntelui Sinai, a primit mult mai mult decît cele Zece Porunci: între altele, planul unui loc de închinare închis, al cărui altar era aşezat sub un cort de pînză. Nu este uşor să ne imaginăm acest sanctuar nou. Numeroşi artişti au desenat ceea ce şi-au închipuit ei după descrierile din Biblie, dar nu există unanimitate în privinţa planului tabernacolului.
Ştim totuşi că acest loc de închinare era total diferit de celelalte altare înălţate în aer liber. Pe de o parte, era mult mai complex, după cum se vede în descrierea din Exod 27:1-3: „Tu vei face un altar din

Reproducerea tabernacolului. Acest model construit de dr. Conrad Schick prezintă tabernacolul, un sanctuar cu cort mobil construit după instrucţiunile date de Dumnezeu lui Moise pe muntele Sinai. Un compartiment special al tabernacolului, numit „sfînta sfintelor", era venerat ca fiind locul unde locuia Dumnezeu. Numai marele preot putea să intre în el o dată pe an, în Ziua Ispăşirii.

lemn de salcîm, lung de cinci coţi, şi lat de cinci coţi. Altarul va fi pătrat, şi înălţimea lui va fi de trei coţi. Şi îi vei face în cele patru colţuri nişte coarne care să fie dintr-o singură bucată cu el, şi le vei acoperi cu bronz. Vei face altarui găleţi pentru cenuşă, făraşe (lopeţi), lighene, furci pentru carne şi tigăi; vei face din bronz toate ustensilele lui".
Nu numai că aceste materiale erau diferite de cele ale primelor altare, dar uneltele cerute pentru a-1 face şi ustensilele care îl însoţeau erau diferite (cf. Ex.20:25). Totul pare să indice că Israel a folosit simultan cele două tipuri de altare, exterior şi interior. în final, în tabernacol a fost ridicat un altar central permanent.
Scriptura descrie de asemenea cortul care acoperea acum altarul: „Şi Moise a luat cortul şi 1-a instalat în afara taberei, la o distanţă de el, şi 1-a numit cortul întîlnirii. Şi oricine îl căuta pe Domnul ieşea la cortul întîlnirii. Şi, cînd Moise ieşea la cort, tot poporul se ridica în picioare, şi fiecare stătea la uşa cortului şi se uita după Moise, pînă ce intra în cort. Şi după ce Moise intra în cort, stîlpul de nor cobora şi stătea la uşa cortului, şi Domnul vorbea cu Moise" (Ex.33:7-9). Acest cort mai este descris în Exod 26. Cu o descriere atît de amănunţită,
Reproducerea chivotului le-gămîntului. Era o lădiţă paraleli-pedică de salcîm care conţinea tablele cu cele Zece Porunci, un vas cu mană şi toiagul lui Aaron. Capacul sau „locul îndurării" era o placă de aur, avînd deasupra ei doi heruvimi de aur cu aripile întinse. Chivotul simboliza prezenţa Domnului în mijlocul poporului Său.
pare uşor să ni-1 imaginăm cum arăta, dar nu este aşa. Ar fi tot aşa de complicat de desenat un motor de maşină pentru unul care n-a văzut niciodată aşa ceva şi căruia i s-a făcut doar o schiţă verbală.
Moise vorbea cu Dumnezeu în acest cort. Deşi Scriptura nu menţionează că el ar fi adus aici jertfe (Ex.33:7-9), putem presupune lucrul acesta, deoarece cortul conţinea un altar. Moise căuta faţa Domnului. Oamenii ştiau că Dumnezeu era prezent cu Moise, deoarece „stîlpul de nor" stătea înaintea cortului, şi acesta era un simbol familiar pentru prezenţa lui Dumnezeu. Moise şi servitorul său Iosua se duceau singuri în cort, în timp ce tot poporul rămînea afară şi aştepta. După ce Moise s-a închinat mai întîi în cort, s-a suit pe munte ca să primească noile table ale Legii. El a coborît apoi pentru a transmite poporului său mesajul lui Dumnezeu. într-un anumit sens, Moise era un „intermediar" între Dumnezeu şi israeliţi. El nu era cu adevărat un preot, dar Dumnezeu 1-a ales ca principalul Său mesager. Vedem aici începuturile preoţiei, dar numai cu cîteva secole mai tîrziu a fost numit Moise preot (cf. Ps.99:6).
B. Preoţia. în acest moment al istoriei lui Israel, a luat fiinţă o clasă de preoţi organizată. După porunca divină (Ex.28:l), Moise 1-a consacrat pe fratele său Aaron şi pe fiul acestuia ca preoţi. Aceşti bărbaţi proveneau din seminţia (tribul) lui Levi. De acum şi pînă în perioada Noului Testament, preoţia a aparţinut leviţilor.

Moise a făcut o deosebire între Aaron şi fiii săi, căci 1-a uns pe Aaron ca „mare preot printre fraţii săi" (Lev.21:10). Această funcţie deosebită se reda prin purtarea unui costum special (Ex.28:4,6-39; Lev.8:7-9). La moartea lui Aaron, veşmintele şi funcţia sa au fost transferate lui Eleazar, fiul său mai mare (Num.20:25-28).
Cea mai importantă funcţie a marelui preot era să prezideze în ziua anuală a ispăşirilor. în acea zi, avea dreptul să pătrundă în sfînta sfintelor din tabernacol şi să stropească scaunul îndurării cu sîngele jertfei pentru păcat. Făcînd aceasta, el ispăşea propriile sale păcate, cele ale familiei sale şi cele ale întregului popor al lui Israel (Lev.l6:l-25). El trebuia de asemenea să stropească sîngele jertfelor pentru păcat în faţa perdelei sanctuarului şi pe coarnele altarului (Lev.4:3-21).
în calitatea lui de conducător spiritual al lui Israel, marele preot trebuia să ajungă la un nivel mai ridicat de puritate ceremonială decît simplii preoţi. Levitic 21:10-15 subliniază aceste cerinţe de puritate a marelui preot. Orice păcat pe care putea să-1 comită era o năpastă, un cusur pentru tot poporul lui Israel. Trebuia ca el să-1 ispăşească cu o ofrandă special desemnată pentru aceasta (Lev.4:3-12).
Trepte ducînd la porţile Huldei. Arheologii presupun că pelerinii au cîntat Cîntările Treptelor (Psalmii 120-134) în timp ce

se duceau la locurile sfinte ale tradiţiei evreieşti. Această scară mare descoperită la sud de dealul templului şi ducînd la porţile Huldei în Ierusalim este probabil unul din locurile de trecere ale pelerinilor care se duceau în curţile centrale ale templului.

Marele preot aducea de asemenea o ofrandă zilnică (Lev.6:19-22) şi îndeplinea însărcinările generale legate de funcţia sa (Ex.27:21). Aceste însărcinări erau numeroase. Preoţii supravegheau toate jertfele şi toate sărbătorile. Ei slujeau de consilieri medicali (Lev.l3:15) şi făceau dreptate în popor (Dt.l7:8-9; 21:5; Num.5:ll-13). Numai ei puteau să dea o binecuvîntare în Numele lui Dumnezeu (Num.6:22-27) şi să facă să răsune trompetele care invitau poporul la luptă sau la o sărbătoare (Num.l0:l-10).
Leviţii serveau ca preoţi fie între 30 şi 50 de ani (Num.4:30), fie între 25 şi 50 de ani (Num.4:23-26). După 50 de ani aveau doar dreptul de a-i ajuta pe ceilalţi preoţi.
Zeciuiala primită de la popor furniza hrana şi veşmintele pentru preoţi (Lev.27:32-33), care erau plătiţi cu a zecea parte din zeciuiala (Num.l8:21,24-32). Deoarece seminţia lui Levi nu poseda nici un teritoriu, le erau rezervate 48 de oraşe şi păşunile înconjurătoare (Num.35:l-8).
C. Sistemul de jertfe. Biblia conţine numeroase regulamente ale lui Moise pentru jertfă. Leviticul a definit în mod special aceste ritualuri. Mulţi teologi consideră acest pasaj ca un fel de „manual al jertfelor". El descrie cinci tipuri de jertfe: arderi-de-tot (holocauste), ofrande de făină, jertfe de părtăşie, jertfe pentru păcat şi jertfe pentru vinovăţie.
1. Arderile-de-tot (holocaustele: cuvînt ce provine din greacă: ho-los = întreg; kausema = ardere). Acest tip de jertfă era arsă în totalitate. Nimeni nu mînca ceva din ea, ci focul mistuia totul. De fapt, nu se stingea niciodată acest foc: „Focul va arde totdeauna pe altar; el nu se va stinge" (Lev.6:13).
Cel care se închina aducea un animal mascul - bou, berbece, ţap, porumbel sau turturică (aceasta depindea de starea materială a închinătorului) - la uşa cortului sau templului. Trebuia ca animalul să fie fără cusur. Apoi israelitul îşi punea mîinile pe capul animalului şi era „acceptat, ca să facă ispăşire pentru el" (Lev.l:4). Punerea mîinilor era un gest ritual prin care închinătorul binecuvînta şi pregătea animalul de jertfă înainte de a-1 înjunghia la uşă. Imediat, preotul colecta sîngele animalului şi-1 stropea pe altar (preoţii nu beau niciodată sîngele), tăia animalul în bucăţi, punea capul şi grăsimea pe altar, apoi

spăla picioarele şi măruntaiele în apă şi le aducea ca jertfă. Restul trebuia aruncat în cenuşă (era cazul penelor de pasăre).
Preoţii puneau deci animalul pe altar şi trebuiau să păstreze focul aprins. Nu era voie ca cenuşa să se strîngă sub altar; în unele momente, trebuia să le pună deoparte înainte de a le arunca în exteriorul taberei sau al oraşului „într-un loc curat". Ca să facă lucrul acesta trebuia să schimbe veşmintele.
Mai tîrziu în istoria lui Israel, arderea-de-tot a devenit o jertfă adusă în mod continuu: „Aceasta este ofranda făcută prin foc pe care o veţi aduce Domnului; doi miei de un an fără cusur zi de zi, pentru o ardere-de-tot continuă" (Num.28:3). Aşa cum arată acest pasaj, două animale erau sacrificate în fiecare zi, unul dimineaţa şi celălalt seara. Aceasta servea la ispăşirea poporului faţă de Domnul (Lev.6:2). Această ardere-de-tot simboliza dorinţa lui Israel de a se debarasa de faptele sale nelegiuite comise împotriva lui Dumnezeu.
2. **Ofrandele de făină.** în afară de animale, israeliţii aduceau ca jertfă cereale sau produse agricole, fie independent de arderile-de-tot, fie în acelaşi timp. Cuvîntul ebraic pentru „jertfirea pîinii şi vinului" *(minha)* desemnează uneori aceste ofrande de făină şi uneori alte tipuri de jertfă.
Levitic 2 menţionează patru feluri de ofrande de făină şi indica pentru fiecare cum să o pregătească. Un închinător putea să ofere uti aluat din făină de grîu coaptă într-un cuptor, în tavă, prăjită într-o tigaie sau făcută pîine (ultima metodă era folosită pentru ofranda primelor

roade). Toate ofrandele de făină conţineau ulei şi sare, dar nu puteau fi folosite nici miere, nici drojdie, care se puteau altera. Pe lîngă aceste ingrediente, închinătorul trebuia să aducă tămîie, ca şi cereale crude, sare, ulei, etc.
Unul sau doi preoţi primeau această ofrandă, o duceau la altar şi aruncau în foc „ca aducere aminte" o porţie de pîine, de turtă, de aluat nedospit sau ingrediente care nu se coceau, precum şi tămîie. Preoţii mîncau restul, dar dacă era o ofrandă personală, o ardeau în întregime.
Ofrandele de făină păreau să aibă aceeaşi funcţie ca şi arderile-de-tot, în afară de ofranda de spice prăjite care corespundea primelor roade (Lev.2:14). Ofranda primelor roade pare să fi avut ca scop

sfinţirea întregii recolte. Acest grîu simboliza restul recoltei, insistînd asupra faptului că întreaga recoltă era consacrată Domnului.
3. **Jertfe de mulţumire sau pace.** Dumnezeu, preoţii şi uneori oamenii din popor luau parte la această masă rituală care se numea „jertfă de mulţumire (pace)". Se mîncau boi şi vaci, berbeci şi oi, ţapi şi capre. Procedura era aproape identică celei a arderii-de-tot, pînă în clipa cînd se ardeau animalele. Aici, se colecta sîngele animalelor şi se ungeau cu el marginile altarului. Se ardea grăsimea şi măruntaiele. Preoţii mîncau restul, şi dacă ofranda era de bunăvoie, o mîncau chiar închinătorii. Această jertfă exprima dorinţa aducătorului ei de a mulţumi lui Dumnezeu; uneori era obligat să facă lucrul acesta, alteori o făcea de bunăvoie. El trebuia să ofere între altele turte nedospite. Preoţii mîncau totul, în afară de porţia de turte de aducere aminte şi de resturile animalului, în aceeaşi zi în care era adusă jertfa.
Cînd ofranda era de bunăvoie, regula nu era atît de strictă: turtele nu erau necesare, şi se putea mînca în două zile. Porţia preoţilor se limita la piept şi la coapsa dreaptă a animalului, şi cine era curat din punct de vedere ceremonial putea să mănînce ceea ce rămînea.
Iacob şi Laban au adus acest fel de jertfă cînd au făcut o alianţă (Gen.31:43-44). Unii teologi o numesc „ofranda de legămînt". „Ofrandele de recunoştinţă" şi „ofrandele de bunăvoie" urmau aceeaşi schemă. Jertfa lui Saul (l.Sam.l3:8 şi urm.) făcea parte din această ultimă categorie; deşi „s-a străduit" s-o facă, nu era obligat la aceasta. De fapt, Samuel 1-a mustrat pentru lucrul acesta, spunînd că nu era legal. Ofrandele de legămînt şi de mulţumiri erau obligatorii, ceea ce nu era cazul cu „ofrandele de bunăvoie".
4. Jertfele pentru păcat. Aceste jertfe „ispăşeau" o greşeală involuntară pe care un israelit o comisese contra Domnului. „Şi Domnul i-a vorbit lui Moise, zicînd: Vorbeşte copiilor lui Israel, zicînd: Dacă un suflet va păcătui *din neştiinţă* împotriva vreunei din poruncile Domnului privind lucruri care n-ar trebui făcute" (Lev.4:l-2, sublinierea noastră). Moise i-a învăţat pe oameni diferitele jertfe de adus în acele cazuri:

Ziua în care au încetat jertfele
Judea Capta - „ludeea este capturată" — aşa se citea pe monedele bătute de romani ca amintire a victoriei lor în 70 d. Cr. Mii de evrei au pierit în lupte, alte cîteva mii au fost duşi în captivitate, şi mulţi alţii au ales să părăsească ţara. Centrul lor de închinare, templul, era prefăcut în cenuşă, iar capitala Israelului nu mai era decît un morman de dărîmături.
împăraţii romani au decretat că taxa religioasă plătită odinioară de toţi evreii urma să fie consacrată templului lui Ju-piter Capitolinus din Roma. întristaţi, e-vreii au încetat să mănînce carnea şi vinul care le reaminteau de templu; li se părea nedrept să se bucure de nişte alimente care nu mai puteau fi oferite lui Dumnezeu.
După oprirea ceremoniilor în templu, preoţia a început să decadă. Deşi puteau încă să primească ofrande şi zeciuială, veniturile lor se micşoraseră în mod simţitor; pierderea funcţiilor în templu a dus la pierderea influenţei şi autorităţii.
Deuteronomul interzicea altarele şi jertfele în afara locului ales, Ierusalim. Totuşi, aceasta nu era prima dată cînd evreii fuseseră lipsiţi de templul lor şi de ceremoniile de jertfă; în timpul exilului, poporul se întrunea regulat pentru a citi Scriptura şi pentru a-i analiza înţelesul. Aceste *sinagogi* (în greacă „adunări") au jucat din nou un rol esenţial pentru iudaism după distrugerea templului.
Evreii se strîngeau în sinagogă pentru a se ruga, a cînta şi a studia Tora. Funcţia esenţială a acestei sinagogi era de a ajuta la înţelegerea şi ţinerea corectă a legii evreieşti. De fapt, ea a devenit sediul unui guvern spiritual care reglementa şi disciplina viaţa poporului.
După distrugerea templului, înţelepţii care interpretau Legea au fost numiţi *tan-naim,* şi conducătorii desemnaţi au primit

titlul de „rabini" sau „învăţători ai legii", înţelepţii interpretau legile Pentateuculuişi legile orale tradiţionale numite halakoth. Ei se preocupau în esenţă de modul în care aceste legi afectau viaţa oamenilor. Discipolii marelui înţelept Shammai erau renumiţi pentru interpretările lor conservatoare, în timp ce discipolii lui Hillel aderau la interpretări mai liberale. Jabneh (Jamnia modernă), la vest de cîmpia Iudeii, a devenit centrul intelectual evreiesc. în timpul războiului contra romanilor, înţeleptul Jo-hanan ben Zakhai a reuşit să iasă din Ierusalim într-un sicriu. El s-a dus la autorităţile romane şi le-a cerut să-i permită lui şi discipolilor lui să se instaleze în oraşul de coastă Jabneh pentru a fonda acolo o academie. El îşi dăduse seama - pe drept cu-vînt - că singura victorie importantă care putea fi cîştigată contra romanilor stătea în supravieţuirea iudaismului. în caz contrar, o tradiţie revitalizată putea deveni o „patrie ambulantă". Jabneh a devenit centrul acestei noi tradiţii.

După revolta lui Bar Kochba în 135 d. Cr., centrul de studii evreieşti a fost deplasat la Usha în Galileea, aproape de actuala Haifa. Acolo, înţelepţii au început să strîngă şi să codifice *halakoth-ul* într-un document care urma să fie numit *Mişna.* Ei nu s-au putut înţelege totuşi asupra modului de a organiza *halakoth-*\x\. Un grup socotea că el trebuia să urmeze ordinea versetelor biblice la care se raporta. Un alt grup, avîndu-1 în frunte pe rabinul Akiba ben Iosif, preconiza un clasament în funcţie de subiectul abordat; aceasta a fost în final părerea care a fost urmată.

Sarcina de a aduna Mishna n-a fost terminată decît la începutul secolului 3. Mishna şi *Ghemara* (un comentariu asupra Mishnei) constituie elementele principale ale cărţii sacre a evreilor numită *Talmud.* Această compilare cuprinzătoare de obiceiuri, credinţe şi învăţături evreieşti este şi astăzi foarte respectată şi studiată de erudiţii evrei.

Ritualurile religioase

171

- *Păcatele marelui preot* erau ispăşite prin ofranda unui taur. Sîn-gele nu era turnat pe altar, ci stropit de şapte ori pe altar cu degetul marelui preot. Apoi acesta ardea grăsimea măruntaielor. Restul era ars (şi nu mîncat) în afara taberei sau oraşului „într-un loc curat, unde se aruncă cenuşa".
- *Păcatele conducătorilor* comunităţii erau ispăşite de ofranda unui ţap al cărui sînge era stropit o singură dată, restul era aruncat în jurul altarului ca pentru arderea-de-tot.
- *Păcatele oamenilor din popor* erau ispăşite de animale femele: capre, oi, turturele sau porumbei. Dacă persoana nu avea mijloacele, era de-ajuns ofranda de cereale (vezi mai sus metodele de urmat).

Ar fi imposibil să arătăm toate modurile în care se poate comite un păcat involuntar împotriva lui Dumnezeu. Unele păcate aveau consecinţe morale. Altele, ca cele ale leproşilor (Lc.5:12-14), erau pur ceremoniale. Alt exemplu de jertfă pentru un păcat ceremonial: o-franda pe care o femeie o aducea după naştere ca să-şi regăsească puritatea ceremonială (Lev.12). Ofrandele pentru naţiune şi pentru marele preot acopereau toate acestea într-un mod colectiv. în ziua is-păşirii *(Yom Kippur),* marele preot stropea cu sînge însuşi chivotul le-gămîntului. Acesta era ritualul final al ispăşirii.

5. **Jertfele de vinovăţie.** Ele erau similare jertfelor pentru păcat, chiar dacă unii experţi nu fac nici o deosebire între cele două. De fapt, jertfele de vinovăţie constau în oferirea banilor. Ei erau daţi pentru păcate comise din neştiinţă şi legate de o înşelăciune. Astfel, dacă închinătorul înşelase fără să vrea pe cineva cu privire la bani sau bunuri materiale, jertfa lui trebuia să fie egală cu valoarea obiectului luat, plus o cincime. El aducea totul la preot, apoi restituia aceeaşi valoare vechiului proprietar. El dădea deci de două ori cantitatea luată, plus 40% (Lev.6:5-6).

Toate aceste jertfe erau direct legate de ispăşire (îndepărtarea vinei) sau de împăcare (păstrarea favorii lui Dumnezeu). Ele ne reamintesc încă o dată cele două sentimente puternice prezente în orice închinare: respectul şi recunoştinţa.

D. Anul ritual. Poporul Israel se închina lui Dumnezeu cînd voia El sau cînd „îl căutau" oamenii, dar sub conducerea lui Moise, închinarea a devenit obligatorie în anumite momente ale anului. Oamenii

172

au început să ţină sabatul şi alte sărbători religioase consacrate.

Evenimentele cele mai importante ale calendarului ritual erau cele trei sărbători mari ale pelerinajului: Pastele, Sărbătoarea Săptămî-nilor (a Cincizecimii) şi Sărbătoarea Tabernacolelor (sau a colibelor). De fiecare dată, toţi oamenii trebuiau să se ducă în locul de închinare central pentru a aduce aici jertfe lui Dumnezeu.

1. Sabatul. Nu pare ca evreii să fi ţinut o zi de odihnă specială înainte de epoca lui Moise. Prima menţionare a sabatului figurează în Exod 16:23, cînd poporul ales campa (era instalat în tabără) în deşertul Sin înainte de a primi cele Zece Porunci. Acolo, Domnul i-a recomandat să ţină sabatul tot la şapte zile în onoarea lucrării Sale de creaţie (Ex.20:8-ll; Gen.2:l-3) şi a eliberării lui Israel din sclavie (Dt.5:12-15; cf. Ex.32:12). în acea zi, munca şi orice activitate obişnuită erau interzise (Ex.35:2-3); aceasta îi reamintea lui Israel că era diferit de toate celelalte naţiuni vecine şi că era poporul ales al lui Dumnezeu.

Stînca sacră. Această stîncă, actualmente situată în centrul moscheii lui Omar (terminată în 691 d. Cr.) făcea odinioară parte din templele lui Solo-mon şi Irod. Unii cred că ea forma baza altarului evreiesc. Ea este de asemenea un loc sacru pentru musulmani, care cred că Mahomed s-a înălţat la cer de acolo.

O mare parte din dispoziţiile juridice aflate în primele cinci cărţi ale Bibliei se referă la ţinerea sabatului. A-l încălca echivala cu ruperea legămîntului lui Israel cu Dumnezeu; el se pedepsea deci cu moartea (Num.l5:32-36). Doi miei erau înjunghiaţi în timpul sabatului, şi unul singur în celelalte zile (Num.28:9,19). în timpul sabatului, douăsprezece turte ca pîini de prezentare (punere înainte) (reprezen-tînd cele 12 seminţii ale lui Israel) erau puse în Tabernacol (Lev.24: 5-8).

2. Pastele şi Sărbătoarea pîinilor nedospite. în cursul marilor sărbători de pelerinaj ale lui Israel, toţi bărbaţii trebuiau să se prezinte înaintea sanctuarului lui Dumnezeu (Dt.l6:16). Prima şi cea mai importantă dintre aceste sărbători era *Pastele.* Ea combina două celebrări care erau iniţial distincte: *Pastele,* noaptea sărbătorită în amintirea îngerului morţii care a cruţat căminele evreieşti din Egipt, şi *Sărbătoarea Pîinilor Nedospite,* care comemora primele şapte zile ale Exodului. Cele două evenimente erau strîns unite. Trebuia ca orice dospeală (plămădeală, aluat vechi) să dispară din casă înainte ca mielul de Paşte să fie înjunghiat (Dt.l6:4). Prin urmare, însăşi masa de Paşte conţinea pîine nedospită (Ex,12:8). Israeliţii au sfîrşit prin a combina aceste două sărbători.

Această sărbătoare mare începea în seara zilei a paisprezecea a lunii Abib (care era deci considerată ca începutul zilei a cincisprezecea). Mielul sau iedul era înjunghiat tocmai înainte de apusul soarelui (Ex. 12:6; Dt.l6:6) şi fript în întregime înainte de a fi mîncat cu pîine nedospită şi ierburi amare. întreaga ceremonie era profund simbolică: sîngele animalului simboliza curăţirea păcatelor; ierburile amare reprezentau amărăciunea sclaviei în Egipt; şi pîinea nedospită exprima puritatea.

întreaga familie participa la cina de Paşte. Dacă ea nu era prea numeroasă, mai invita pe vecini să i se alăture pînă vor fi suficient de multe persoane pentru a putea termina tot mielul (Ex.l2:4). Şeful familiei povestea istoria lui Israel în timp ce se mînca.

Prima şi cea de a şaptea zi a sărbătorii erau considerate ca nişte sa-bate: nimeni nu muncea, şi oamenii se strîngeau într-o adunare sfîntă (Ex.l2:16; Lev.23:7; Num.28:18,25). în a doua zi de sărbătoare, un preot clătina un snop de prime spice de orz înaintea Domnului pentru a

consacra începutul secerişului. Pe lîngă jertfele obişnuite în sanctuar, preoţii aduceau zilnic ca jertfă doi boi, un berbece şi şapte miei ca ar-dere-de-tot, precum şi un ţap ca jertfă pentru păcat (Lev.23:8; Num.
28:19-23).

3. **Sărbătoarea Săptămînilor** (Cincizecimii). Această sărbătoare era ţinută după ceremonia snopurilor de orz din Sărbătoarea pîinilor nedospite. Ea marca sfîrşitul secerişului şi începutul ofrandei sezoniere a primelor roade (Ex.23:16; Lev.23:15-21; Num.28:26-31; Dt. 16:9-12). Această sărbătoare, care nu dura decît o zi, era ţinută ca un sabat, cu o adunare sfîntă în tabernacol. Erau oferite ca jertfă două pîini rotunde nedospite, ca şi zece animale pure ca ardere-de-tot, un ţap ca jertfă pentru păcat şi doi miei masculi de un an ca jertfă de mulţumiri. Preoţii încurajau oamenii să-şi amintească nevoile naturale în cursul acestei sărbători (Dt.l6:ll-

12), exact ca în timpul tuturor celorlalte sărbători ale pelerinajului.
4. Sărbătoarea Tabernacolelor (Colibelor). Ea comemora călătoria lui Israel prin deşert. îşi trage numele din faptul că israeliţii locuiau în corturi sau colibe în timpul acestei sărbători (Lev.23:40-42). în-cepînd în a cincisprezecea zi a lunii a şaptea (Tishri), ea dura şapte zile şi cădea la sfîrşitul sezonului recoltelor, de unde cel de al treilea nume al său: „Sărbătoarea recoltei" (Ex.23:16; 34:22; Lev.23:39; Dt.l6:13-15). Preotul oferea o ardere-de-tot specială de 70 de boi în timpul acelei săptămîni. Doi ţapi şi 14 miei constituiau arderea-de-tot zilnică, iar ţapul jertfa zilnică pentru păcat (Num.29:12-34).
La fiecare şapte ani, cînd nu exista recoltă din cauza anului sabatic, se citea Legea lui Moise în public în timpul acestei sărbători. Ulterior, se adăuga o zi la Sărbătoarea colibelor pentru a o consacra acestei lecturi. Ea a fost numită *Simhath Torah* („bucuria legii"), în onoarea acestei Legi.
Băi rituale. Preoţii spălau diferite obiecte de cult în acest lighean pentru a le face curate din punct de vedere ceremonial. Evreii considerau odinioară curăţia ca un atribut atît fizic, **cit** şi moral. Bolnavii şi obiectele pe care le atingeau ei erau socotite necurate (Lev.l5:22).

5. **Ziua ispăşirii.** Legea lui Moise n-a decretat decît un post: ziua de ispăşire (Ex.30:10; Lev.16; 23:31-32; 25:9; Num.29:7-ll). Această zi cădea în a zecea zi a lunii Tishri, chiar înainte de Sărbătoarea colibelor.
Ea era pusă deoparte pentru purificarea păcatelor. Era ţinută prin abţinerea de la muncă, postind şi asistînd la o adunare sfîntă. Marele preot îşi înlocuia costumul impunător cu un simplu veşmînt de in alb şi oferea o jertfă pentru păcat, pentru el însuşi, pentru oamenii din casa lui şi pentru toată naţiunea lui Israel.
Unul din aspectele interesante ale ţinerii acestei sărbători este transferul simbolic al păcatelor poporului - prin intermediul marelui preot - pe un ţap numit „ţap ispăşitor". Acest preot punea mîinile pe capul ţapului şi mărturisea păcatele poporului. Apoi animalul era dus în deşert unde era lăsat să moară de foame. (Cîteva secole mai tîrziu, un servitor ducea ţapul afară din Ierusalim şi-1 arunca de pe una din stîncile abrupte care înconjurau oraşul). Acest act încheia ritualurile din Ziua ispăşirii. Liber de păcat, poporul dansa şi se bucura (Ps.103: 12).
DE LA MONARHIE LA EXIL
Activităţile rituale ale lui Israel au evoluat mult începînd cu epoca monarhiei (care a început atunci cînd Saul a devenit rege în 1043 î. Cr.) pînă în momentul exilului (la cucerirea lui Iuda de către babilonieni în 586 î. Cr.).
Mai înainte, poporul lui Israel se închina lui Dumnezeu în multe locuri diferite; sub regi, închinarea se desfăşura într-un singur loc de jertfă. Pînă atunci, toată lumea putea să aducă o ofrandă cînd i se părea de bine; după aceea, trebuia să urmeze procedurile fixate de Legea lui Moise.
A. **Templul.** Saul, primul rege al lui Israel, părea să nu ştie exact cum să se închine lui Dumnezeu. Temîndu-se să nu sufere o înfrîn-gere în faţa filistenilor, a recurs la o veche ceremonie: a construit un altar în interiorul taberei şi I-a cerut lui Dumnezeu ajutorul. Samuel a sosit la puţin timp după aceea pentru a-i reaminti porunca divină de a nu se închina „în orice loc" (l.Sam.l3:8-14; Dt.l2:13).

Sub domnia lui David, Israel s-a întărit şi s-a îmbogăţit ca naţiune. După ce şi-a construit un mare palat din lemn de cedru, i se părea ceva egoist să locuiască „într-o casă din lemn de cedru, dar chivotul lui Dumnezeu locuieşte în mijlocul unui cort" (2.Sam.7:2). De aceea, el a adunat materialele şi a cumpărat un teren pentru a construi un templu, o casă a lui Dumnezeu, cu binecuvîntarea profetului Natan (2.Sam.24:18-25; l.Cr.22:3). Totuşi, nu el, ci fiul său Solomon a fost cel care a construit templul (l.Cr.22:6-19).
l.Regi 6 şi 7 şi 2.Cronici 3 şi 4 descriu acest templu. Există o asemănare uimitoare între

templul lui Solomon şi planurile tabernacolului (Ex.25 la 28). Astfel, şi unul şi altul aveau două camere sau curţi. Altarele templului erau din bronz, şi ustensilele lui asemănătoare cu cele ale tabernacolului. Majoritatea descrierilor templului comportă nişte trepte care urcă spre un portic, cu doi stîlpi în ambele laturi ale uşii de intrare. în interiorul celei mai mici camere se găsea chivotul legămîntului. întreaga clădire era înconjurată de un coridor unde se păstra comoara naţională.

Apoi, nişte regi evrei infideli au profanat în mai multe rînduri templul lui' Solomon (l.Re.l4:26; 2.Re.l2:4-15; 16:8; 18:15-16; 21:4; 23:1-12). El a fost în final distrus de Nebucadneţar în 586 î. Cr.

B. Preoţii, profeţii şi regii. S-a constituit o clasă de preoţi pornind de la seminţia lui Levi pe vremea lui Moise. Totuşi, sub monarhie, se văd cîteva exemple de preoţi care nu erau din casa lui Levi (2.Sam. 8:17; 20:26; l.Re.4:5). l.Regi 12:31 ne spune că Ieroboam, primul rege din regatul de nord al lui Israel, şi-a desemnat propria lui clasă de preoţi: „Preoţi... care nu erau dintre fiii lui Levi".

însărcinările preoţeşti erau foarte specializate în timpul monarhiei. Astfel, o grupă era însărcinată cu altarul, şi o alta cu uleiul lămpilor.

Poporul recunoştea că Dumnezeu avea purtători de cuvînt decît preoţii. Cînd a vrut un rege, s-a adresat lui Samuel, profetul. Ce rol au jucat profeţii în religia evreiască?

Ştim că profeţii îi sfătuiau pe regi (l.Re.22), dar se adresau şi poporului în sanctuar. Exista chiar şi o grupă de „profeţi", după cum exista o clasă de preoţi; Amos ne zice lucrul acesta, negînd că făcea parte din ea (Am.7:14). Cele două grupe - preoţi şi profeţi - avea scopuri şi funcţii diferite. Astfel, Biblia nu vorbeşte prea des despre pro-

Planul templului din Araî-el-Emir.
Această reconstrucţie a unui templu evreiesc construit de macabei sub Ioan Hyrcanus se bazează pe săpături făcute în acest loc. Construită la începutul secolului 2 î. Cr., faţada era împodobită cu lei uriaşi în relief. Curtea interioară dreptunghiulară avea o cameră în fiecare colţ, una fiind un turn cu scări.

feţi în închinare; ea vorbeşte mai frecvent despre critica făcută de ei practicilor închinării. Regele juca şi el un rol important în închinarea evreiască, un rol esenţial potrivit unor teologi. Relaţiile lui cu Domnul influenţau întreagă naţiunea (2.Sam.21:l). Marele preot ungea regele ca să arate că Dumnezeu îl alesese pentru însărcinările lui de suveran (cf. l.Sam. 10:1). Ca reprezentant uns al poporului, regele trebuia să aducă jertfe (l.Re.8; 2.Sam.24:25). El a strîns materiale pentru construirea templului. La urma urmei, el avea puterea să influenţeze întreaga tradiţie rituală a poporului lui Israel. Ulterior, unii regi au întinat templul prin ritualuri şi idoli străini. Alţii dimpotrivă au restabilit formele de închinare corectă.

în această epocă, poporul uitase oarecum semnificaţia jertfelor. Să observăm aceste cuvinte din partea profetului Mica: „Cu ce voi veni înaintea Domnului, şi voi sta înaintea Dumnezeului preaînalt? Să vin înaintea Lui cu arderi-de-tot, cu viţei de un an? Va fi El mulţumit cu mii de berbeci, sau cu zeci de mii de rîuri de ulei? Să-1 dau pe întîiul meu născut pentru nelegiuirea mea, rodul trupului meu pentru păca-

tul sufletului meu?" (Mi.6:6-7). Trebuia ca israeliţii să-şi dea seama că motivul era mai important decît însuşi actul de jertfă. Trebuia ca ei să vadă că Dumnezeu nu cerea jertfe de dragul lor, ci dreptatea, dragostea şi bunătatea (Mi.6:8). Această deosebire avea o mare importanţă.

Nu orice înjunghere a animalelor era considerată jertfă. Oamenii puteau să înjunghie şi să mănînce cît voiau din anumite animale, dar le era interzis să mănînce zeciuiala din cereale, animalele de un an sau partea care revenea preotului. Ei au început să considere înjunghierea anumitor animale ca fiind sacră, în vreme ce celelalte erau pur utilitare.

C. Sărbătorile. în cursul acestei perioade, sărbătorile majore erau tot cele ale Săptămînilor, ale

Pîinii nedospite (Pastele) şi ale Colibelor. Participarea era obligatorie, dar ele se ţineau toate la Ierusalim. Mai înainte, ele aveau loc acolo unde se afla chivotul legămîntului.
Ceremoniile religioase în timpul monarhiei se desfăşurau în general într-o atmosferă sărbătorească, cu muzică, strigăte şi dansuri. Dar închinarea se caracteriza şi prin rugăciuni, jurăminte, vegheri, promisiuni, mese sacre şi spălaturi rituale.
Influenţe străine au început să se strecoare în închinarea evreiască, şi profeţii le-au denunţat sus şi tare. Amos a protestat împotriva încălcărilor legilor rituale (Am.2:8), a prostituţiei religioase (Am.2:4) şi a oricărei închinări care nu era însoţită de pocăinţă (Am.4:4-6). El a declarat că Dumnezeu ura sărbătorile lui Israel (Am.5:21-24). Profeţii au denunţat de asemenea idolatria practicilor religioase ale lui Israel (2.Re.l8:4; Is.2:8,20; Os.8:4-6; 13:1-2). Templul însuşi, mobilierul lui, simbolismul lui şi formele lui de închinare trădau influenţe canaanite, feniciene şi egiptene.
Reforma începută de regele Iosia (639-608 î. Cr.) a dus la dispariţia altarelor locale şi a împrăştiat familiile de preoţi locali, pentru ca toate jertfele să se aducă numai în Ierusalim. Iosia a interzis serviciile locale de închinare şi toate ritualurile idolatre (2.Re.23:4-25). Totuşi, după moartea sa, Iuda a făcut din nou „ceea ce era rău în ochii Domnului" (2.Re.23:32,37).

EXILUL ŞI PERIOADA INTER-TESTAMENTARĂ

în anul 586 î. Cr., Nebucadneţar a jefuit Ierusalimul şi a distrus sfîntul templu pe care-1 construise Solomon. Israeliţii nu mai puteau deci să se închine Domnului ca mai înainte, ei au trebuit să-şi schimbe practicile. Această perioadă a Exilului a început prin ceea ce am putea numi „stadiul avansat" al practicilor religioase evreieşti.
Biblia nu ne spune mare lucru despre ceea ce s-a desfăşurat pe locul templului în timpul exilului evreilor. „Templul" lui Ezechiel era probabil o viziune. în cele din urmă, Cirus, împăratul Persiei, a ordonat israeliţilor să „construiască (lui Dumnezeu) o casă în Ierusalim" (Ezra 1:2). Cirus le-a dat înapoi şi ustensilele sacre de aur şi de argint pe care Nebucadneţar le luase ca pradă de război (Ezra 5:14). Al doilea templu urma să semene celui construit de Solomon în multe privinţe, dar chivotul legămîntului a fost definitiv pierdut în timpul invaziei babiloniene. Numai un număr mic de israeliţi au restaurat templul, cu fonduri şi cu o mînă de lucru limitată. Noua clădire era mai mică şi decorată mai sobru decît templul lui Solomon, rămînînd fidel descrierilor lui Moise din Exod 25 la 28.
Se pare că ceremoniile religioase evreieşti erau centralizate în acest nou templu. Mişna e relatează că Psalmii erau foarte la modă în acea perioadă. Se cîntau „Cîntările treptelor" (Psalmii 120 la 134) cu ocazia Sărbătorii Colibelor, şi psalmii „Hallel" (113 la 118 şi 136) în toate celelalte sărbători.
Evreii s-au simţit copleşiţi de greutatea mîniei şi judecăţii divine. Ca o compensaţie, au început din nou să aducă ofrande şi jertfe.
Leviţii au fost printre primii care s-au întors în Iuda: „Atunci s-au sculat conducătorii de familie din Iuda şi Beniamin, preoţii, leviţii, cu toţi cei cărora Dumnezeu le-a trezit duhul, ca să se suie să construiască în Ierusalim casa Domnului" (Ezra 1:5). Să observăm că Sciptura menţionează „preoţii şi leviţii", ca şi cînd aceste două cuvinte n-ar mai fi sinonime. De acum, toţi leviţii nu mai erau consideraţi ca preoţi, ci doar descendenţii lui Aaron. In timpul monarhiei, alte linii genealogice din seminţia lui Levi fuseseră desemnate ca preoţi. Dimpotrivă, după Exil, toţi cei ce pretindeau că sunt trebuiau să dovedească faptul că descindeau din Aaron înainte de a fi primiţi în rîndul pre-

Jertfele samaritenilor.

Samaritenii continuă să aducă jertfe conform legii lui Moise, exact ca şi strămoşii lor. Aici, nişte miei sunt jertfiţi pe muntele

oţilor (Ezra 2:61-63; Nee.7:63-65).
Tot personalul templului s-a întors din Exil: cîntăreţii, uşierii, slujitorii templului *(Nethinim)* şi fiii slujitorilor lui Solomon (Ezra 2:41-58; cf. 7:24; Nee.7:44-60). Cronicile i-au numit „leviţi" pe cîn-tăreţi şi uşieri, în ciuda originii lor străine. Ei erau urmaşi ai prizonierilor de război care-i ajutaseră pe leviţi în templul lui Solomon. Pe vremea lui Neemia, aceşti oameni s-au angajat „să umble în Legea lui Dumnezeu" şi să nu se căsătorească cu femei străine (Neemia 10:
29-31).
O schimbare foarte importantă a avut loc în timpul perioadei de după Exil. Levitic 10:10-11 le dăduse preoţilor responsabilitatea atît a I instruirii morale, cît şi a ceremoniilor religioase, dar se pare că rolul lor de învăţător a dispărut după Exil. Nu se găseşte decît o singură menţionare a acestei funcţii preoţeşti după această perioadă (Hag.2:10-13). De altfel, profetul Maleahi se plîngea că preoţii din vremea lui neglijaseră axest aspect atît de important (Mal.2:7-8). Alţi le-viţi care nu erau preoţi îl învăţau pe popor Legea (Nee.8:7). Marele preot a devenit aproape „rege", îndeplinind atît funcţii religioase, cît
şi civice.
Atmosfera veselă a ritualurilor anterioare a făcut loc la mai multă seriozitate şi remuşcări. După ce au fost nişte mese de părtăşie fră-
ţească, sărbătorile rituale s-au transformat în perioade solemne de introspecţie. După Exil, israeliţii voiau să înveţe a fi mai ascultători de legămîntul făcut cu Dumnezeu.
O nouă sărbătoare mai veselă, cea a Purim-ului, a fost adăugată ceremoniilor tradiţionale din vremea aceea. Ea se desfăşura între 14 şi 15 Adar pentru a comemora eliberarea evreilor persecutaţi de Haman în timp ce trăiau în Persia. După Exil, evreii au ţinut această sărbătoare, recunoscînd că Dumnezeu dorise totdeauna eliberarea poporului Său.
Sărbătorile Purim aveau loc după cum urmează: 13 Adar era o zi de post; în seara aceea (care era deci începutul zilei a paisprezecea), evreii se adunau în sinagoga lor, şi după ceremonia religioasă se citea cartea Estera.
Cînd se citea numele lui Haman, oamenii strigau: „Numele lui să fie şters", sau „Numele celui rău să piară!" Numele tuturor fiilor lui Haman erau citite fără pauză între ele, ca să arate că ei toţi fuseseră spînzuraţi în acelaşi timp.
A doua zi dimineaţa, poporul se întorcea la sinagogă pentru ultima ceremonie religioasă; restul zilei era consacrat veseliei. Ca şi în alte sărbători, cei bogaţi erau invitaţi să se îngrijească de hrana celor săraci.
în 333 î. Cr., Alexandru cel Mare a început cucerirea Siriei, a Orientului Mijlociu şi a Egiptului. în 323, după moartea sa, generalii săi şi-au împărţit cuceririle. După mulţi ani de instabilitate politică, un neam de regi sirieni numiţi seleucizi a luat controlul Palestinei. Regele Antioh IV şi-a impus voinţa asupra evreilor înterzicîndu-le să-şi aducă jertfele şi să-şi facă ritualurile, sărbătorile şi ceremoniile religioase.
în 167 î. Cr., un ofiţer sirian a adus un evreu anonim în templu şi 1-a obligat să aducă o jertfă lui Zeus. Un preot numit Matei a asistat la acest eveniment: el i-a omorît şi pe unul şi pe celălalt, a chemat pe toţi evreii fideli să-1 urmeze şi s-a refugiat în dealurile vecine Ierusalimului. El şi fiii săi s-au organiza ca să se bată împotriva seleucizilor. Ei au atacat Ierusalimul, au bătut armata siriană şi au pus mîna pe oraş. Autorităţile siriene au fost obligate să-şi anuleze decretele care interziceau ceremoniile religioase evreieşti. De acum, templul putea să fie

purificat şi să se reia adevărata închinare. (Povestirea biblică despre această perioadă a istoriei lui Israel poate fi găsită în cărţile apocrife 1 şi 2. Macabei). Actualmente, evreii îşi amintesc de acest mare eveniment în timpul Sărbătorii Consacrării (Dedicării) sau Hanukkah. Isus

însuşi era la Ierusalim în perioada acestei sărbători spre sfîrşitul lucrării Sale (Io.lO:22). Această sărbătoare de opt zile se ţine în a 25-a zi a lunii Chislev. Cunoscută şi sub numele de Sărbătoarea Luminilor, este marcată de faptul că se aprind opt luminări, una pentru fiecare zi a sărbătorii. Ea seamănă puţin cu Sărbătoarea Colibelor şi în ea se cîntă Psalmii „Hallel".
Sub macabei, evreii erau foarte naţionalişti în închinarea lor. Speranţa lor într-un pămînt guvernat de Domnul a făcut să evolueze modul lor de închinare înaintea lui Dumnezeu, după cum se vede în literatura apocaliptică. Profeţia a cedat puţin cîte puţin loc speranţei apocaliptice. Iată cum îşi exprima unul dintre autorii acestei mişcări speranţa într-un regat divin pe pămînt: „Şi acum, Doamne, uite, aceşti păgîni, care au fost socotiţi ca un nimic, au început să fie stăpîni peste noi şi să ne devoreze. Dar noi, poporul Tău, pe care l-ai numit întîiul Tău născut, singurul Tău fiu şi prieten iubitor, suntem daţi pe mîna lor. Dacă lumea este făcută de dragul nostru, de ce nu avem o moştenire în această lume? Cît timp va mai dura lucrul acesta?" (2.Ezra 6:57-59). în acel moment, profetul apocaliptic era pe atunci purtătorul de cuvînt al lui Dumnezeu. El vorbea despre demoni şi despre îngeri, despre întuneric şi despre lumină, despre rău şi despre bine. El prezicea triumful final al naţiunii Israel. Acest şuvoi de speranţă marca toate activităţile religioase evreieşti.
Un alt aspect al închinării care a avut o importanţă mărită în timpul acestei perioade era studiul Legii. Era în esenţă o însărcinare preoţească căreia i se consacrau hassidim-ii (fariseii), care au dat multe învăţături noi şi doctrine noi, mai ales învăţătură despre învierea morţilor.
EPOCA NOULUI TESTAMENT
în anul 47 î. Cr., Iuliu Cezar 1-a ales pe Irod Antipater, un evreu din Idumeea (la sud de Iudeea) ca guvernator al Iudeii. Fiul său Irod

cel Mare i-a urmat la tron şi şi-a dat numele de „regele evreilor". Deşi conştient de trecutul frămîntat al poporului, el a vrut să-i cîştige favoarea şi fidelitatea anunţînd că va construi un al treilea templu în Ie-

Muntele Garizim **sau Ierusalim?**

„Femei I-a zis: ‚Domnule, văd că eşti profet. Părinţii noştri s-au închinat pe acest munte; şi voi spuneţi că Ierusalim este locul unde trebuie oamenii să se închine" (Io.4:20).
Aceste cuvinte au fost rostite de o femeie lîngă o fîntînă, la poalele muntelui Garizim în Samaria, unde Se oprise Isus ca să bea apă. Ele ilustrează bine conflictul secular între evrei şi samariteni.
Muntele Garizim constituie partea sudică a unui lanţ de munţi între care se află locul anticului Sihem (Sichem). Ebal, muntele din nord, este mai înalt. Este o regiune strategică, deoarece mai multe drumuri se unesc în pasul format de aceşti munţi. Oraşul Sihem este menţionat de mai multe ori în Geneza. Pe munţii Ebal şi Garizim s-au adunat seminţiile ca să-1 audă pe losua rostind blestemul şi binecuvîn-tările legate de încălcarea şi de împlinirea Legii (Dt.ll:29).
Samaritenii pretindeau că Sihem, prima capitală a lui Israel, era locul pe care-1 alesese Dumnezeu ca să locuiască în El, în timp ce evreii socoteau că este Ierusalim. Care era oraşul lui Dumnezeu?
Capturat de asirieni în 722 î. Cr., oraşul Samaria a devenit o colonie militară. Noii sosiţi s-au căsătorit cu samaritence şi le-au adoptat religia.
Imperiul persan s-a prăbuşit în 333 î. Cr., şi macedonienii comandaţi de Alexandru cel Mare au coborît pe coasta siriană pînă în Egipt. Ierusalim a făcut parte dintre oraşele care s-au predat macedonenilor.
în 332, Samaria s-a revoltat, şi pentru a o pedepsi, Alexandru a trimis coloni greci pentru a se stabili acolo.
De îndată ce s-a instalat colonia greacă, satele locale sub controlul grecilor au format adesea o alianţă în jurul unui sanctuar strămoşesc. Lucrul acesta s-a petrecut la Sihem. „Sidoniţii (canaaniţii) din Sihem" s-au organizat după modelul grec pentru a sluji Dumnezeului lui Israel; ei au fost independenţi atît faţă de macedoneni, cît şi faţă de Ierusalim. Ei au zis evreilor: „Noi îl căutăm pe Dumnezeul vostru ca şi voi..." (Ezra 4:2), dar au refuzat să se supună cererii lor de a veni să se închine în Ierusalim.
Locuitorii din Sihem au întemeiat un nou sanctuar. Consacrat Dumnezeului din Ierusalim şi Sichem, el se ridica pe vîrful muntelui Garizim şi domina oraşul.
Principalul punct de neînţelegere între evrei şi samariteni se axa pe faptul de a şti cui îi aparţinea sfîntul templu al Domnului. Prin urmare, fiecare parte a născocit istorii legendare pentru a explica originea controversei templului samaritean. Samaritenii pretindeau că acest templu fusese fondat de Alexandru cel Mare. Potrivit evreilor, el fusese fondat de fiul unei familii de mari preoţi pe care Neemia i-a exclus din templu pentru că se căsătorise cu o samariteancă. Aceasta nu făcea decît să facă neclară adevărata origine a schismei, ca şi data ei de origine, asupra căreia continuă să domnească cea mai mare incertitudine.

rusalim. Nişte preoţi pregătiţi în mod special în arhitectură au făcut o mare parte din lucrare

pentru a garanta conformarea noii construcţii cu planurile lui Moise. Această lucrare mare a fost terminată cam în zece ani (către 20-10 î. Cr.), dar templul n-a fost terminat în întregime decît în 60 d. Cr. (De altfel, unii experţi estimează că el nici nu era total terminat pe vremea cuceririi Ierusalimului de către generalul Titus în anul 70). Majoritatea activităţilor legate de închinare s-au desfăşurat acolo.

Totuşi, în timpul persecuţiilor şi exilurilor lui Israel, numeroşi evrei au rămas prea departe de Ierusalim pentru ca să se mai poate duce acolo în pelerinaj. Oare trebuiau ei din acest motiv să nu se mai închine lui Dumnezeu? în nici un caz! Ei au adoptat deci obiceiul de a se aduna într-o sinagogă locală. Deşi Vechiul Testament nu foloseşte decît o singură dată cuvîntul *sinagogă* (Ps.74:8), multe din aceste simple săli de adunare existau cu siguranţă în timpul exilului. Noul Testament le menţionează adesea (de exemplu Mt.4:23; 23:6; Fap.6:9), fără ca totuşi să ni le descrie în amănunt. Unele surse rabinice ne dau

Zidul vestic la Ierusalim. Sanctuarul cel mai sacru din lumea evreiască este partea de vest a zidului pe care Irod cel Mare 1-a construit în jurul templului. El se numeşte „zidul plîngerii", din două motive diferite. Mai întîi, evreii se adunau acolo pentru a plînge pierderea templului lor. Pe de altă parte, potrivit unei legende, picăturile de rouă care se formează pe aceste pietre sunt lacrimile vărsate de zid ca simpatie pentru evreii exilaţi.

indicaţii asupra primelor sinagogi. Ştim de asemenea că Legea era citită şi studiată acolo: „Căci Moise are din timpuri străvechi în fiecare oraş pe cei care îl predică, fiind citit în sinagogi în fiecare sabat" (Fap.l5:21). Acolo erau recitate numeroase rugăciuni (Mt.6:5). Surse extra-biblice ne spun că ceremoniile religioase din sinagogi se compuneau dintr-o rugăciune de invocare, alte rugăciuni şi binecuvîntări, din citirea Legii lui Moise şi a profeţilor, precum şi dintr-o rugăciune de binecuvîntare *(Megillah* 4:3). Doar anumite persoane aveau dreptul să conducă o ceremonie de închinare: astfel, I s-a contestat lui Isus acest drept (Mc.6:2-4). Pavel a dat învăţătură în sinagogi, deşi lucrul acesta nu s-a făcut totdeauna fără greutăţi (Fap.l7:17; 26:11).

Evreii considerau că discipolii lui Isus făceau parte din iudaism; ei aveau deci dreptul de a se închina în timpul sabatului alături de coreligionarii lor, în templu şi în sinagogi.

Isus iubea şi respecta templul; El îi încuraja chiar şi pe discipolii Săi să-1 frecventeze. El le spunea că este sacru (Mt.23:16 ff.) şi-1 socotea vrednic să fie purificat (Mt.21:12). Totuşi, Isus spunea că „în acest loc este Cineva mai mare decît templul" (Mt.l2:6), adică El însuşi. El i-a acuzat pe oameni că au transformat templul într-o „peşteră de hoţi" (Mt.21:13).

La început, discipolii nu erau de acord cu ceremoniile din templu şi sinagogi. Dar puţin cîte puţin, evrei şi creştini s-au înfruntat atît de violent, încît singura soluţie a fost să aibă locuri de închinare separate. Acest conflict nu se referea la forma sau locul de închinare, ci la natura închinării însăşi. Lucrul acesta se reflectă în conversaţia lui Isus cu femeia samariteancă la fîntînă; ea a zis: „Părinţii noştri s-au închinat pe muntele acesta, şi voi spuneţi că Ierusalim este locul unde trebuie să se închine oamenii". Ea se gîndea în mod vădit la aspectele exterioare ale închinării, la cadrul ei. Isus a răspuns: „Femeie, crede-Mă, vine ora cînd nu vă veţi închina Tatălui nici pe acest munte, nici în Ierusalim... Dar vine ora, şi acum este, cînd adevăraţii închinători se vor închina Tatălui în duh/spirit şi adevăr, căci asemenea închinători caută Tatăl" (Io.4:21,23). Cristos şi discipolii Săi ştiau că mîntui-rea şi dreptatea (îndreptăţirea) nu veneau din ofrande şi jertfe, ci din ascultarea faţă de Dumnezeu „în duh şi adevăr". Cînd reacţionăm prin închinare la intervenţia lui Dumnezeu, ceea ce contează nu este

reacţia noastră vizibilă, ci atitudinea noastră interioară. Se pare că ofranda lui Abel era primită pentru că el n-avea nici o ură în inima lui, în timp ce aceea a lui Cain nu era primită din cauza resentimentului lui faţă de fratele său.

Nu ştim dacă Isus şi apostolii au luat parte la toate ritualurile şi sărbătorile evreieşti. Noul

Testament nu ne oferă o listă completă a tuturor activităţilor lor. Se pare totuşi că primii creştini se adunau în case pentru a se închina lui Dumnezeu, la fel ca şi evreii în sinagogile locale. Pavel vorbeşte despre „biserica din casa ta" (Flm.2; cf. Rom. 16:5; Col.4:15). Ulterior, ca urmare a persecuţiilor aspre din partea romanilor, locurile de întîlnire au devenit tot mai umile şi mai secrete.

CUPRINS

Introducere 5
1. Relaţiile de familie 7
2. Femeile şi feminitatea 24
3. Căsătoria şi divorţul 44
4. Naşterea şi mica copilărie 61
5. Copilăria şi adolescenţa 79
6. Boala şi vindecarea 93
7. Alimentaţia 104
8. Hainele şi machiajul 122
9. Arhitectura şi mobilierul 141
10. Muzica 151
11. Ritualurile religioase 160

Acest manual foarte interesant examinează în detaliu obiceiurile şi ritualurile care constituiau baza vieţii cotidiene în epoca Bibliei:
— *relaţiile familiale*
— *rolul femeilor*

— *căsătoria şi divorţul*
— *naşterea si mica copilărie*
— *alimentaţia*
— *hainele şi cosmeticele*
— *arhitectura şi mobilierul*
— *bolile şi vindecarea*
— *muzica*
— *ritualurile religioase*

Editura
Agape